

**İĞDIR'IN
DEMOGRAFİK YAPISINDA
GÖÇ
VE AHISKA TÜRKLERİ
ÖRNEĞİ**

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 324

*İğdır'ın Demografik Yapısında
Göç ve Alaska Türkleri Örneği*

ISBN: 978-605-9050-92-0

© Türkiye Barolar Birliği
Haziran 2016, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Av. Özdemir Özok Sokağı No: 8
06520 Balgat - ANKARA

Tel: (312) 292 59 00 (pbx) Faks: 312 286 55 65
www.barobirlik.org.tr - yayin@barobirlik.org.tr

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0312. 229 64 54 - 230 54 50)

**İĞDIR'IN
DEMOGRAFİK YAPISINDA
GÖÇ
VE AHISKA TÜRKLERİ
ÖRNEĞİ**

Murat SÜRMEİ

Ankara 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR.....	10
GİRİŞ.....	11

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç Kavramı	15
1.1.1. Sosyal Bir Hareketlilik Olarak Göç	17
1.1.2. Dikey Bir Hareketlilik Olarak Göç.....	18
1.1.3. Yatay Bir Hareketlilik Olarak Göç	19
1.2. Göç Kategorileri.....	20
1.2.1. Karar Süreci Açısından Göçler	22
1.2.1.1. Zorunlu Göç	23
1.2.1.2. Gönüllü (Serbest) Göç.....	25
1.2.2. Nitelikleri Açısından Göçler	26
1.2.2.1. İşgücü (Emek) Göçü.....	27
1.2.2.2. Beyin Göçü	27
1.2.3. Hareketliliğin Yönü Açısından Göçler	29
1.2.3.1. İç Göç	29
1.2.3.1.1. Türkiye’de İç Göç Hareketleri	32
1.2.3.1.2. İç Göç ve Çarpık Kentleşme.....	33
1.2.3.1.3. İç Göç ve Gecekondulaşma	38
1.2.3.1.4. İç Göç ve Kentleşme Sorunu.....	41
1.2.3.1.5. İç Göç ve Sosyal Yapı Değişmeleri.....	44
1.2.3.2. Dış Göç.....	47
1.2.3.2.1. Dış Göçün Nedenleri	54

1.2.3.2.1.1. Dış Göçün Sosyal ve Siyasal Nedenleri.....	55
1.2.3.2.1.2. Dış Göçün Ekonomik Nedenleri	59
1.2.3.2.1.3. Dış Göçün Demografik Nedenleri	61
1.2.3.2.2. Dış Göçün Ülkelere Etkileri	64
1.2.3.2.3. Dış Göçün Olumlu Etkileri	65
1.2.3.2.4. Dış Göçün Olumsuz Etkileri.....	67

2. BÖLÜM

İĞDIR'IN SOSYO-EKONOMİK VE DEMOGRAFİK YAPISI

2.1. İğdir'in Toplumsal Tarihi	71
2.2. İğdir'in Coğrafi Konumu.....	76
2.3. İğdir'in Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	78
2.4. İğdir'in Toplumsal Dönüşümü:	
Birinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze.....	80
2.4.1. Nüfus Kompozisyonu ve Demografik Büyüme.....	81
2.4.2. Nüfusun Yaş Durumu ve İktisaden Faal Nüfus	89
2.4.3. Nüfusun Cinsiyet Durumu	93
2.4.4. Nüfusun Eğitim Durumu	97
2.4.5. İğdir'da Tarımsal Potansiyel İle Nüfuslaşma Arasındaki İlişki	100
2.4.5.1. İğdir'in Nüfus Dinamikleri	101
2.4.5.1.1. Doğumlar	101
2.4.5.1.2. Ölümler	104
2.4.5.2. İğdir'da İç Göç Hareketleri	106
2.5. 2000 Sonrası İğdir'da İç Göç Hareketleri ve Demografik Yapı	112

3. BÖLÜM
DIŞ GÖÇLER BAĞLAMINDA İĞDIR'DA YAŞAYAN
AHISKA TÜRKLERİ

3.1. Ahıska Türkleri Hakkında	127
3.1.1 Tarihi Süreçte Ahıska Türkleri ve Bugünkü Durumu.....	129
3.1.2. Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü.....	133
3.2. İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri.....	134
3.3. Araştırmanın Amacı, Metodu ve Kapsamı.....	137
3.3.1. Yöntem.....	137
3.3.2. Araştırmanın Modeli	137
3.3.3. Çalışma Grubu.....	137
3.3.4. Veri Toplama Aracı ve Uygulama	138
3.3.5. Verilerin Analizi	139
3.3.6. Sınırlılıklar.....	140
3.4. İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri'nin Sosyolojik Profili.....	140
3.4.1. İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri'nin İğdir'a Göç Süreci.....	145
3.4.2. Ahıska Türkleri'nin İğdir'a Uzanan Göç Sürecinde Yaşadıkları	147
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	173
KAYNAKÇA.....	177
EKLER	187

ÖNSÖZ

Iğdır ili Türkiye'nin en doğu ili olarak gerek jeopolitik konumu, gerekse nüfus kompozisyonu açısından önemli bir konuma sahiptir. Bunun yanı sıra hem iç göç hem de dış göç hareketlerine ev sahipliği yapması açısından da Iğdır kenti önem arz etmektedir. Türkiye'ye yapılan dış göç hareketlerinin yoğunlaştığı yerleşim bölgelerinden biri olan Iğdır'daki Ahıska Türkleri'ni konu edinen bu çalışma dış göç hareketlerini anlama ve anlamlandırma noktasında gerek göç eden Ahıskalı Türkler açısından gerekse dış göçle gelmiş grupların kente uyum politikalarına yön vermesi açısından büyük bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

Bilimsel çalışmalar kolektif bir gücün ürünüdürler. Bu çalışma da bu nitelikten varestedir. Bundan dolayı çalışma boyunca desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr.Mustafa E. ERKAL başta olmak üzere, çalışmaya katkısı bulunan başta Konaklı Mahallesi'ndeki Ahıska Türkleri olmak üzere herkese ve çalışma süresince bana gösterdikleri sabır nedeniyle aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
EHTF	: Ev Halkı Tespit Fişi
HHIA	: Hane Halkı İşgücü Anketi
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ARMUT DALDA, DAL YERDE.
BÜLBÜL ÖTMEZ HER YERDE.
FELEK DE VURUP DAĞITTI,
HERBİRİMİZ HER YERDE.

Sebile GELİYAGİL

(İğdır Ahıska Konutları sakinlerinden..)

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde önemli bir tarım ve ticaret merkezi olan İğdır'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri, iç ve dış göç hareketleriyle değişen demografik yapısını dikkate alarak, dış göç sonucu İğdır'a yerleşen Ahıska Türkleri'ni sosyolojik açıdan incelemektir.

Ayrıca bu çalışmada, şu sorunun da cevabını aramaya çalıştım. İğdır'a göçle gelenler yine İğdır'dan göçedip bir başka yere gitmektedir. İğdır'a göçle gelenler neden İğdır'dan göç ediyorlar? Benim varsayımına göre Ahıska Türkleri'nin de, daha önce gelen Balkan Türkleri gibi İğdır'dan göçedip gidecekleri yönündedir.

Çalışmamızda İğdır'ın il statüsüne kavuşmasıyla (1992) nüfus yapısında görülen değişimler merkezi bir öneme sahiptir. İğdır'ın nüfus profilinin değişmesinde tarımsal potansiyelin belirleyici bir faktör olduğu bilinmektedir. Bu ve diğer değişkenlerin sonucu olarak, iç ve dış göçlere sahne olan İğdır'ın çok etnikli bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Nizamettin Onk'un kitabında yer verdiği, dönemin İğdır

kaymakamının geçmişte kaydettiği önemli bilgiler arasında şöyle bir not vardır:

“İğdir’da etnik gruplar vardı. Bir yanda Azeri Türkleri, öte yanda Kürtler... Bunlar arasındaki ilişkiler dostane idi... Herhangi bir uyuşmazlık veya çatışma olmazdı. Karşılıklı sevgi ve saygı vardı.”¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Erivan ve Azerbaycan Türkleri “gaçgın göçleri” ile İğdir’a gelmişlerdir. 1930’lu yıllarda Balkanlar’dan, özellikle de Bulgaristan’dan mübadele ile getirilen Balkan Türkleri (halk arasında göçmenler) İğdir’da iskân edilmişlerdir. Bu iki dış göçle İğdir’a gelenlerden hayatta kalanlar az olup, ayrıca geldiklerinde çocuk yaşlarında idiler. Yani göç öncesi yaşama dair bilgileri daha çok duyum şeklindedir.

Çalışmanın önemli bir noktasını da dış göçler sonucu İğdir’a yerleşen ve İğdir’ın nüfus kompozisyonunu zenginleştiren Ahıska Türkler oluşturmaktadır.

Türk Dünyası’nın adeta “öksüz çocukları” olan Ahıska Türkleri’nin tarihi dramatik olaylar ve unsurlarla doludur. Anavatanlarından zorunlu göçe tabi tutulan ve bir çok ülkeye dağıtılan Ahıska Türkleri bugüne kadar vatanlarına kavuşmamış, devlet kuramamış, çoğu zaman parçalanmış aileleriyle değişik ülkelerde sürgün hayatına adeta devam etmektedirler.

Bu çalışma vesilesiyle insanlık tarihinde az rastlanılır türden olaylarla karşılaşan Ahıska Türkleri’nin dramına değinme fırsatı bulunacağız.

Ahıska Türkleri’nden küçük bir kısmı 1993 yılı ve sonrasında değişik Orta Asya ülkelerinden Türkiye’ye getirilmişlerdir. Göç edenlerin tamamına yakını hayattadır. Bu çalışmada; 1993 sonrasında İğdir’a yerleştirilen Ahıska Türkleri’nin sosyolojik

¹ Nizamettin Onk, **Kafkasya’dan Anadolu’ya İğdir Tarihi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006, s.360.

profilleri, kente uyum stratejileri, sosyo-ekonomik yaşamları, kentin yerli halkından ve yerel yöneticilerinden memnuniyet durumları gibi parametreler etrafında anket ve mülakatlarla sosyolojik bir analizi yapılmıştır.

Araştırma evrenini 2010 yılında Iğdır ilinde yaşayan yaklaşık 500 Ahıska Türkü oluşturmaktadır. Araştırma evreninin tümüne ulaşma zorluğu dikkate alınarak, tesadüfi örnekler (random) seçilerek çalışma evreni oluşturulmuştur. Araştırma sonunda 120 kişiye anket uygulanmıştır.

Iğdır ilinde bulunan Ahıska Türkleri'nin sosyo-ekonomik sorunlarını belirlemek amacıyla yapılmış bu çalışmada, anketlerle toplanan veriler bilgisayar ortamında SPSS 11.5 istatistik paket programı kullanılarak çözümlenmiştir. Anketlerin uygulanması sonunda elde edilen veriler bilgisayar programına aktarılmış, sonra alt amaçlar doğrultusunda frekans, yüzde gibi istatistiksel analizler yapılmıştır.

Ayrıca daha derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla Iğdır'da yaşayan Ahıska Türkleri'nden 10 kişi ile derinlemesine biçimsel mulakatlar yapılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi içinde demografik hareketlere ilişkin kavramlar ve yaklaşımlar tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde I.Dünya Savaşı'ndan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki nüfus hareketlerine değinilerek, 2000'li yıllara kadar olan süreçteki Iğdır'ın demografik yapısı ve iç göç hareketleri incelenecektir. Bu bölümde ayrıca Iğdır'da 2000 yılındaki genel nüfus sayımı temel alınarak, 2000-2010 yılları arasındaki demografik yapı ve iç göç hareketleri ele alınacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Iğdır'da yerleşik bir hayat süren Ahıska Türkleri'nin sosyo-ekonomik pozisyonları, göç nedenleri ve göç sonrası sorunları üzerinde durulacaktır.

I. BÖLÜM : KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç Kavramı

Dünyanın her yerinde ve her zaman göç hareketleri olagelmıştır. Çok değişik ve çeşitli tanımları olmakla beraber en basit şekliyle göç veya göç hareketi, iyi tanımlanmış coğrafik bölgeler ya da idari alanlar arasındaki ikametgâh değişiklikleri olarak tanımlanabilir.²

Göç, farklı bilim dalları tarafından farklı referanslarla tanımlanan bir kavramdır. Beşeri coğrafya açısından göç, salt mekânsal değişiklik olarak ele alınınca deniz aşırı-kıta içi, ülke içi-ülke dışı nüfus hareketleri bir yana, belde içindeki yer değiştirmeleri de göç hareketi olarak değerlendirilmektedir. Demografi açısından ise göç denildiğinde, göç eden kişilerin sayısal özellikleri önemli olmaktadır. İktisat açısından, özellikle de uluslararası iktisat disiplini açısından ise üretim faktörlerinin bir ülkeden diğerine geçmesidir. Geniş anlamıyla sosyal politika ise, emek göçünü sosyal yönleriyle ele almaktadır. Sosyal psikoloji ise göçü, göç sürecinin doğuşu, gerçekleşmesi ve etkileri açısından, daha ziyade grup ve toplum boyutunda psikolojik öğeler itibariyle ele almaktadır. Göçün sosyolojik izahı ise ekonomik, kültürel, dinsel, siyasal ve sosyal vurguları içeren geniş bir perspektife sahiptir.³

² Turgay Ünalın, **Türkiye’de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi**, Türkiye’de İçgöç Konferansı, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, s.91.

³ M. Fikret Gezgin, **İşgücü Göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No: 546, İstanbul, 1994, s.14.

Söz konusu bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde yapılan çalışmaların, göçün farklı unsurlarını merkeze alan sınıflandırmalar yaptıkları görülmektedir. Bu anlamda göç bazen belirli bir zaman ve mekânda bireylerin veya sosyal grupların, kısa veya daimi süreli bir mekan ve sosyo-kültürel alana yerleşmeleri⁴ olarak tanımlanırken; bazen de yerleşme kastı ön plana çıkarılarak “genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka ülkeye gitme eylemi” olarak tanımlanmıştır.⁵ Burada fiziki mekânların uzaklığı ya da yakınlığı önemli olduğu gibi, ülke sınırları içinde olup olmaması da önemlidir. Bu anlamda göç, coğrafi ve idari birimler arasında gerçekleşen, çalışmak veya yerleşmek amacıyla belirli bir süre için yapılan kalıcı yer değişiklikleri olarak tanımlanabilir.

Göç kavramının çeşitli tanımları içinde mekânsal değişiklik önemli bir yer tutmaktadır. Göç fiilen katılan ister tek birey olsun, ister bir insan topluluğu olsun, kesin olarak bir yer değiştirme süreci yaşanmaktadır. Bu, göçün ulusal sınırlar içinde ya da ulusal sınırları aşan bir hareketliliği kapsaması durumunda farklı sonuçlar ve etkiler meydana getirmektedir. Bütün göçler genellikle geçici süreler için yapılırsa dahi, göç edilen yerlerde zamanla kalıcı etkiler bırakmaktadır.

Göç edilen yerin toplumsal özellikleri, göç eden grupların sosyo-ekonomik profili, göç süreci ve göçün nihayetlenmediği yer ve bütün bunların yarattığı etkileşim göç olgusunun zengin bileşenlerini ve dinamik boyutunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan göç durağan bir olgu değil, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanan dinamik bir süreçtir. Zaman ve mekân, neden ve sonuç unsurlarıyla, göç tanımlanma, çözümlenme, açıklanma ve yorumlanma boyutlarıyla karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

⁴ Ahmet Türkyılmaz v.d., *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1998, s.25.

⁵ Ruşen Keleş: *Göç Maddesi*, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2.Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s.58.

⁶ Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde*

1.1.1. Sosyal Bir Hareketlilik Olarak Göç

Sosyal hareketlilik, bir toplumda fertlerin, ailelerin ve sosyal grupların sahip oldukları bir statüden diğer bir statüye doğru olan hareketliliğini ifade etmektedir. Zamanla sosyal hareketlilik tanımında bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerde dikkati çeken özellik, ferdin hareketliliğinin ağırlık kazanmasıdır. Böylece konu daha çok coğrafi ve mesleki hareketlilik şeklinde ele alınmıştır. Yani sosyal hareketlilik coğrafi ve mesleki durum kriterleri esas alınarak değerlendirilmektedir.⁷

Hareketlilik az veya çok bütün toplumlarda görülen bir özelliktir. Fakat bunu harekete geçirecek faktörler değişmektedir. Savaşlar, doğal afetler, tarımda makineleşme, iletişim araçlarının gelişmesi, ulaşımın kolaylaşması, işsizlik, genç ve dinamik nüfus fazlalığı gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal birçok sebebe dayanan göçler toplumda hareketliliğe neden olur. Modern ve gelişmiş toplumlarda ise, bu eğilimin doğabilmesi için çok daha yüksek bir gelir artış ümidi ile daha iyi sosyal çevre şartları kişiye yer değiştirmede etkili olabilir.⁸ Ayrıca bu hareketliliğin belli oranlarda olması, toplumun sağlıklı bir denge kurması, gelişmeyi hızlandırması gibi faydalarının yanında, aşırı olması durumunda ise bir kaos ve belirsizlik oluşturması gibi sakıncalarını da bir arada bulundurmaktadır.

Hareketlilik belli bir zaman ve mekân unsurunu kapsamaktadır. Sosyal hareketlilik olgusunda, dikey ve yatay sosyal hareketlilik olmak üzere iki temel ayrım vardır. Dikey ve yatay sosyal hareketliliğin temel farklılığı, dikey hareketliliğin zamanla statüde ve gelirden bir farklılaşmayı, toplum piramidinde bir katmandan başka bir katmana yükselmeyi ya da düşmeyi; yatay hareketliliğin ise bir coğrafi alandan diğerine bir devinim olarak kendisini göstermesidir. Bu hareketlilik, çok sayıda ki-

Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Edidör: Oya Baydar, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, s.249-250.

⁷ Mustafa Erkal, **Sosyoloji (Toplum Bilimi)**, 13.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.236.

⁸ Mustafa Erkal, **a.g.e.**, s.237.

şinin zorla bir yerden başka bir yere yerleştirilmesini, istenilmeyen kişilerin sürülmesi gibi zorunlu göçleri, ev taşımalarını ve aynı ülke sınırları içine ve dışına yapılan gönüllü ve sürekli göçleri kapsamaktadır.⁹

1.1.2. Dikey Bir Hareketlilik Olarak Göç

Dikey hareketlilik ya da sosyal tabakalaşma, sosyo-ekonomik ve toplumsal sınıflar arasındaki hareketliliği içerir. Bu hareketlilik yukarıya doğru olabildiği gibi aşağıya doğru da olabilir. Sosyo-ekonomik sınıflar arasındaki hareketlilik iki farklı nitelik göstermektedir. Birincisi bireylerin yaşamları boyunca aynı meslekte kalmamaları ve aynı meslek içerisinde farklı hiyerarşiye geçebilmeleri ve mesleklerin öneminin toplumdaki topluma ve aynı toplumda zaman içerisinde farklılaşabilmesidir. İkincisi ise bireylerin baba mesleklerinden farklı meslekler yapabilmeleridir. Bu durum toplumda kuşaklar arası hareketliliğin olduğunu gösterir.¹⁰

Sosyal hareketlilikte en önemli ve çağdaş araç, fertlerin eğitim yoluyla hareketliliğe uğramasıdır. Fertlerin eğitim fırsatlarından zekâ ve yetenekleri ölçüsünde eşit faydalanmaları onlara hareketlilik sağlamaktadır. Sosyal imkânların sınırlı olduğu toplumlarda, sosyal yapı statik bir özellik taşır. Çoğulcu bir sınıf yapısı ve işbölümü gelişemez. Böyle toplumlarda fertler doğuştan statü kazanırlar. Eğitim sosyal hareketliliğin gerçekleşmesinde önemli bir faktör olmasına rağmen, aynı eğitim seviyesine sahip fertlerin her zaman aynı hareketlilik imkânına sahip olamadıkları da görülebilmektedir. Bunun sebepleri arasında görülen eğitim seviyesinin yanı sıra, fertlerin içinde buldukları sosyal çevrelerinin ve aile yapılarının da yeri vardır.¹¹

Ekonomik durumun iyileşmesi ya da bozulması sosyal hareketliliği etkilemektedir. Örneğin Türklerin geçmişinde sınıflı

⁹ Mustafa Erkal, a.g.e., s.237.

¹⁰ Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, 4.Baskı, Murat ve Adım Yayınları, Ankara, 1996, s.272- 273.

¹¹ Mustafa Erkal, a.g.e., s.237.

toplum yapısının olmayışı, toplum içinde dikey akışkanlığın çok yüksek olmasına yol açmıştır. Türk toplumunun geçmişinde sınıflaşma olmamasına rağmen, sanayileşme ve kalkınmanın sosyal politikalarla desteklenmeden gerçekleştirilmesi, ekonomik dalgalanmalar yüzünden gelir dağılımı önemli ölçüde bozulmuştur. Bu sonuç orta tabakayı eritirken, üst tabaka ile alt tabakalar arasındaki farklılaşmanın daha da belirginleşmesine yol açmıştır.¹²

Göç hareketi sonuçları itibariyle bireylerin ya da grupların gerçekleştirdiği mekansal yer değişikliklerin yanında kültürel, ekonomik ve sınıfsal açıdan statülerini ve toplumsal yaşamdaki pozisyonlarını ilerletme, kazanımlarını arttırma ve donanımlarını güçlendirme imkanları barındıran bir konseptte sahiptir.

1.1.3. Yatay Bir Hareketlilik Olarak Göç

Coğrafi olarak bir yerden başka bir yere hareket olarak tanımlanan yatay hareketlilik, dikey hareketliliğin aksine kişinin veya grupların coğrafi olarak yer değiştirmelerini dikkate alır. Göç edenin statüsünde, gelirinde, hayat tarzında önemli bir değişiklik olmaz. Sanayileşmenin toplumsal yapı üzerinde oluşturduğu en önemli etki, daha önceki dönemlerde görülmeyen bir hacimde coğrafi hareketliliği arttırmasıdır. Yeni sanayi faaliyetleri, yeni iş imkânları, tarım kesimi ile imalat kesimini artık birbirinden tamamen ayırmış, imalat sanayinin kentlerde ve eski yerleşme yerlerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.¹³ Burada temel unsur, göç olgusu ile toplumsal yapı olgusunun birbirini etkilemesidir. Bu yapısal değişimin de başlatıcısı ve itici gücü sanayi devrimi olmuştur. XIX.yüzyıldaki toplumsal ve tarihsel gelişmeler, özellikle I. ve II.Dünya Savaşları, enflasyonlar, savaş sonrasının grevleri, darbeleri ve devrimleri, imar faaliyetleri, uzun zaman sürecek olan kitle işsizliği, bunu

¹² Hüsnü Erkan, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme,3.Baskı,T.İş Bankası Yayını,İzmir,1997, s.207.

¹³ Sunday Ünler, Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler, Türkiye’de Nüfus Sorunu Semineri, Antalya, Nisan 1974, s.2.

takip eden 1929 Dünya ekonomik krizi, sürgünler, sivil halk sürgünleri, bombardıman gibi sebepler sosyal hareketliliğe yol açmıştır.

Yatay sosyal hareketlilik, kademeli ve sıçramalı olmak üzere genellikle iki şekilde olmaktadır. Bu durum göçülen alanların ulaşım imkânlarına, göçülen alan hakkında ön bilgi olmasına, bireysel ya da ailece göç edilmesine bağlı olarak tercihleri (kademeli-sıçramalı) etkilemektedir. "Topraktan kopan nüfus, köyden küçük kente, küçük kentten daha büyük kente, oradan daha da büyük kente göç etmektedir. Çok bunalımlı devrelerde köyden büyük kente atlamalar görülmektedir. Ama genellikle kademeli göç en yaygın göç biçimidir."¹⁴

Günümüzde başlangıçta yaygın olan kademeli göçler, zamanla ön bilginin ve ulaşım olanaklarının artması ve dayanışma yapılabilecek önceden göç edenlerin olması nedeniyle yerini kademersiz göçe bırakmıştır. Sosyal hareketliliğe göç edilen mesafe açısından bakıldığında, erkek nüfus uzun, kısa ve hem kısa hem uzun mesafeli göç ederken; kadınlar ise daha çok kısa mesafeli göçler yapmaktadırlar.¹⁵

1.2. Göç Kategorileri

Barındırdığı toplumsal ilişkiler açısından zengin bir kompozisyona sahip göç olgusu, biçim, yoğunluk ve ortaya çıkış koşulları itibariyle farklı türlere sahiptir. Farklı bilimsel disiplinlerin önemli araştırma konularından birini oluşturan göç, göç veren yerleşim birimi, göç eden kişiler ve göç alan yerleşim birimi olmak üzere üç temel değişken çerçevesinde incelenmektedir.¹⁶ Bu bağlamda örneğin Birleşmiş Milletlerin sınıflamasına göre mesleki bilgi, tecrübe, eğitim almak (training) amacıyla yüksek vasıflı kişilerin ve işadamlarının göçü, anlaşmalı göç (mevsim-

¹⁴ Mimarlar Odası, Türkiye'de Kentleşme, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 1971, s.45.

¹⁵ Mustafa Erkal, a.g.e., s.238.

¹⁶ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydınçün, Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi, Türkiye'de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8.06.1997, Tarih Vakfı Yy, İstanbul, 1998.s.207.

lik ve geçici), yerleşmek amacıyla göç, kanun dışı göç, barınma ve iltica amacıyla yapılan göç olmak üzere yedi göç şekli vardır.¹⁷

Alınması her zaman zor ve riskli olan göç kararı, birçok engelle karşı karşıya kalınmasına yol açmaktadır. Göç kararı almak çoğu zaman yetmemekte, uygun ortam ve şartlarında bulunması gerekmektedir. Coğrafi hareketliliği yani göçü engelleyen bazı nedenler bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gidilecek yerdeki açık işler ve çalışma şartları ile, o bölgedeki hayat şartları hakkında güvenilir bilgilerin bulunmaması,
- Bir meslek veya yer değiştirmede ilgililerin gösterdiği isteksizlik,
- Mesleki açıdan yetersiz olmak, bu durumu gidermede kullanılacak araçların olmaması,
- Yer ve meslek değiştirmenin gerektirdiği masraf,
- Bazı sanatlara girmeye mani olan engeller,
- Bir meslek, bir sanayi veya bir bölge ile diğerleri arasında ücretlerde, çalışma şartlarında ve hayat pahalılığında mevcut olan farklar,
- Gidilecek yerdeki konut durumudur.¹⁸

Bunlara ilaveten, son zamanlarda gündemde olan geri dönüş göçü veya tersine göç kavramı da göç çeşitlerine değinilirken dikkate alınmalıdır. Ayrıca, hem dış hem de iç göç niteliği olabilen evlilik (aynı ülkede çok farklı bir yöreye ve kültüre mensup bir kişiyle evlilik) göçü de önemlidir. Evlilik göçü, sosyolojide ele alınan diğer göç biçimlerinde rastlanan bazı özelliklere

¹⁷ Heinz Werner, *Temporary Migration of Foreign Workers-Illustrated with Special Regard to East- West Migrations-*, IAB Labour Market Research Topics 18, 1996, s.4.

¹⁸ Sabahaddin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, 10.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997, s.59.

sahip değildir. Evlilik göçünde “itici” ve “çekici” etkenlerin anlamı değişmektedir. Evlenen kişinin yaptığı seçimde rol oynayan etkenler subjektiftir. Bir yabancı ile evlilik, yaşanan ülke ve kültürden bilinçli ya da bilinçsiz bir kaçıışı içerebilir.¹⁹

Genel olarak göç türlerini şu açılardan kategorize etmek mümkündür;

1. Karar verme süreci açısından göçler: Zorunlu göç ve gönüllü göç,
2. Nitelikleri açısından göçler: İşgücü göçü ve beyin göçü,
3. Hareketliliğin yönü açısından göçler: Dış göç ve iç göç.

1.2.1. Karar Süreci Açısından Göçler

Eski adet, alışkanlık ve davranış kalıplarının yerine, yenilerinin konmasını gerektiren göç etme kararı, her zaman alınması zor bir karar olmuştur. Göç kararını verenler sadece kendilerinin değil; aile üyelerinin de hayatlarını etkilemektedir. Çok büyük risk ve belirsizlik bulunmaktadır. Geri dönüşün çoğu zaman başarısızlık addedilme ihtimali yüzünden geri dönüş imkânı da bulunmamaktadır. Yani bu yönüyle genellikle geri dönüşü olmayan tek yönlü bir hareketliliktir.

Göç sosyal tarihin bütün kesitlerinde görülen bir olgudur. İnsanlık tarihinde göçler hiçbir zaman tamamen durmamıştır. Sadece hızlandığı veya yavaşladığı, göçe yol açan nedenlerden birinin ya da birkaçının diğerlerine nazaran oransal ağırlık kazandığı dönemlerden bahsedilebilir.²⁰

Çağdaş anlamda göç hareketleri sanayi devrimi ile başlamıştır. Bu dönemde kır göç hareketinin en önemli özelliği kitle hareketi olarak ortaya çıkması ve sanayi devriminden önce ve sonra zaman zaman yaşanan siyasal, dinsel ve savaşlardan kaynak-

¹⁹ İnci User, Evlilik Göçü, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996, Mersin, Ankara, 1997, s.556-558.

²⁰ M. Fikret Gezgin, a.g.e., s.16.

lanan göçlerden farklılığı, ekonomik nedenlerle gönüllü olarak yaşanmasıdır. Zorunlu olan (kölelik, zorunlu çalışma, suçlular ve siyasal mültecilerin nakli) göçlerin dışında, göçlerin çoğu göç edenlerin kendi kararlarının sonucudur. Göç edenler yaşam yerlerini değiştirmenin, yani kültürünü, topluluğunu ve belki ailesini terk etmesinden doğacak sakıncaları bastırarak kadar yaşamlarında büyük bir düzelme doğurmasını bekledikleri için göç kararını vermektedirler. Göç eden bireyin niteliklerine göre göçü belirleyenler;

- Yaş (life cycle başında ya da sonunda olmak),
- Yetenek (bilgi, beceri, mesleki eğitim, beyin göçü),
- Cinsiyet (çalışma yaşamında cinsiyet hâkimiyetinin dağılımı) faktörleridir.

Bunun yanında bireyin; risk almaya istekli olması, göç edilecek yerde kendisinden bekleneni gerçekleştirebilecek yetenekte olması, göçü gerçekleştirme becerisini göstermesi gereklidir.²¹

1.2.1.1. Zorunlu Göç

Gönüllü göçlerin tersine zorunlu göçlerde, fertler kendi arzuları dışında çeşitli güçlerin etkisiyle yer değiştirmek zorunda kalırlar. Devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularda aldıkları kararların tatbikatı sonucunda yarattıkları hareketlilik zorunlu göçü oluşturur.²² Bunun yanında başka baskı gruplarının etkisi altında yapılan göçlerde zorunlu göçlerden biridir. Terör, sürgün, can güvenliğinin olmayışı, deprem ve sel gibi doğal afetler nedeniyle yaşanan göçler, birer zorunlu göçtür.

Günümüzde tamamen yasaklanmış olan köle ticareti, zorunlu göç kapsamında uluslararası düzeyde önemli bir yer tutmakta

²¹ İlhan Tekeli, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s.15.

²² Taylan Akkayan, Göç ve Değişme, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını No:2573, İstanbul, 1979, s.23.

idi. Bu yapıdaki göçler hem zorunlu hem de uluslararası niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Özellikle güney ve güneydoğu Asya'da kadın ticareti, çocuk kaçırma ve ağır şartlarda çalıştırılan işçiler buna örneklerdir.²³ Ulusal düzeyde kalan diğer zorunlu göç uygulamaları ise, siyasi veya ekonomik gerekçelerle olabilmektedir. Özellikle gerekli işgücünün temin edilemediği durumlarda zorunlu çalışma uygulamaları göçe sebep olmuştur. Siyasi kaoslar ise bazı kişilerin veya grupların yerleşim yerlerini değiştirmesi şeklinde göçe yol açmıştır. Göçler genellikle savaş ve siyasi krizler sonrası "zorunlu kimlikleriyle" boy göstermektedir. Göçün siyasallaşmasının iktisadi güçlüklerin yoğun yaşandığı zamanlarla ilişkilendirildiği görülmektedir.²⁴

Göçler, özellikle de işgücü kapsamlı olanlar, tarih boyunca zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmıştır. Zorunlu göçler, geçmişin bir uygulaması olarak XIX.yüzyıl sonu ve XX.yüzyılın ortalarına doğru hızla gerileyerek uyar dünyada tamamen kalkmıştır. Zorunlu çalışma ve göç olgusu, çağımız insan hakları felsefesince tamamen dışlanmıştır. İnsan haklarına ilişkin bütün uluslararası belgelerde yasaklanmıştır. Nitekim UÇÖ'nün 1930 yılında kabul ettiği zorla çalıştırma hakkındaki sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Medeni ve Siyasal Haklar Hakkında Uluslararası Anlaşma (1966) ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşması (1950) bu belgelerin en önemlilerini oluşturmaktadır.²⁵ Maalesef göçmen işçiler daha iyi fırsatlar elde etmek uğruna, resmen insan haklarını ipotek etmektedirler, hayatlarını tehlikeye atmaktadırlar.²⁶

²³ Ben White, Labour Mobility and Migration: Three Proposals For Discussion, Labour Migration in Asia, Working Papers on Asian Labour, Manila Workshop, 23-25 October 1997, s.22.

²⁴ Noel Gaston and Doug Nelson, The Employment and Wage Effects of Immigration: Trade and Labour Economics Perspectives, Australia, 2001, s.56.

²⁵ Cahit Talas, Toplumsal Ekonomi, Çalışma Ekonomisi, 7.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1997, s.190.

²⁶ Dorothy J. Solinger, Citizenship Issues in China's Internal Migration: Comparisons with Germany and Japan, Political Science Quarterly, Volume: 114, Number: 3, 1999, s.455.

Çok çeşitli nedenler sonucunda ortaya çıkan zorunlu göçler, insanları yaşadıkları ve alıştıkları yerleri terk etmeye sevk etmektedir. Baskılar, can ve mal güvenliğinin olmaması, kötü muamele gibi nedenler, insanları daha güvenli yerlere gitmeye zorlamaktadır.

1.2.1.2. Gönüllü (Serbest) Göç

Zorunlu göçlerin aksine gönüllü göçlerde, göç edenlerin kendiliğinden göçe istekli olmaları söz konusudur. Aile bütünleşmesi, eğitim veya çalışma amaçlı göçler bu tür göçlerin en çok bilinen örnekleridir.

Gönüllü göçleri doğuran temel sebepler ekonomik, sosyal ve kültürel olabilmektedir. Gönüllü göçlerde bireyler göç kararını kendileri vermektedir. Birey kendisine ve ailesine bir gelecek oluşturmak, ekonomik şartlarını düzeltmek ve daha iyi sosyal şartlarda yaşamak için kendisi göçmekte, göçeceği yeri de kendisi tercih etmektedir. Gönüllü göçler yenilik yapma, macera arama ya da geleceğini garanti altına alma gibi kişisel isteklerin sonucunda gerçekleşmektedir.²⁷

Göç edenler genelde akrabalarının, arkadaşlarının, hemşerilerinin yoğun olduğu ve kendisine en uygun gördüğü yerleşim yerlerini tercih etmektedirler. Bu tercih yapılırken, kendisinin ve ailesinin isteklerinin yanında, içinde bulunduğu ve bulunmayı arzu ettiği sosyal ilişkileri belirleyici olmaktadır. Bu nedendir ki; özellikle büyük kentlerde belli bölgelerde yoğun bir "hemşeri" yoğunluğu vardır.

Her çağda ve dünyanın her yerinde yerleşmek, yeni bir ülke ya da bölgede yaşamak ya da belli süre çalıştıktan sonra kendi yurduna dönmek amacıyla gönüllü göçler olmuştur. Gönüllü göçlerin özellikle tarihsel açıdan en önemlileri; Avrupa'dan Amerika'ya olan göçler, Güney Amerika'dan Kuzey Amerika'ya göçler, Akdeniz ülkelerinden gelişmiş sanayi

²⁷ TÜGİAD, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, Göç, Sayı:34, İstanbul, 1998, s.3.

bölgelerine yapılmış göçlerdir. Gönüllü göçün sosyal politika açısından en önemli özelliği, göç edenlerin temel güdülerinin “istihdam amacı” olmasıdır.²⁸ Çalışmak ve para kazanmak insanların göçe teşvik etmektedir.

1.2.2. Nitelikleri Açısından Göçler

İnsanlar çok farklı sosyal, siyasal ve psikolojik nedenlerden dolayı buldukları yerleri değiştirmek istemezler. Bunun yanında insan emeğinin ve mal varlıklarının hareketliliği az olmasına rağmen, yine de çeşitli sebepler ve zorlamalar ya da daha çekici olanaklar karşısında kendi ülkeleri içinde, ülkelerarası ve kıtalararası göç ortaya çıkmaktadır.

Göç alan ülkelerin ekonomileri nüfuslarına göre daha hızlı büyüdükçe göçler artmıştır. Önceleri tarlalarda, hizmetçi ve ağır işlerde çalıştırılan emek işçileri için daha sonra göçmenlik ve vatandaşlık hakkı, sivil ve siyasi haklar tanınmamasına rağmen, emek göçünün önüne geçilememiştir. Şimdi ise emek ve beyin göçü hem göç alan hem de göç veren ülkeler için küresel dünya sorunu haline gelmiştir.²⁹

Toplumların yapısına ve kültürlerine bağlı olarak değişse de, göç edenler genelde erkekler olmaktadır. Kadınlar ve çocuklar ikincil göç grubunu oluşturmaktadır. Niteliklerine göre göçler, işgücü göçü ve beyin göçü olarak ikiye ayrılabilir. Günümüzde insan kaynaklarından etkin olarak yararlanmak çok önemli hale gelmiştir. Gelişmiş ülkeler için insan sermayesi fiziki sermayeden daha önemli ve geliştirilmesi gereken bir unsurdur. Bu hedef insan gücünün gerekli niteliklerle donatılması yanında mekânsal dağılımının da dengeli olması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. İnsan gücü kaynaklarını geliştirmek aslında hâsıla oranı yüksek bir yatırımdır.³⁰

²⁸ Cahit Talas: a.g.e., s.190.

²⁹ Muammer Kaya, Küresel Dünyada Emek ve Beyin Göçü Nedeniyle Melez Kimlikler Doğmaktadır, (çevrimiçi) www.turkstudentsosyoloji(15)mht, 25.06.2004.

³⁰ Mustafa Erkal, a.g.e., s.298

1.2.2.1. İşgücü (Emek) Göçü

İnsanların daha iyi iş bulmak ve daha iyi çalışma şartlarına kavuşmak için yaptıkları göçler, işgücü hareketlerini oluşturur. İşgücü göçü ister dış ister iç göç olsun, göç hareketleri içinde en yoğun olarak yaşanan göç türüdür.

Hangi nedenle olursa olsun, iktisaden faal nüfusa dâhil olanların yer değiştirmelerinin işgücü hareketi içinde değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmelidir.³¹ İşgücü vasıflı ya da vasıfsız olabilir. Gelişmiş ülkelerde ve ülkeler arasında vasıflı işgücü daha kolay ve yüksek oranda göç etme eğilimindedir. Bunlara sağlanan ekonomik teklifler göçü kolaylaştırmaktadır. Ekonomik eşitsizlikler göçlerin, özellikle de işgücü göçünün temel nedenlerini oluşturmaktadır.

Bunun yanında uluslararası işçi göçü, göç alan ülkelerin işçi gönderen ülkelere verdiği bir “kalkınma yardımı” olmaktan çok; aksine göç veren ülkelere gelişmişlere yönelen “bir kaynak aktarımı” işlevini yüklenmektedir.³²

Başka ülkelerden işgücü talebinde bulunurken tüm şartları göz önünde bulundurmak gerekir. Göçün düşük ve yüksek eğitimli yerli çalışanlar arasındaki olumsuz etkilerini iyi belirlemek gerekmektedir. Bunun için emek piyasalarındaki göçmenlerin vasıf dağılımının iyi yapılması gerekir.³³ Örneğin Çin’de göç, hane halkı kayıt sistemi, istihdam ve sosyal refah programlarıyla sıkı bir şekilde kısıtlanmaktadır. Çin’de bölgelerarası göç yasaktır.

1.2.2.2. Beyin Göçü

Nitelikli insan gücünün, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınma gayretleri ve menfaatleri karşısında pasifleştirilmesi sürecidir.

³¹ Alpaslan Işıklı Milletlerarası İşgücü Hareketleri, AÜ SBF Dergisi, C:XVIII, No:1, Mart1963,s.75.

³² Sami Güven, Sosyal Politikanın Temelleri, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001, s.220.

³³ Kevin Doogan Labour Mobility and the Changing Housing Market, Urban Studies, Vol: 33, Issue: 2, March 1996, s.20.

Beyin göçü alan ülkeler eğitim maliyetine katılmadıklarından dolayı, yaptıkları tasarrufu daha etkili bir alanda, araştırma-geliştirmede (AR-GE) kullanmaktadırlar. Göç veren ülkeler ise ciddi eğitim maliyetlerine katlanmaktadır. ABD'nin beyin göçünden elde ettiği katma değer, dış yardımlarından birkaç kat fazladır. ABD, Kanada, İngiltere, Fransa ve Almanya başlıca beyin göçü alan ülkelerdendir.³⁴

Beyin göçünü teşvik eden başlıca faktörler; istihdam imkanlarının sınırlılığı ve aydın işsizliği, yaratıcı gücün teşvik edilmemesi ve araştırma-inceleme konusunda imkanların yetersizliği, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, gelişmiş ülkelerin teknolojik yeniliklerin merkezi olmaları, yurtdışında okuyan başarılı öğrencilere sunulan burs imkanlarını sayabiliriz.³⁵

Beyin göçünü yavaşlatabilecek başlıca etkenler ise; büyüyen ekonomi ve genişleyen yatırım hacmi, eğitim-istihdam ilişkilerinin düzenlenmesi, araştırma-geliştirmeye yönelik kuruluşların ve yatırımların artırılması, üniversite öğretim üyeliğinde fırsat eşitliğinin sağlanması ve yeni kadroların tahsisi, yurt dışındaki insan gücümüzle ilişkilerin artırılması, yurtdışına gitmedeki hedefe ulaşma, memleketten evlenme eğilimi, çocukların geleceği, aile bağlarını söyleyebiliriz.³⁶

Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre, ülkemizden gelişmiş ülkelere 1962 ila 1967 yılları arasında yılda ortalama 375 bilim adamımız ve yüksek nitelikli insanımız göç etmiştir. Göç edenlerin %51'i tıp, %40'ı mühendislik, %6'sı tabii ilimler ve %3'ü sosyal ilimler alanındadır. Son yıllarda göç edenler arasında doktor oranında düşüş olup, mimar ve mühendis oranında ise artış söz konusudur.³⁷

³⁴ Mustafa Erkal, a.g.e., s.301-303.

³⁵ Mustafa Erkal, a.g.e., s.303, 304.

³⁶ Mustafa Erkal, a.g.e., s. 304.

³⁷ Mustafa Erkal, a.g.e., s. 306-308.

1.2.3. Hareketliliğin Yönü Açısından Göçler

Tarihsel süreçte insanlar mevsimsel değişiklikler, doğal afetler, savaşlar, ekonomik krizler, dinsel ve kültürel baskılar gibi değişik nedenlerden dolayı yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu yer değiştirmeler kırsal mekanlardan yaylalara, kırdan kente, kentten kentte, ülkeler arası gerçekleşen boyutlara sahiptir. Göçlerin yönü açısından bakıldığında, bir ülkenin coğrafi sınırları arasında gerçekleşen yer değiştirmeler iç göç, ülke sınırları arasında vukubulan yatay hareketlilikler ise dış göç olarak adlandırılmaktadır.

1.2.3.1. İç Göç

En basit şekliyle “iç göç, belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarıdır.”³⁸ İç göç kavramı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından şöyle tanımlanmaktadır: Türkiye sınırları içinde beş ve daha yukarı yaştaki nüfusun iki genel nüfus sayımı arasındaki dönemde ikametgâhı farklı olduğunda göç olgusundan söz edilir.³⁹

İç göç, bir ülke içinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleridir. Bu anlamda iç göçler sonucunda meydana gelen kentleşme hareketleri de iç göçlerden sayılmaktadır.⁴⁰

Tüm bu açıklamalar ışığında bir iç göç tanımı yapılacak olursa iç göç, bir ülke veya bölge içinde yaşayan kişi veya kişilerin, belirli bir zaman dilimi içinde çalışmak veya yerleşmek amacıyla yaptıkları kalıcı yer değişiklikleridir. İç göçte katılanların gönüllü veya zorunluluklar sonucunda göç etmeleri de önemlidir.

³⁸ İlhan Tekeli, a.g.e., s.9.

³⁹ Tuncer Kocaman ve Sema Bayazıt, Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo Ekonomik Nitelikleri, DPT Yayını, Ankara, 1993, s.7.

⁴⁰ Sunday Ünler, İç Göç Maddesi, Nüfus Bilim Sözlüğü, Ankara, 1972, s.77.

Genel olarak kentin çekiciliği ve köyün-kırsal alanın iticiliğine bağlanan iç göçün, her ülkenin kendi özel koşullarına bağlı olarak çeşitli sebepleri olmaktadır. Bu sebepler ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlere dayanmaktadır. Kırsal alanlardan kentlere doğru olan çağdaş iç göç hareketleri, ilk kez sanayileşme sırasında büyük bir ivme kazandı. Kırsal alanlardan kentlere doğru büyük göç dalgaları yaşanmıştır. Göç konusu öncelikle ve genel olarak, kırsal kesimden kente göç sorunu çerçevesinde ele alındığında evrimin, yapısal değişmelerin, demografik farklılaşmaların kırsal alanlardan kentsel bölgelere olduğu görülmektedir. Bu anlamda göç, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına doğru yönelen bir süreçtir.⁴¹

Tarım toplumlarında bireyler toprağa bağlı olduklarından, yer değiştirme zorla olanların dışında genelde doğal olaylara bağlıdır. Gönüllü yer değiştirmeleri kapsayan bir göçten bahsetmek için, modern toplumun, ulus devletin, özgür bireylerin varlığı gereklidir. Bu durumda iç göç modern sanayi toplumlarının bir niteliği olarak ortaya çıkmaktadır.⁴²

Bütün göç hareketlerinde bir mekân değiştirme olgusu vardır. Sanayileşmenin toplumsal alanda ve üretim ilişkileri ile istihdam alanında yarattığı etki ve sonuçlar, toplumsal hareketliliği artırmıştır. Ayrıca sendikaların başarılı bir şekilde ücret düzeyini yükselttikleri takdirde, hem ülke içinde hem de dış ülkelerden vasıflı işçi göçünün artacağı umulmaktadır.⁴³

İç göçün nüfus değişmelerindeki rolü, nüfus hedeflerinin oluşturulması bakımından önemlidir. Aksi takdirde doğru nüfus tahminleri yapılmasına yönelik iç göç araştırmaları için yatırım yapılması faydalı olmayabilir. Doğal değişimlerin özeti, dış göç dengesi ve içe akış ile dışa akış arasındaki net sonuçtur.⁴⁴

⁴¹ Zeynep Gökçe Akgür, Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgele-rarası Dengesizlik (1970-1993), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997, s.42.

⁴² İlhan Tekeli, a.g.e., s.9.

⁴³ Saibal Kar and Hamid Beladi, Skill Formation and International Migration: Welfare Perspective of Developing Countries, Japan and World Economy, 2004, s.35.

⁴⁴ Marek Kupiszewski and Philip Rees, Lessons for the Projection of Inter-

Günümüzde hala göçebe insanlar, göçmen işçiler, gezginler, gezgin satıcılar, gezici tarım işçileri gibi yerleşik olmayan, ekonomik sebeplerle sürekli yer değiştiren gruplar vardır. Büyük sanayileşmiş toplumlarda kırdan kente sürekli bir akın vardır. Gönüllü ve tek yönlü olan bu hareketlilik seçime dayanır. Kadınlar daha çok ticari kentlere, erkekler ise daha çok ağır sanayi merkezlerine giderler. Bu tip hareketlilik daha çok genç yaşta yetişkinlerde görülür. Dış göçe konu olanlar genellikle bireyler olup, iç göçte istisnalar dışında aileler göçe konu olmaktadır.

Kalabalık nüfusa sahip gelişme yolundaki ülkelerdeki bu itici faktörler, daha gelişmiş toplumdaki nüfus azalmasının çekiciliği faktörüyle tamamlanmaktadır. Geçmişte olduğu gibi bugün de milyarlarca köylü, daha fazla refaha kavuşmuş olan kentleşmiş insanların boş bıraktığı yerlere göçmeye hazır ve heveslidirler.

Göç edilecek alana karar vermede, içinde bulunulan ülkenin ekonomik ve sosyal şartları belirleyici olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle göç alan yerler belli bölgelerle, bazen de kentlerle sınırlı kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise bölgelerin belirleyiciliğinden çok iş şartlarının, nüfusun ırksal ve etnik bileşimlerinin alan tercihinde etkili olduğu gözlenmektedir. Bu anlamda sosyo-ekonomik konuma göre seçici bir göç olgusu yaşanmaktadır.

Soyut çözümlenmeye dayalı bir tanımda “göç” insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçişi olarak ifade edilmektedir. Yani göç durağan bir olgudan daha çok, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanan ve bir süreci anlatan kavramdır. Göçün tanımı içindeki zaman ve mekân, neden ve sonuç unsurları durağan olgudan ziyade bir süreci anımsatır.

1.2.3.1.1. Türkiye'de İç Göç Hareketleri

Göçün kısa ya da uzun vadede oluşturduğu sorunlar, değişik bilim dallarında araştırmalara konu olmaktadır. Göç ile bir yerdeki nüfusun aktif kesimi gitmekte, daha az girişimci, daha az dinamik kesimi kalmaktadır. Bu da net göç veren yerlerin gelişme hızlarını olumsuz etkilemektedir. Kişinin yer değiştirmesinin sadece bir üretim faktörü olarak değil, aynı zamanda da bir tüketici olduğu göz önüne alınırsa, göç veren yörelerin pazar olarak avantajlarını kaybetmekte oldukları, bunun da gelişmeyi bir başka yönden etkilediği ortaya çıkar. Bir başka deyişle, gidenler geride kalanları kaderleriyle baş başa bırakmaktadır. Kırsal çözülmenin yeni başladığı dönemlerde, iç göç kentteki işgücü talebini karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Kırsal çözülme hızlanarak kentleşmede belli bir yol aldıktan sonra reaksiyon hızlı olmakta, aşırı kentleşme olarak ifade edilen olgu başlamaktadır. Köylü nüfusun kente gelmesi ve emeğini arz etmesi, hatta iş bulması onun kente uyumu için yeterli olmamaktadır. Kültürel bir değişim geçirmesi, kentli yaşam kalıplarını benimsemesi, kentin fırsatlarını değerlendirebilmesi gerekmektedir. Bu kısa sürede gerçekleşen bir olgu değildir. Kentlileşmek birkaç nesil içinde gerçekleşmektedir. Bu sorunlar alanına kentlileşememek, ikili kent yapısı, bütünleşmemiş kentler vb. kavramlar kullanılarak yaklaşılmaktadır. Özellikle kent sosyolojisinin önemli konularından birisini oluşturmaktadır.⁴⁵

Aşırı nüfus, aşırı refah ve yanlış teknoloji çoğu zaman bir araya gelip çevrenin dengesini tehdit eden üç yönelim olarak görülmektedir. Nüfusun aşırı büyümesi, daha fazla kişiyi sınırlı kaynaklara bağımlı kılmaktadır. Refah herkesi daha çok enerji kullanmaya zorlamaktadır. Yanlış teknoloji ise enerjiyi verimsiz biçimde yozlaştırmaktadır.⁴⁶

Göçler, göç veren ve göç alan yerlerde birbirinden farklı ve çeşitli etkiler oluşturmaktadır. Asıl büyük etkiyi göç alan yer-

⁴⁵ İlhan Tekeli, a.g.e., s.17.

⁴⁶ Ivan Illich, Şenlikli Toplum, Çeviri: Ahmet Kot, Ayrıntı Yayını, İstanbul, 1985, s.57.

lerde yapmaktadır. Hızlı kentleşme; eğitim, sağlık, içme suyu, kanalizasyon, konut, kentsel ulaşım gibi altyapı ihtiyaçlarının ve çevre kirliliğinin artmasına yol açmaktadır. Bu durum özellikle kıt olan kaynakları daha da kötüleştirmektedir.

1.2.3.1.2. İç Göç ve Çarpık Kentleşme

Kent sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan tarımsal ürünlerde dahil olmak üzere, her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleksel rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran sivil toplum, merkezi ve yerel yönetimlerin bulunduğu, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip, kendine özgü bir yaşam biçiminin ve bilincinin gelişmekte olduğu heterojen bir yerdir.⁴⁷

Başka bir açıdan, kentler birbirine benzemeyen yaşam biçimlerine sahip insanların aynı yerleşim alanında diğer yaşam biçimlerini kabullenerek yaşayabildiği mekânlardır.⁴⁸ "Kentler fikirlerin, bilgilerin ve tecrübelerin insanlar arasında yayıldığı ve geliştiği merkezlerdir."⁴⁹ Bir ülkenin kalkınmışlık ölçüsünü, ulusal üretimden ya da üretimin yapısal kaynaklarından çok, kentleşmenin kapsamı belirlemektedir.

Kentleşme ise, dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır. Kentsel nüfus, doğumlarla ölümler arasında farkın birinciler lehine olması sonucunda ve aynı zamanda köylerden, kasabalardan gelenlerle, yani göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde, doğurganlık eğilimleri azaldığından, kentleşme daha çok köylerden kentlere olan nüfus akımlarıyla beslenir. Kentleşmenin dar anlamdaki tanımı, demografik nitelik taşır. Oysa kentleşme yalnız bir nüfus hare-

⁴⁷ Ercan Tatlıdil, Kent Kültürü ve Boş Zaman Değerlendirme, Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I.Ulusal Sosyoloji Kongresi, 3-5 Kasım 1993, İzmir, Sosyoloji Derneği Yayını, Ankara, 1994, s.385.

⁴⁸ Erol Kaya, Kentleşme ve Kentleşme, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.98.

⁴⁹ J.K. Galbraith, Kuşku Çağı, Çeviri: Nilgün Himmetoğlu ve Reşit Aşçıoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1980, s.276.

keti olarak görülürse, eksik kavranmış olur. Çünkü kentleşme olgusu, bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğar. Bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişimlere de yer vermek gerekir.⁵⁰

Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutlarıyla geniş anlamdaki tanımı şöyledir; sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşul olarak kent sayısının artması ve günümüz kentlerinin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşmayı oluşturan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir. Kentleşme üç şekilde olmaktadır: ilki, bir ülkede büyük nüfus hareketi olmadan, sanayileşme ve ticaretin etkisiyle bir kentin nüfusunun artması; ikincisi, sanayileşme veya ticaretin ön koşul olmadığı kentleşme; ve son olarak siyasi ve idari bir merkez haline gelen kentlerin büyümesidir.

Modern anlamda kentleşme, sanayileşmeyle birlikte başlamıştır. Yani, “Kentleşmeyi doğuran sanayileşme süreci, kendinden başka ikinci bir değişikliği de doğurmuştur. Bu da kentsel devrimdir.”⁵¹ Kentleşme, XX.yüzyılın ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Gelişmiş ya da gelişmekte olan, kapitalist ya da sosyalist olan bütün ülkeler kentleşme olayının ve sonuçlarının etkileriyle karşı karşıyadır.⁵² Kentleşmenin sağlıklı ve dengeli olması gerekmektedir. Kentleşme olgusunda nüfusun belli merkezlere yığılması değil, dengeli dağılması önemlidir.

Cumhuriyetle birlikte kalkınma çabaları hızlanan ve yeniden yapılanma sürecine giren kentlerimiz, öncelikle nüfus hareketlerinden etkilenmiştir. Ayrıca kentlerin sanayileşmesi ve buna

⁵⁰ Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, 7.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.21.

⁵¹ Zeki Parlak, Tarihsel Süreç İçinde Kentsel Dönüşüm, Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu, 17-19 Şubat 1999, C.1, Kent ve İnsan, İstanbul, 1999, s.69-79.

⁵² Ruşen Keleş, a.g.e., s.24.

bağlı olarak gelişen kentleşme hareketleri Avrupa kentlerinde olduğu gibi bir yüzyıla yayılmadan ve birden bire sıçramalı bir büyüme göstermiştir. Bununla birlikte Türk şehirlerinde bu süreç, özellikle 1950'lerden sonra belirgin olarak yaşanmaya başlamıştır. Kentlerimizin bu denli hazırlıksız ve hızlı büyümesi, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çoğu zaman kentleşme olgusu sorunlu kentleşme olarak tanımlanmıştır. Nitekim Türkiye'de kentleşme 1980'lere kadar sadece kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması şeklinde kendini göstermiş olup, fonksiyonları açısından asıl değişim bundan sonra gerçekleşmiştir.⁵³ Türkiye'deki kentleşmenin en önemli sorunu sanayi eksikliğidir. Bir başka deyişle sanayileşememedir. Sanayileşememe ile birlikte uzmanlaşma ve örgütlenme eksikliğidir.

Türkiye'nin kentleşmesi aslında gelişmiş ülkelerin kentleşme sürecine değil, az gelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecine uymaktadır. Türkiye'de kentleşme süreci, sanayileşmenin önünde ve daha ağır basan bir nitelik taşımaktadır.⁵⁴ Türkiye'nin nüfusu 1950'lerden itibaren kentleşme açısından bir değişim yaşamıştır. Türkiye'de nüfus kentlerde niteliksel olarak değişmemiştir. Kentleşme ise sayısal olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu sayısal kentlilik çağdaş anlamda bir kentleşme değildir. Niteliksel olarak kentleşmenin var olduğunun kabul edilebilmesi için, işgücünün sektörel dağılımının sanayileşmiş ülke kentlerine paralellik göstermesi gerekir. Sanayi toplumunda, sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilenlerin toplamının tarımda istihdam edilenlerden fazla olması gerekmektedir. DİE tarafından yapılan 2004 yılı I.Dönem HHİA verilerine göre tarım, sanayi ve hizmetler sektörüne ait oranlar sırasıyla %32,2; %19,3; %45,2'dir.⁵⁵

⁵³ Arife Karadağ, Osmanlıdan Günümüze Türk Kentinin Değişen Kimliği, Türk İdare Dergisi, Yıl: 75, Sayı: 441, Ankara, Aralık 2003, s.154, Mimarlar Odası: a.g.e., s.38.

⁵⁴ Cavit Orhan Tütengil, Az Gelişmenin Sosyolojisi, 2.Baskı, Toplum Yayınları, Ankara, 1971, s.162.

⁵⁵ DİE: HHİA, 2004. I.Dönem, Geçici Sonuçları, 16.7.2004, Ankara, 2004, s.22.

Göç olayının aktif olarak yaşanmaya başladığı 1945 yılında yapılan sayıma göre, Türkiye nüfusunun %23,2'sini oluşturan yaklaşık 4.375.000 kişi kentlerde yaşarken, 2000 yılında yapılan genel nüfus sayım sonuçlarına göre ise nüfusun % 65 'ini oluşturan yaklaşık 44.000.000 kişi kentsal alanlarda yaşamaktadır. Aynı dönemde ülke nüfusu 3,6 kat artmışken, kentsel alanların nüfusu 10 kat artmıştır. 1945-1985 yılları arası İstanbul ve diğer kentsel alanlardaki nüfusun en fazla arttığı dönem olmuştur. 1945-1985 döneminde kentsel alanlardaki nüfus 6 kat artarken, İstanbul'un nüfusu ise 6 kattan daha fazla artmıştır. Yine 2000 yılına kadar İstanbul'un nüfusu 11,6 kat artmıştır. Kentlerin nüfusu 1950-1955 ve 1980-1985 dönemlerinde yoğun bir biçimde artmış ve 1980-1985 döneminde kırsal alanların nüfus artışı eksiye düşmüştür. Artık nüfus artışının geriye doğru gittiği dönem başlamıştır.

Tablo 1 : Kent Büyüklüğüne ve Sayısına Göre Kentleşme Trendi⁵⁶

	(Bin)	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990*	1997*
Kent Büyüklüğü	10-20	58	61	67	69	92	117	136	141	193	210	239
	20-50	30	30	37	52	74	72	85	92	102	140	165
	50-100	6	6	11	18	18	20	24	37	46	62	78
	100	4	5	6	9	14	20	25	41	53	73	95
Toplam	98	102	121	148	198	229	270	311	364	485	577	

*Kaynak: DİE: 1997 Genel Nüfus Tespiti İdari Bölünüş, (Ankara: 1998).

Tablo 1 incelendiğinde, 1945-1997 yılları arasında nüfusu 100 bin ve daha fazla olan kentlerin sayısı 24 kat artmıştır. Daha düşük nüfuslu kentlerin oranları ise daha düşüktür. En fazla kentleşmenin olduğu bölge % 78,1 ile Marmara'dır. En az kentleşme oranına sahip bölge ise % 42,6 ile Karadeniz'dir. Fakat 1940-2000 yılları arasındaki dönem incelendiğinde, en fazla artış % 5,91 ile G.Doğu Anadolu Bölgesi'dir (Bkz. Tablo 2).

⁵⁶ İhsan Sezal, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.55.

Tablo 2: Coğrafi Bölgelerin Yıllara Göre Kentleşme Düzeyleri (%)⁵⁷

Bölgeler	1940	1960	1980	1985	1990	1997	2000
Marmara	35,1	43,3	68,7	74,1	75,1	76,4	78,1
Güney Anadolu	20,1	31,6	49,8	62,7	54,3	57,9	56,7
Ege	23,3	30,3	48,6	54,8	53,0	58,0	57,8
İç Anadolu	14,8	24,8	47,4	53,3	59,5	65,6	64,8
G. Doğu Anadolu	15,8	16,1	36,5	39,9	53,5	61,6	60,7
Doğu Anadolu	9,3	13,4	27,2	31,1	37,5	44,4	49,2
Karadeniz	7,2	11,4	24,0	29,2	33,7	41,5	42,6
Türkiye	18,0	25,2	45,4	50,9	55,4	64,6	65,0

Diğer önemli bir husus ise Türkiye'deki kent-kır oranının dünyayla karşılaştırılmasıdır. Malta'da kentleşme oranı %100'dür. AB'nin yeni üyelerinden Romanya'daki kentleşme oranı %55 olup, Türkiye'den daha düşüktür. Diğer ülkelerdeki kentleşme oranları ise daha yüksektir.

Tablo 3: Bazı Ülkelerdeki Kentleşme Düzeyleri (2000)⁵⁸

Ülkeler	Kent (%)	Kır (%)
Türkiye	65	35
Almanya	87	13
Danimarka	85	15
İsveç	83	17
Romanya	55	45
Litvanya	69	31
Malta	100	-
Çek Cumhuriyeti	70	30
Norveç	77	23
Estonya	70	30

Kentlerin hızlı büyümesi, köylerin yoğun bir şekilde boşalması ile gerçekleşmiştir. Bu durum hem kırsal alanda hem de kent- sel alanda kontrol edilmesi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuştur. Kırsal alanlar nitelikli, genç ve dinamik işgücünü kaybettiği için tarımsal faaliyetler ve verim azalmıştır. Daha

⁵⁷ Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, a.g.e., s.67.

⁵⁸ Şemsettin Bakırkan, Demografinin Temelleri, Türkiye'nin Demografik Yapısı Uluslararası Demografi, İstanbul, 2003, s.88.

kaliteli yaşam beklentisi ile kentlere akın eden bu kırsal göç hızı, kentlerin imkânlarının ve tabii gelişmesinin önüne geçmiştir. Başka bir açıdan, hızlı kentleşme ile birlikte şehirlerde daha yoğun bir çevre kirlenmesi ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı ve kaliteli bir yaşam için temiz ve yeterli suyun sağlanması, hava kirliliği gibi sorunlar, yerel yönetimlerin gücünü aşan finans kaynaklarına sahip olunmasını gerekli kılmaktadır. Sağlıklı yaşam için gerekli olan kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanamaması, insanları sağlıksız çevrenin yarattığı hastalıklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla yaşam süresini de etkilemektedir.⁵⁹ Kentlerin giderek daha da büyümesi, kentsel alanlar için kullanılan topraklar tarım alanlarını daraltmakta, sanayi için harcanması gereken tasarruflar arsa spekülasyonuna gitmektedir.

Çarpık kentleşme hava kirliliği, gürültü kirliliği ve çevre kirliliği oluşturmasının yanında, tarihi yapıyı ve tabiatı da yok etmektedir. Şehir merkezlerindeki bazı tarihi eserlerin küçük işletme ve imalathane tarzında kullanımı, bu eserlerin niteliğine uymadığı gibi, zamanla yıpranıp yok olmasına neden olmaktadır. Yine hızlı ve çarpık kentleşmenin bir yansıması da, çevre sorunlarını daha da çözümsüzlüğe doğru itmektedir.

Türkiye'de sanayileşmeye dayanmayan kentleşme, köyden kente göç eden kitlelerin kayıt dışı sektör ve marjinal sektörde istihdamını artırmıştır. Türkiye gibi ülkelerde daha çok kırsal alanlardan gelenlerin oluşturduğu kayıt dışı ekonomik yapılar ve gecekondu, büyük kentlerin yapısal bir özelliği ve parçası olarak kalmışlardır.

1.2.3.1.3. İç Göç ve Gecekondulaşma

Gecekondu, hızlı ve düzensiz kentleşmenin görüldüğü yörelerde ortaya çıkan, kamuya veya özel şahıslara ait tapulu arazi-de kısa sürede yapılabilen, alt yapısı yetersiz bir konut tipidir.⁶⁰

⁵⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2000, Ankara, s.16.

⁶⁰ Mustafa Erkal, Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu, Gecekondu Maddesi,

Günümüz sanayileşmiş ülkelerinin sanayileşme süreçlerinin ilk aşamalarında, atölye tipi ve küçük ölçekli üretimden büyük ölçekli sanayiye geçtikleri dönemler, aynı zamanda konut sıkıntısının yaşandığı dönemlerdir. Konut sorunu bu dönemlerde işçinin kendi mesleğine sahip olma ve kent şartlarında kendini güvende hissetme arzusundan doğmuştur. Sanayiciler de rekabet edebilmek için, düşük üretim maliyeti ve ucuz işgücü sebebiyle çalışanların kendi evlerinde oturmalarını teşvik etmişlerdir. Türkiye’de yaşanan göçler ve onun baskısı sonucu oluşan konut açığının gecekondulaşımı ile karşılanacağı şüphesizdir. Konut arzusunun sınırlı kalması, ayrıca nüfus baskısını oluşturan göçe maruz kalmış bireylerin ve ailelerin maddi imkânlarının sınırlı olması bu tezi güçlendirmektedir. “Gecekondulaşım bir zorunluluğun, bir umutsuzluğun bazen de bir umudun yerleşme düzenine yansımalarıdır.”⁶¹

Türkiye’nin konut sorunuyla ilk karşılaşması nüfus mübadelesi döneminde olmuştur. İmar ve İskân Vekâleti’ne bağlı İskân Genel Müdürlüğü göçmenlerin yerleştirilmesi ve göçmen evlerinin yapılması ile görevlendirilmiştir. Fakat bu faaliyet konut sorununun yoğunlaştığı 1950 sonrası göçlerin yarattığı sonuçlara göre hem nitelik hem de nicelik olarak farklılık göstermektedir. Nüfus mübadeleleri ile gelen göçmenler, devletin istediği noktalarda iskân edilmeleri nedeniyle, büyük yerleşim sorunları ve pahalı arsalar gibi bir sonuçlar doğurmamıştır.⁶²

Türkiye’nin kırdan kente kitlesel göç olgusu ile tanıştığı 1950’li yıllar, bu sürecin beraberinde getirdiği sarsıntılarla baş edebilmeyi sağlayacak bir dizi mekanizmaları ortaya çıkarmıştır. Kitlesel göç olgusunun sarsıcı etkilerini hafifleten en temel kurum gecekondulaşım olmuştur. Gecekondulaşım, kırdan kente göçen nüfusun temel konut edinme biçimi olarak, Türkiye kentleşmesinin ilk aşamalarında ortaya çıkmış ve 1950’lerde de ku-

Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s.119.

⁶¹ Zeynep Gökçe Akgür, a.g.e., s.85.

⁶² Cevat Geray, **Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler**, II.Uluşal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç, Mersin, Kasım 1996, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s.129

rumsallaştırılmıştır. Nazım planı bulunmayan kentlerde, arsa ve bina spekülasyonu şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Zaman içerisinde gecekondular nitelik değiştirerek, çok katlı kentsel konutlara dönüşmüştür.⁶³

Ayrıca nüfusu artan kentlerin, etnik ve dinsel açıdan daha değişik bir kozmopolitizme ulaştığı da söylenebilir. Türkiye gibi büyük bir yapısal dönüşüme sahne olan bir ülkede, anomi ortamın ve hatta yabancılaşmanın en fazla egemen olduğu kesimlerin kentlere göçen gruplar olduğu görülmektedir. Bu gruplar içerisinde gelenekçi dirençleri kırılıp değişme sürecine girmiş olanlar ile, gecekonduda yetişen yeni kuşakların, hızlı toplumsal dönüşümün faturasını en ağır biçimde ödeyenlerin olduğu da bir gerçektir.

Ülkemizde 1980'li yıllarda, özellikle göç alan kentlerde hızla büyüyen gecekondular artışını sınırlamak ve artan konut ihtiyacını en ekonomik yolla karşılamak üzere "Toplu Konut İdaresi" kurulmuştur. Fakat daha sonra çıkarılan imar afları bu çalışmaları olumsuz etkilemiştir. Gecekonduların devletin çeşitli zamanlarda sağladığı sosyal konutlardan daha pahalı olduğu, fakat gecekondunun tercih edilmesinde sosyal konut ve gecekondular arasındaki işlev farkının rol oynadığı görülmektedir. Sosyal konut sadece konut işlevi görürken, gecekondular Türkiye'deki kentleşme süreci içinde çeşitli işlevler yüklenmektedir. Bunlar; mülkiyet aracı olma, tasarruf aracı olma, sosyal güvenlik aracı olma, kırsal kesim değerlerini koruma aracı olma, tarımsal ve marjinal üretim yeri olma vb. işlevlerdir. Türkiye'de gecekondulaşmayı artıran ya da sosyal konutların tercih edilmemesini sağlayan temel faktör, konut arzının sınırlı olmasının yanında gecekondulara yüklenen bu farklı işlevlerdir.

Bu plansız yapılaşma turizmi de baltalamaktadır.⁶⁴ Kentlerin kenar bölgelerinde dikkati çeken ve yeni kentli denen, iç göçe

⁶³ Asuman Yücel, Büyükşehir Yönetimi, İstanbul İçin Model ve İçgöçlerin Yönlendirilmesi, DPT Yayını, Ankara, 1994, s.1.

⁶⁴ Barlas Tolun, **Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, 1980, s.279.

konu olmuş insanların barındığı ve konut açığının da tahrik ettiği bu yapılaşma, fiziki alanda bozukluklar doğurmaktadır. Kentte geçerli diye tespit edilmiş bina normları ile kente yeni gelenlerin bu iş için ödeyebileceği meblağ arasında büyük bir fark vardır. Kentlerdeki konutların standartları kentin varlıklı azınlıklarına göre ayarlanmıştır. Gecekondu yapıyanların en önemli hedefi, binayı mümkün olduğunca ucuza mal etmektir. İkinci tasarruf konusu ise kalitesiz malzeme kullanmaktır. Zaten bu gecekondu mimarlık kurallarına uygun olmayan, kalıcılık düşüncesiyle değil de, her an yıkılma tehlikesini göze alarak inşa edilmişlerdir. Bir deprem bölgesi olan Türkiye'deki 5-6 katlı kaçak gecekondu yapılarındaki çürüklüğün, akıl almaz ölçüde felaketlere sebep olabileceği aşikardır.

Devletin konut sektörüne müdahalesi; doğrudan doğruya inşaat yapmak, tazminat ödemek ve dar gelirliyi korumak için kira sınırlaması getirmek gibi faaliyetler şeklinde olmuştur. Planlı dönemde, kalkınma planlarına konut sorununu çözecek önlemlerin konulduğu görülmektedir. Bu dönemde öncelikler kent konutlarına ve bunlar içinde yoksul ve dar gelirliye yönelmiştir. Konut sektörü, ulusal kalkınma planlarının bir parçası olarak yerini almıştır. Ancak, dar gelirli ailelerin barınma ihtiyaçlarının karşılanamaması gecekondu alanlarının artmasına yol açmıştır.⁶⁵

1.2.3.1.4. İç Göç ve Kentleşme Sorunu

Kentleşme, bir ülkede tarımsal olmayan üretimin ağırlık kazanmasıyla, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sürecini doğuran nüfus birikimi olayıdır. Kentleşme ise kırdan köçülme ve kentte yoğunlaşma nedeniyle, kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımlardan kırsal özelliklerinden arınarak, kentin özelliklerini kazanma sürecidir. Kentleşme, kentleşme sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, geleneksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması sürecidir.⁶⁶

⁶⁵ Mustafa Erkal, Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu, a.g.e., s.119.

⁶⁶ Ruşen Keleş, Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayın-

Türkiye'deki hızlı ve sağlıksız kentleşmenin yol açtığı sosyal problemler genel olarak beş ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar;

1. Çevrenin tahribi, fiziki plansızlık veya yerleşme düzensizliği,
2. Gelir dağılımındaki eşitsizlik,
3. Sosyal tabakalaşmanın derinleşmesi,
4. Kültür değişmesi ve kültür boşluğu,
5. Toplum hayatındaki çözümlerdir.⁶⁷

Kentler ve özellikle de sanayi merkezleri kırsal alanlardan gelen çaresiz, düşük gelirli ve tarımsal üretimden başka üretim bilgisi olmayan kişilerle kalabalıklaşmaktadır. Kente yeni gelenler, kentlerin en marjinal alanlarına yerleşmektedirler. Oluşturdukları gecekondular ile her türlü sorunu toplumsal bir felaket haline dönüştürebilmektedirler. Fakat bugüne kadar yaşanan deneyim, bu birbirinden farklı kökenlere sahip grupların, kente yerleşirken aralarında fazla sürtüşme olmadan, çoğu kez birbirleriyle dayanışma içinde yaşadıklarını göstermektedir. Bu bağlamda gecekondulaşma hareketleri, kente göç eden farklı grupları kent içinde "ortak sorun" etrafında birleştiren toplumsal hareketler olduğu da ifade edilmektedir.⁶⁸

Göçün en belirgin etkisi, birincil ilişkileri (cemaat) parçalamasıdır. Birincil ilişkilerin hakim olduğu bir topluluktan büyük bir kente göç eden birey, insanlar arasındaki ilişkilerin akılcı ve basit kişisel çıkarlara bağlı olarak oluştuğu ve işlevsel belirginliğin egemen olduğu, diğer bir anlatımla tali ilişkilerin hakim olduğu değişik bir toplum hayatı içine girmektedir.⁶⁹

ları, Ankara,1983, s.71.

⁶⁷ İhsan Sezal, a.g.e, s.80.

⁶⁸ TÜSİAD, Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Ocak 1999, s.138.

⁶⁹ Sami Güven, a.g.e., s.15.

İşte bu süreçte kente göçen köylüler zaman içinde kentlileşmekte, kente özgü davranış ve yapıları benimsemektedir. Kentlileşmenin ekonomik ve sosyal açıdan olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Ekonomik bakımdan kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kentte ya da kente özgü işlerde sağlamasıdır. Sosyal bakımdan kentlileşme ise, kır kökenli insanların çeşitli konularda kente özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesidir.

Göç edenler yerleşme, iş bulma ve kentte var olmayla ilgili problemlerini kendi çabalarıyla ve tesadüflerle çözmek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle özellikle düşük gelir gruplarında akrabalık, hemşerilik, komşuluk ilişkileri gibi birincil ilişkiler sürmektedir.⁷⁰ Kırdan kente göç edenlerin kente uyum sağlayacak donanımları (eğitim, uzmanlaşma, iş bölümü, barınma imkânı) olmadığı gibi, göç ettikleri yaşam alanlarını tanımamakta ve bir uyum sorunu yaşamaktadırlar. Bu nedenle göç edenler kendi uyum stratejilerini de oluşturmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte, çeşitli şekillerde etkili olan patronaj ilişkisi oluşturmaktadır. Bu ilişki içinde patronaj onlara çeşitli ekonomik, sosyal, siyasal faydalar sağlamıştır. Bu ilişkinin ilk aşaması, ailenin en yaşlısı başkanlığında aile-akraba işbirliği olup, ikincisi ise kente daha önce yerleşmiş daha kapsamlı ve örgütlü patronlar ve hemşerilerden oluşabilen bir patronaj; üçüncüsü ise siyasal parti temsilcileri aracılığıyla daha geniş kapsamlı siyasal parti patronajı ve nihayet Türkiye’de yaşanan siyasal tıkanma neticesinde yaşanan cemaat patronajıdır.⁷¹

Kente gelen kişi kırsal alanla bütün bağlarını kopartmasa bile artık kentlidir. Çeşitli konulardaki düşünce ve davranışları değişmektedir. Yeni bir çevreye girmekte, yeni bir toplumsal konum ve statü elde etmektedir. Kente göç bireyin çevresini

⁷⁰ TÜSİAD, Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Ocak 1999, s.127.

⁷¹ Mübeccel Kıray, Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye’ye Has Bazı Eğilimler, Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.185-187.

değiştirmesine, yeni ve daha üst bir sosyal statü kazanmasına, meslek ve gelir düzeyinde değişikliğe yani onun yaşadığı tüm toplumsal ilişkilerinde değişimlere, bireysel ilişkilerinde farklılaşmalara yol açmaktadır. Kentleşme, bireyin değer ve tutumlarını iki aşamada değişime uğratmaktadır. Kentsel ortamda önce geleneksel tutum ve eski alışkanlıklar etkisini yitirmekte olup, ikinci aşamada ise yeni kültür ve davranış kalıplarını ve tutumlarını öğrenip benimsemektedir. Kentleşme, bu açıdan kentleşmenin toplum içinde en somut değişme olması yanında bireydeki en önemli değişmeyi de göstermektedir.⁷² Yetmişli yıllarda göçmenler, kentlilerle bilgilerinden yararlanmak ve medeni olmak için ilişki kurmak isterken, doksanlı yıllara gelindiğinde iyi yaşama arzusu ön plana çıkmıştır.

Kırsal alandan gelenler, kentleşme süreci içinde yeni toplumsal ilişkilerin etkisi altına girmektedirler. Köyden kente yönelik demografik hareketlilik, kent denilen fiziki mekânın oluşmasını sağlasa bile; bu hareketliliğin konusu olan insan, eğer yaşam şekline yabancı kalırsa, köylü kimliğini sadece kente taşımış olmaktadır.⁷³

1.2.3.1.5. İç Göç ve Sosyal Yapı Değişmeleri

Köylü nüfusun kente gelmesi ve emeğini arz etmesi ve hatta iş bulması, onun kente uyumu için yeterli olmamaktadır. Bunların kente uyum sağlaması için kültürel bir değişim geçirmesi, kentli yaşam kalıplarını benimsemesi, kentin fırsatlarını değerlendirebilmesi gerekmektedir. Bu hemen gerçekleşecek bir olgu değildir. Birkaç nesil gerekmektedir.⁷⁴

Göçlerde akrabalık ilişkileri yanında, hemşerilik ilişkileri de ön plana çıkmaktadır. Kentsel dayanışma açısından hemşe-

⁷² İnan Özer, Bir Alan Araştırması: Kentleşme ve Kent Yaşamı, Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi, İzmir, 3-5 Kasım 1993, Sosyoloji Derneği Yayını, Ankara, 1994, s.303-304.

⁷³ Tahire Erman, Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği "Niçin Köylüyüz Hala?", AÜ SBF Dergisi, C: 51, No: 1-4, Ankara, Ocak-Aralık 1996, s.293, İhsan Sezal, a.g.e., s.23

⁷⁴ İlhan Tekeli, a.g.e., s.17.

rilik grupları, aileden daha geniş ve kapsayıcı bir fonksiyon görmektedir. Ancak, göç edenler ilk olarak hemşerilik ilişkisini kullanmakla birlikte, bu ilişkide rol alan eski hemşeriler işlerini yoluna koyunca yeni göçmenler kendilerine bir yük haline gelmeye başlamaktadır. Yeni göç edenler de, eski göç edenlerin yerlerini almaktadır.⁷⁵

Göç sonrası, gecekondularda yaşayanlar da büyük ölçüde kırsal niteliklerini korumaktadırlar. Buradaki yaşam tarzı, küçük, izole, kapalı ve kendi kendine yeterli topluluklar içinde, zaman içinde oluşturulmuş gelenek, değer ve inanışlarıyla iç içe yaşamış, basit tarımsal aletlere dayanan son derece sınırlı bir artı değer üretmiş yapıydı. Bu yapıdan kente göç süreci sonucunda, kentlerde kıra ait değerlerin, davranışların ve ilişkilerin kente uyumlaştırılmaya çalışıldığı yeni bir yaşam biçimi oluşmuştur. Ne kır ne de kent özelliği gösteren bu yaşam alanları farklı adlarla anılmıştır. Nitekim, yine gecekondu mahallelerine “kırkent” adı verilerek yapısal yanı yanında sosyal ilişkilerinin de niteliği vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle “gecekondu ne köylü ne de kentli olamayan bir özelliği yansıtmaktadır.”⁷⁶

Kent hukuku dışında gelişen kentleşme süreci, özellikle büyük kentlerimizde bir uçta “yeni zengin yerleşme alanları”, diğer uçta “yeni yoksul yerleşme alanları” biçiminde somutlaştırılabilecek kent içi “yerleşme kutuplaşması”nı oluşturmaktadır. “Yeni zengin yerleşme alanlarında yaşayanların” düzenli kent sisteminde temel gereksinimlerini ticarileşmiş kurumlar aracılığıyla çözümlayebilmeleri daha kolaydır. Buna karşılık, alt gelir gruplarının yerleştiği alanların kentsel sistemle bütünleşmeleri çok zor olmakta ve bazen mümkün olamamaktadır.⁷⁷

Yapılan çeşitli araştırmalar Türk ailesinde de geleneksel geniş

⁷⁵ Ümit Meriç Yazan, İstanbul'un Nüfus Yapısı, Habitat II Kent Zirvesi: Uluslararası Bilimsel Toplantılar, C:II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını No: 44, İstanbul, 1997, s.213.

⁷⁶ Mustafa Erkal, Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu, a.g.e., s.122.

⁷⁷ TÜSİAD, Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Ocak 1999, s.190.

aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru bir dönüşümün başladığını, 1945 ile 1950 li yıllarda başlayan bu dönüşümün son aşamalarına gelindiğini göstermektedir. Bu yapısal dönüşüm, geleneksel ailenin koruyuculuğunun kalkmasına, işsizliğin bireyleri daha çok ve yakından etkilemesine neden olurken, kırsal kesimden kente göçü, bu arada da sosyal hareketliliği kolaylaştırmaktadır. Özellikle göçün başladığı ilk dönemlerde, ailenin erkeklerinin geride bıraktıklarına bakan ve gözetken bir kurum olarak da işlev gören geniş aile, artık göçen kişinin eşini ve çocuklarını da yanına almasıyla tamamen parçalanmış bir niteliğe dönüşmüştür.

Günümüz Türkiye'sinde de çekirdek aile, iki ve daha az çocuklu bir hüviyet kazanmaktadır. Zira çekirdek ailenin artışına paralel olarak üç ve daha çocuklu aileler azalırken, iki ve daha az çocuklu çekirdek aileler artmaktadır.⁷⁸

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, geniş ailenin parçalanmasıyla kolaylaşan göçün bir katalizör etkisi yaparak, geniş ailedeki parçalanmayı tamamen hızlandırdığı sebep ve sonucun karşılıklı etkileşim içinde bulunduğuudur.⁷⁹ Ayrıca geleneksel köy toplumunun sosyal dayanışma kalıpları, kentsel organizasyonlara dönüşmektedir.

Türkiye'de iç göç ve kentleşme hareketlerinin, detaylı olarak meydana getirdiği bir başka sorun da, hem köylerde hem de kentlerdeki cinsiyet oranlarının değişmiş olmasıdır. Bunun sonucunda erkeklerin özellikle de genç erkeklerin kentlerde toplanmaları, önemli sosyal sorunlara yol açmaktadır.⁸⁰

Bunun yanında, kentleşme dinamiklerinin toplumsal, iktisadi ve siyasal sonuçlarının hepsi olumsuz değildir. Demokratik bir

⁷⁸ Veysel Bozkurt, Değişen Dünyada Sosyoloji, Temeller, Kavramlar, Kurumlar, 4.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.276.

⁷⁹ Birsen Gökçe, "Açılış Konuşması", II.Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç (Mersin, Kasım 1996), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s.17.

⁸⁰ Erol Tümertekin, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İÜ Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 72, İstanbul, 1973, s.21.

perspektiften bakıldığında, herhangi bir ülkede kentleşmenin katılım mekanizmalarını genişlettiği, birey-toplum ilişkilerini geliştirdiği, dolayısıyla demokratik beklentileri de artırdığı görülmektedir. Bu çok genel bir doğrudur. Bundan sonra kentleşen bu nüfusun kent dokusuna nasıl dâhil edildiği önemlidir.⁸¹

1.2.3.2. Dış Göç

Uzun süre kalmak, çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir ülkenin sınırlarını aşan nüfus hareketi olarak tanımlanan dış göçler, ulusal sınırlar dışına yapılan kalıcı ve geçici yerleşmeleri kapsamaktadır. Yani “bir ülkedeki kişilerin bir yılı aşkın süreler için ve çalışma amacı ile başka ülkelere gitmesidir.”⁸² Dış göçlerde uluslararası ilişkilerin ağırlığı ve kuralları geçerli olmaktadır. Göç alan ülke için ‘içe göç’ olarak kavramlaştırılan göç olgusu, göç veren ülke için ‘dışa göç’ tür. Uluslararası siyaset ve hukuk kurallarının bu sürecin içine girmesi, göç olayında göç veren ülkenin değil, göç alan ülkenin belirleyici olmasını kolaylaştırmaktadır. Göç alan ülkeler bu avantajlarından yararlanarak göçün niteliğini ve niceliğini belirleyebilmektedir. Göç olgusunu salt demografik bir hareketlilik olarak nitelerek ve değerlendirmek oldukça yanıltıcıdır. Zaman içindeki bir değişimi ve süreci belirleyen bu hareketlilik, toplumsal ve ekonomik açıdan çok yönlü boyutlar taşımaktadır. Hem göç veren, hem de göç alan bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısında ve göç eden işgücünün niteliğinde önemli değişmelere yol açmaktadır.

Daha önce de bahsedip üzerinde durduğumuz beyin göçü de dış göçtür. Beyin göçü nitelikli insan gücü kaybıdır. Göç veren ülkenin kalkınma hızını yavaşlatır.

Göç veren ve göç alan birimler arasındaki farklı düzeylerdeki “uzaklık” (fiziksel olduğu kadar ekonomik ve kültürel uzak-

⁸¹ Ahmet İnel, Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.312.

⁸² Ruşen Keleş, Dış Göç Maddesi, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2.Baskı, Ankara, 1998, s.40.

lık), siyasal anlamda göç hareketinin kontrolünün daha belirli olması ve göç edenlerin uyum sorunlarının farklı boyutları gibi noktalar dış göçü iç göçten ayıran en önemli yönlerdir.⁸³

Bir başka açıdan sınır ötesine uzanan nüfus hareketleri, iç toplumsal dinamikler kadar, uluslararası ekonomik ve siyasal dalgalanmalardan da etkilenen ve sonuçları bakımından iç göç hareketlerinden çok farklı olabilen, karmaşık nüfus hareketleridir.⁸⁴ Kıtalararası ve uluslararası olabilen, göç alan ve göç veren ülkeler için farklı sonuçlara ve nedenlere dayanan dış göçler savaş, siyasi kaos, iç çatışmalar gibi zorunluluk yaratanlar ve yasadışı olanlar dışında tamamen isteğe bağlı göç grubuna girmektedir. Bu yolla göç alan ülkeler, işgücü ihtiyaçlarını gidermekte, göç veren ülkeler ise istihdam alanı oluşturamadıkları işgücü fazlalarına istihdam olanağı sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelere doğru olan uluslararası işgücü göç hareketi, II.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda giderek artmıştır. Batı Avrupa ülkeleri 1950 li yılların ikinci yarısından itibaren hızla gelişen ekonomileri için ihtiyaç duydukları işgücü açığını (özellikle vasıf gerektirmeyen, prestiji düşük işler için) yabancı işçilerle kapatmaya çalışmıştır.

Uluslararası işgücü hareketlerinin kapsamını ve özelliğini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunlardan birincisi, bu göçlere imkân sağlayacak ulusal ve uluslar arası mevzuatın olması, ikinci unsur dışarıdan işgücü talebinin olması, üçüncü ve son faktör ise bu talebe yanıt verecek işgücü arzının olmasıdır.⁸⁵

Zamanla nüfus artış hızının nötrlenmesi hatta eksilere düşmesi, yüksek nitelikli işçilerin gelişmiş ülkelerdeki eğitimlerinin pahalı ve sosyal maliyetlerinin fazla olması sonucunda, gelişmiş ülkeler vasıfsız işgücünden vazgeçip zamanla sadece vasıflı insanları işgücü veya göçmen olarak tercih eder hale gel-

⁸³ Ahmet İçduygu ve Turgay Ünal, a.g.e., s.39.

⁸⁴ Sema Erder, Uluslararası Göç'te Yeni Eğilimler: Türkiye "Göç Alan" Ülke mi?, Mübaccel Kıray İçin Yazılar Armağan Dizisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.235.

⁸⁵ Alpaslan Işıklı, a.g.e., s.80-85.

miştir. Avrupa ülkeleri gibi eski yerleşim yerleri ise, var olan sermaye birikimini kullanacak elemanları göçmen statüsünde değil, işgücü transferi şeklinde gidermişlerdir.

Bu yöntemde sadece çalışanlar göç etmişler ve işgüçlerine ihtiyaç olmadığı veya kriz ortamında gerekirse geri gönderilmişlerdir. Kapsamı ve boyutu ne olursa olsun, Türk dış göçünde gözlenen en belirgin özellik, yer değiştirmelerin başlangıçta geçici amaçlı olmasıydı. Hem alıcı ülke, hem gönderen ülke, hem de gönderilen işçi bu göçün geçici amaçlı olduğunu, birkaç yıl sonra geri döneceğini varsaymaktaydılar.⁸⁶

İşgücü göçünü talep eden ülkeler bu yolla ekonomik, toplumsal birçok alanda önemli faydalar sağlamaktadır. Bu bağlamda şunlar söylenebilir:

- İşgücü Açığını Kapatmak (İnsan Gücü İhtiyacını Karşılama) : İşgücü alan ülkelerin en önemli amacı işgücü eksikliklerini giderip, ekonomilerini atıl kapasiteden kurtarmaktır. İşgücü alan ülkeler ileri sanayi ülkeleridir ve “sermaye yoğun teknoloji” kullanmaktadırlar. Sermaye yoğun teknoloji emeği açığa çıkarıcı etkide bulunmasına rağmen yetmemektedir. Nüfus artış hızının düşüklüğü de gerekli işgücünün teminini engellemektedir. Ayrıca göç alan ülkeler sadece sayısal olarak değil, vasıf olarak da açıklarını kapatmak amacıyla işgücü almaktadır.⁸⁷
- Ucuz İşgücü Temini : İşgücü alan ülkeler işgücü ithaliyle ülkelerindeki işgücü maliyetini düşürmekte ve ucuz işgücü temin etmekte olup, göçmen işçilerle ülkedeki işgücü arzını artırarak, genel ücret düzeyini kontrol altına almaktadırlar.⁸⁸ Göçmen işçiler işverenler için sosyal harcamaların düşüklüğü sebebiyle ucuz işgücüdür.⁸⁹

⁸⁶ Ali S. Gı̇mez, Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler, 1.Baskı, Alan Yayıncılık, İst.,1983, s.113.

⁸⁷ M. Fikret Gezgin, a.g.e., s.88-89.

⁸⁸ M. Fikret Gezgin, a.g.e., s.89.

⁸⁹ M. Fikret Gezgin, a.g.e., s.90.

- Ağır, Tehlikeli ve Düşük Statülü İşlerde Çalıştırma : Gelişmiş ülkelerde yerli işçiler ağır, tehlikeli veya insan onuruyla bağdaşmayan işlerde çalışmayı istememektedir. Çalıştıkları zaman ise ücret dengesini bozacak şekilde çok yüksek ücret talep etmektedirler. Bu tip işlerde nispeten ücretlerin yüksek olması ve vasıf aranmaması da yabancı işçilerin bu alanlarda yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Diğer yandan bu tip işler genel refaha katkıda bulunan işlerdir.
- Emek Yoğun Teknolojiyle Çalışan İşletmeleri Korumak: Göç alan gelişmiş ülkelerdeki işletmelerin hepsi sermaye yoğun teknoloji kullanmazlar. Emek yoğun teknoloji kullanan işletmeler kuruluş yeri itibariyle, yerli işçiler tarafından tercih edilmemektedir. Yabancı işçilerin yasal direnme hakkı ve sendikal haklardan mahrum oluşu da işletmeler için tercih nedeni olmaktadır. Ayrıca bu tür niteliksiz işlerde yabancı işçiler, işin geliştirilmesine ve çalışma şartlarına önem vermemekte, işçi devri yüksek olan bu işletmelerde vasıfsız işgücünü yabancı işçilerle yenileyebilmektedir.⁹⁰

Aynı zamanda, yabancı işgücü göç alan ülkeye çeşitli faydalar sağlar. İşgücü göçü, işgücü açıklarının yol açtığı üretim darboğazlarını önler, ihraç mallarının fiyatlarını düşürüp, rekabet olanaklarını artırır, sermaye birikimini hızlandırır, ekonomik durgunluk dönemlerinde yabancı işgücü stokunu tutmayarak, onları ülkelere geri gönderip üretkenliği yine üst düzeyde tutar, yerli işçilerin artan ücret baskılarını ve bunların sonucu olan maliyet artışlarını önler, anti-enflasyonist ve istikrar sağlayıcı bir işlev görür, firmaların tasarruflarını, sermaye birikimi ve dış rekabet olanaklarının artmasını sağlar.

Başka bir açıdan göçmenlerin, kendi işlerini kurma çabaları ve girişimciliklerinin yerli işçilere göre daha yüksek olduğuna dair bir görüş vardır. Üstelik yerli işçileri bu konuda teşvik

⁹⁰ M. Fikret Gezgin, a.g.e., s.91.

etmektedirler.⁹¹ Dış göçlerin göç veren ülkeler açısından, kısa dönemde bir döviz girdisi sağlaması ve işsizliği azaltması gibi etkileri yanında uzun dönemde düşünülmesi ve hesaplanması gereken etkileri de vardır. Bunlar;

- İşgücünün Yetiştığı Topluma Maliyeti : Dışa göç veren ülkenin ekonomik yönden en önemli kaybı, tüketicilikten çıkıp üretici olacağı bir zamanda, yetişmiş işgücünü başka ekonomilerin hizmetine vermek ve onların sağlayacağı katma değerden kendi toplumundan mahrum bırakmaktadır.
- Göç Edilen Ülkede Verilen Vergi ve Sigortalar : Göç edilen ülkede işçi ücretlerinden alınan vergiler yanında sigorta primleri de uzun dönemde geri ödeneceği için, göç alan ülkenin sosyal fonlarına finansman kaynağı ve kolaylığı sağlamaktadır.
- Havaleler ve Ticaret Bilânçosunun Gelişimi : Gönderilen döviz havaleleri göç veren ülkenin ödemeler dengesinde kısa dönemde bir ferahlama yaratmaktadır. Örneğin Asyalı göçmen işçilerin dövizleri ev ekonomileri için önemlidir. Özellikle Filipinler için ulusal anlamda büyüktür.⁹² Filipin, Çin, Tayland ve Endonezya 1990 lı yıllarda işçi dövizlerinden 80 milyar dolara yakın gelir elde etmişlerdir.⁹³ Fakat bu paranın göç alan ülkenin mallarının ithali için kullanılması ve çoğunun bireysel tüketimlere gitmesi, uzun dönemde ödemeler dengesinde bir kapanma sağlamamakta, hatta ödemeler dengesi açığı büyümektedir.
- Yaratılan Katma Değer : Göç alan ülkelerin bu işgücünden elde ettiği katma değer, göç veren ülkelerin gelişmesi yanın-

⁹¹ Demetrios G. Papademetriou, "The Economic and Labour Market Effects of Immigration on the United States", National Forum, Vol: 74, Issue: 3, (Summer 1994), s.20.

⁹² Ken Young: "Globalisation and the Changing Management of Migration Service Workers in the Asia Pasific", Journal of Contemporary Asia, Vol: 34, No: 3, (2004), s.289.

⁹³ Manolo I. Abella: "Labour Migration in East Asian Economies", Annual Bank Conference on Development Economics-Europe, (Brussels: May 10-11 2004), s.12.

da yine de fazladır. Kazanılan dövizler göç veren ülkelerde lokanta, atölye, bakkaliye gibi küçük işletmelere kanalize edilmekte, ekonominin köklü yatırımlarına gitmemektedir. Göç alan ülkenin yaşam standartlarının altında yaşama pahasına sağlanan birikim göç veren ülkede “şüpheli” tüketime harcanmaktadır.⁹⁴ Başka bir açıdan, göçmenler ülkelere döndüklerinde, yanlarında materyalist değerler getirdiklerinden, ithal edilen tüketim malları, dikkati üretken yatırımlardan uzaklaştırmaktadır. Bu durum olumsuzluklara sebebiyet vermektedir.⁹⁵ Üstelik kendi ailevi ve kişisel konumlarını geliştirmeye dönük ve yerel geleneklere göre yatırım yapmaktadırlar.⁹⁶ Bu açıdan denizaşırı yabancı ülke deneyimi iş tecrübelerinin, fakir köylülükten endüstriyel girişimciğe dönüşmesini beklemek “saflık”tır.⁹⁷ Ayrıca işçi döviz akımının devam etmesi kısmen taze göçe dayanmaktadır.⁹⁸

- Enflasyonist Etki : Dövizlerin ekonomide yatırımlara kanalize edilememesi ve tüketime harcanması, üretici gücün gitmesinden dolayı enflasyonist bir etki söz konusudur.
- Vasıflı Eleman Kaybı : İşgücü yetiştirmenin maliyeti yüzünden göç alan ülkeler, göç politikasının tüm araçlarını kontrol edebildikleri için, yetişmiş vasıflı eleman ihtiyaçlarını diğer ülkelerden temin etmektedirler. Yetiştirdiği elemanları kaybeden ülkeler, göç alan ülkelerin cazibesi nedeniyle yeni ye-

⁹⁴ Martin Rush and Ha-Joon Chang: “The Ethics of Labour Immigration Policy”, International Organization 58, (Winter 2004), s.79.

⁹⁵ Otto van den Muijzenberg, “Migrant Labour Brokerage and the Road to Work”, Labour Migration in Asia, Working Papers on Asian Labour, Manila Workshop, (23-25 October 1997), s.18.

⁹⁶ Sami Güven, Uluslararası İşçi Göçünün Sosyal Sorunları, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1996, s.46.

⁹⁷ Graeme Hugo and Charles W. Stahl: “Labour Export Strategies in Asia”, 4th International Conference on Development and Future Studies, (Bangi, Malaysia: 2-4 September 1997), s.24.

⁹⁸ Amarjit Kaur, Economic Globalisation and the “New” Labour Migration in Southeast Asia”, Economic Globalisation Social Conflicts, Labour and Environmental Issues, (UK: 2004), s.265.

tiştirdiklerini de kaybetmektedirler.⁹⁹ İşçiler arasındaki hızlı “batılılaşma” ve geleneksel çalışma yapılarının değişime uğraması, kendi toplumlarına dönme ihtimalini en aza indirmektedir.¹⁰⁰ İşgücü göçü, ekonomik etkinlik, dağılım (distribution), ulusal kimlik gibi konularda özellikle göç alan ülkeler başta olmak üzere, herkese fayda sağlamaktadır.¹⁰¹

Vasıfsız işgücü için işsizlik göç nedeni olurken, vasıflı elemanların göçü için iş buldukları alanlar arasındaki ekonomik ve sosyal imkanlar arasındaki üstünlük göç nedeni olmaktadır. Sosyal imkanların nitelikleri ve süreçleri göç alan ve veren ülkelerin kurumları tarafından organize edilmektedir. Uluslararası göç yaygın hale geldikçe, varılacak ülkedeki arkadaşlara sahip olmak bilgiye ulaşımı artırmakta ve göçü kolaylaştırmaktadır.

Bunun yanında hükümetler, işçilerinin yabancı ülkelere gitmesini engellemek için bazı önlemler almaktadır. İşçileri gidilecek ülke hakkında yanlış bilgilendirme, gidilecek ülkedeki işveren ve yetkililerle anlaşır maaştan yüksek oranda işe alınmayla ilgili kesinti yapmak, gittikleri ülkede yeterli desteği sağlamamak bu çabaların bazılarıdır.¹⁰²

Yurtdışına gönderilecek işgücünün vasıflı elemanlardan oluşmaması için, göç veren bir ülke olan Türkiye dış göçün yoğun olduğu 1960 sonrası dönemde çeşitli politikalar belirlenmiştir. Göç edecek işgücünün kırsal alandan temin edilmesi, İİBK'nun nitelikli işgücü göçünü engellemesi, vasıflı işgücü eğer gidecekse kısa süreli olmasının sağlanması şeklinde politikalar öngörülmüştür. Bu hedef ve amaçlar gelişmeyi düşünen ülkeler için öngörülmesi ve uygulanması gereken politikalar.¹⁰³

⁹⁹ Sami Güven, a.g.e., s.19.

¹⁰⁰ Saskia Sassen, *The Mobility of Labor and Capital*, UK: Cambridge University Press, 1999, s.97.

¹⁰¹ Martin Rush and Ha-Joon Chang, a.g.e., s.76.

¹⁰² Graeme Hugo and Charles W. Stahl, a.g.e., s.16.

¹⁰³ Tunç Tayanç, *Yurtdışına İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, *Ekonomide Durum*, Kitap 6, Ankara, Güz 1999, s.242-243

Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere olan işgücü arzı kitlesel niteliktedir. Dış göçün az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkeler yönüne kitlesel olan yapısına tezat olarak, gelişmiş ülkelerden de az gelişmiş ülkelere özellikle yetişmiş eleman göçü olmakta; fakat bu hareket münferit ve az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeden daha fazla maddi ve sosyal imkânlar sunmasıyla mümkün olmaktadır.¹⁰⁴ En önemli sorun olarak görülen dil sorunu, genç işçilerin dil bilmesi sebebiyle giderek azalmaktadır. Sorunlar daha çok kültürel, evlere uygun iş bulma zorlukları, çocuk bakımındaki farklılıklar ve eğitim sistemlerindeki farklılıklardır.¹⁰⁵ Diğer yandan, günümüzde emekli olan insanların başka ülkelere, hayatlarının geri kalan kısmını geçirmek için yaptıkları göçlerde önemli bir yer tutmaktadır.

1.2.3.2.1. Dış Göçün Nedenleri

Göç ister ülke sınırları içerisinde, ister siyasi sınırları aşmak suretiyle olsun, yaşanan bölgenin olumsuz koşullarından kaçmak veya gidilecek yerin avantajlarından yararlanmak amacıyla yapılmaktadır. İnsanların yer değiştirme faaliyetlerine neden olan şartlar, bulunulan yer ve zamana göre farklılıklar gösterebilmektedir. Refah arayışı, savaş veya şiddet ortamından kaçış, siyasi istikrarsızlıklar, aile birleştirme politikaları, siyasi sığınma talebi, daha iyi eğitim olanakları gibi pek çok nedenden dolayı, bireysel veya kitlesel göçler yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Çağımız nüfus hareketlerinin başlıca belirleyicisi, gelişmiş ülkelerin seçici göç politikalarıdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin itici faktörlerinin çokluğu, söz konusu göç oranını artırmamaktadır.

Türkiye'nin genç nüfusa sahip oluşu ve işgücü fazlalığı, ülkemizden dışarıya yaşanan göçün başlıca nedenlerindedir. Batıdaki sanayi toplumlarında nüfus artışının düşüklüğü ve doğan işgücü açığı ise, bu ülkelere ülkemizden olan göçü daha da cazip kılmaktadır.

¹⁰⁴ Alpaslan Işıklı, a.g.e., s.85

¹⁰⁵ Vivienne Kendall, "Labour Mobility: It's not that Easy", EIU European Policy Analyst, (2'nd Quarter 2001), s.73.

Uluslararası insan hareketlerinin, yani dış göçün sosyal, siyasi, ekonomik ve demografik nedenlerini aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

1.2.3.2.1.1. Dış Göçün Sosyal ve Siyasal Nedenleri

Daha iyi yaşam koşulları, daha yüksek ücret düzeyi gibi refah arttırıcı ekonomik nedenler yanında ülke içindeki etnik farklılıkların sebep olduğu ayrımcılık, rejim değişiklikleri, siyasi istikrarsızlık, vatandaş mübadele politikaları gibi sosyal ve siyasi faktörler de göç hareketlerine neden olabilmektedir. Ayrıca yeni deneyimler kazanma, macera arama, Dünyayı gezip görme ve yabancı ülkelerde çalışıp dönenlerin kazandıkları sosyal saygınlık gibi ilave nedenler de söz konusu olabilmektedir.¹⁰⁶

Nazi işgali altındaki Avrupa ülkelerinden Almanya'ya çalışmak için gönderilenler, mülteciler, 1923 yılında Bulgaristan ve Yunanistan ile yapılan azınlık değiştirme hareketleri, kişilerin istek ve tercihleri dışında yapılan zorunlu nüfus hareketleridir.¹⁰⁷

Savaş veya siyasi baskılar nedeniyle ülkelerin eğitimli personeli de göç etmek zorunda kalmaktadır. 1940-1945 yılları arası, II.Dünya Savaşı ve Nazi baskıları nedeni ile Yahudi bilim adamları Avrupa'dan kaçmışlardır. 1990 sonrasında Rusya ve Doğu Bloku parçalanmış, bunun yanında iç savaşlar başlamıştır. Sonuçta Doğu Bloku bilim adamları ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Erol Kutlu, Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi, Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 656, Eskişehir, 1992, s.17.

¹⁰⁷ Cemile Bayraklı, Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007, s. 31. Ahmet Y. Gökdere, Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri, Türkiye Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1978.

¹⁰⁸ Muammer Kaya, Beyin Göçü / Erezyonu,(Çevrimiçi www.isguc.org/arc_view.php?ex=152, 2003.

İrki, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişilere mülteci denilmektedir.¹⁰⁹ Mülteci olduğu iddiasıyla bir başka ülkeye sığınan, ancak henüz mülteci olup olmadığı hakkında yetkili ulusal otoriteler ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından karar verilmemiş kişiye ise sığınmacı denilmektedir.¹¹⁰

Savaşın veya savaşla bağlantılı açlık ve evsizlik gibi şartlardan kaçan kişiler, sosyal kısıtlamalara uymadıkları için saldırıya uğrayan kadınlar, cinsel tercihleri nedeniyle zulme uğramaktan korkanlar mülteci olma hakkına sahiptir. Ancak, vatanını, eşini, dostunu, ailesini iradesi dışında 'korku' ile terk etmek zorunda kalan, 'sığınmacı' olarak buldukları ülkede de zor şartlarda yaşam mücadelesi veren insanların 'mülteci' olabilmeleri oldukça uzun ve zor bir süreci gerektirmektedir.

BMMYK'nin 29 sanayileşmiş ülkede yaptığı araştırmaya göre, en fazla iltica talebiyle karşılaşan ülke İngiltere'dir. İngiltere'yi ABD, Almanya ve Fransa izlemektedir. İltica talebinde bulunanların çoğunluğunu da Çeçen olan Ruslar oluşturmaktadır. Çeçenistan'daki istikrarsızlık ve güvenliğin sağlanamaması bu durumun nedeni olarak gösterilmektedir.¹¹¹

Mülteci kadın, çocuk ve yaşlılar ülkelerinin korumasından, ailelerinden ve toplumlarından ayrı oldukları için çoğu kez şiddete karşı korunmasız ve saldırıya son derece açıktırlar. Özellikle tecavüz mülteci ailelerini evlerinden ayrılmaya iten etnik temizleme hareketlerinde korkutucu düzeyde sık kullanılan bir unsurdur.¹¹²

¹⁰⁹ <http://www.unhcr.org.tr/multecikimdir.asp>, 23.10.2005.

¹¹⁰ http://www.yenimesaj.com.tr/Turkiye'ye_Multeci_Yagiyor, 22.09.2001.

¹¹¹ SCHLEIN, L., Mültecilik Başvurusunda Çeçenler Birinci Sırada, www.voanews.com/turkis/Archive_a-2003-12-03-19-1.cfm.

¹¹² <http://www.unhcr.org.tr/multecikimdir.asp>, 23.10.2005.

Milyonlarca insanın değişik nedenlerle doğdukları memleketini terk edip yasal ve bazen yasal olmayan yollardan başka ülkelere göç etmesi, birçok ülkeyi ilgilendiren uluslararası bir sorundur.

Bu sorunun giderilebilmesi için tüm devletlere teker teker ve toplu olarak düşen görev, yalnızca insani yardım konusunda değil, siyasal ve ekonomik alanlarda da bir gündem izlemeleridir. Ancak söz konusu gündemler, 'herkesin güvenlik ve özgürlük hakkına sahip olduğu' anlayışı üzerine kurulmalıdır. Güvenlik, zulme, ayrımcılığa, silahlı çatışmalara ve yoksulluğa karşı güvenlik; özgürlük ise, bireysel yetenekleri kullanabilme, birey yaşamını ve geleceğini etkileyen kararlarda söz sahibi olabilme, bireysel ve toplumsal kimliği ifade etme özgürlüğü olmalıdır... Bu haklar ve özgürlükler gerçekleştirilebildiğinde, dünyadaki milyonlarca kişi, zorunlu göçün fiziksel ve duygusal sarsıntılarından kurtulacaklardır.¹¹³

Yüksek ücret düzeyi, düşük işsizlik oranı gibi çekici özelliklere sahip olan ülkeler, göç kararı alanların ilk tercihidir. Göç alan ülkelerin sendika yöneticileri, gelen bu işgücünün, kişi başına gelirden bir azalmaya sebep olacağını hatta ileri derecede bir göç hareketinin ülkede işsizliği körükleyeceğini vurgulamaktadırlar. Bu nedenle, yabancı işçilerin gelişini iyi karşılamamaktadırlar.¹¹⁴

Maliye Bakanlığı'nın 2009 Yıllık Ekonomik Raporu'na göre, geçtiğimiz çeyrek yüzyılda dünyada istihdam düzeyi gerilerken işsizlik artmıştır. Bu dönemde iş piyasasına dâhil olanların sayısındaki hızlı büyümeye karşın yeterince yeni istihdam alanları yaratılamamıştır. Rapor verilerine bakıldığında, işsizlik probleminin gelişmiş ülkeleri de etkileyen önemli bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır.

¹¹³ BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği), Dünya Mültecilerinin Durumu 1997-1998, Bir İnsanlık Sorunu, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.8-9.

¹¹⁴ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.32. Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996.

Tablo 4 : Gelişmiş Ekonomilerde İşsizlik Oranı (%)¹¹⁵

	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
İspanya	9,2	8,5	8,3	11,3	18,2	20,2
Türkiye	10,6	10,2	10,3	11,0	14,8	14,6
Slovakya	16,3	13,4	11,1	9,5	10,8	10,3
Fransa	9,3	9,2	8,4	7,8	9,5	10,3
Portekiz	7,7	7,8	8,1	7,7	9,5	11,0
Yunanistan	9,9	8,9	8,3	7,7	9,5	10,5
Almanya	10,7	9,8	8,4	7,3	8,0	10,7
Belçika	8,5	8,3	7,5	7,0	8,7	9,9
İtalya	7,7	6,8	6,1	6,8	9,1	10,5
Finlandiya	8,4	7,7	6,9	6,4	8,7	9,8
İsveç	7,4	7,0	6,1	6,2	8,5	8,2
Malta	7,2	7,1	6,4	5,9	7,3	7,6
ABD	5,1	4,6	4,6	5,8	9,3	10,1
İngiltere	4,8	5,4	5,3	5,6	7,6	9,3
Lüksemburg	4,6	4,6	4,2	4,9	6,8	6,0
Slovenya	6,5	6,0	4,9	4,4	6,2	6,1
Çek Cumhuriyeti	7,9	7,2	5,3	4,4	7,9	9,8
Japonya	4,4	4,1	3,9	4,0	5,4	6,1
Avusturya	5,2	4,8	4,4	3,8	5,3	6,4
Danimarka	4,8	3,9	3,8	3,3	3,5	4,2
Hollanda	4,7	3,9	3,2	2,8	3,8	6,6

Kaynak: Eurostat Database, 2009 ve 2010 rakamları IMF,
World Economic Outlook, Ekim 2009,

(*) 2010 Yılı Tahminidir.

Avrupa ülkelerinde yaşanan küresel ekonomik durgunluklardan sonra, yabancı işgücünün gelişi engellenmek istenmiştir. Bu nedenle, göçü kısıtlayıcı önlemler artırılmış ve göçe neden olan faktörlerin üstüne gidilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak sıkı vize yönetmeliklerini aşmak, daha çabuk iş bulmak ve oturma izni alabilmek için *siyasi sığınma* talebinin bir istisna olarak kullanıldığı görülmektedir. Yurt dışına çıkmak isteyenler, çeşitli etnik ve yasa dışı gruplara üye olmak suretiyle bu istisnadan yararlanmaktadır. Avrupa'da insan hak-

¹¹⁵ Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2009, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı internet sitesi (<http://www.sgb.gov.tr>), 2009, s.39

larının daha kapsamlı olmasını fırsat bilen böyle gruplar, göç ettikleri ülkedeki aşırı ve radikal unsurların destekleyici sayısını günden güne artırmaktadır.¹¹⁶

1.2.3.2.1.2. Dış Göçün Ekonomik Nedenleri

Dışarıdan göç almanın ve dışa göç vermenin ülkeden ülkeye, yaşanan zamanın koşullarına göre değişen nedenleri bulunmaktadır. Örneğin; 1920'lerden sonra Türkiye'den dışarıya verilen göçün temel nedenini ekonomik nedenler oluşturmaktayken, Türkiye'ye yapılan göçler daha ziyade ırksal, ulusal, sosyo-kültürel ve siyasi temeli olan soydaş göçleridir.

Göç kararının temelinde, gelirden artış beklentisi vardır.¹¹⁷ Uluslararası nüfus hareketlerinin temel belirleyicileri; nüfus veren ülkelerin itici faktörleri ile nüfus alan ülkelerin çekici faktörleridir.¹¹⁸

Düşük ücretler, vergi oranlarının yatırımları engelleyecek düzeydeki yüksekliği, ekonomik istikrarsızlık ve buna bağlı olarak insanların ekonomik açıdan gelecek endişesi taşıması, kötü çalışma koşulları, düşük sosyal haklar, gelişmiş ülkelere göre daha düşük kentsel yaşam kalitesi, yüksek öğrenimli insanların büyük bir bölümünün (yaklaşık %70) kendi meslekleriyle ilgisiz alanlarda istihdam edilerek, gerek madden gerekse manen tatminsizlik ortaya çıkması, vasıflı elemanların istihdam edilememesi (özellikle yüksek öğretimli insanların işsiz olması ve herhangi bir ekonomik krizde en fazla yüksek öğretimli insanların işten çıkarılması, işsizlik oranlarının yüksekliği, yoksulluk gibi pek çok ekonomik neden göçe sebep olmaktadır.¹¹⁹

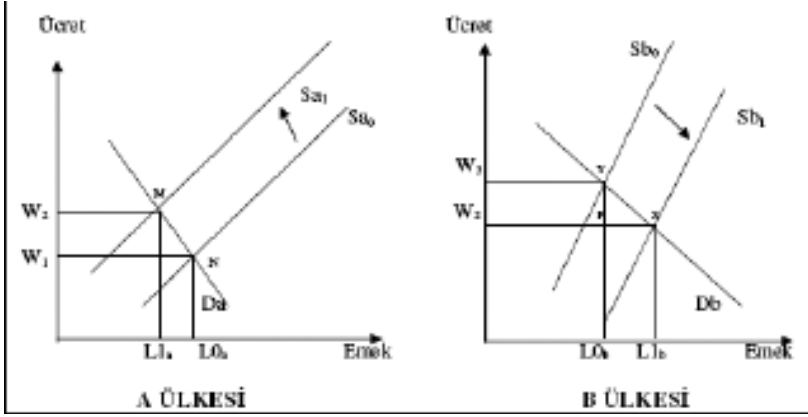
¹¹⁶ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.33,34. Salim Uslu, G. Cassina, Türkiye'den Avrupa'ya Göç (Turkish Migration to Europe), HAK-İŞ Eğitim Yayınları, Ankara, 1999.

¹¹⁷ İlker Parasız ve Melike Bildirici, Modern Emek Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, s.144.

¹¹⁸ Erol Kutlu, a.g.e., s.67

¹¹⁹ Hakan Çetintaş ve Salih Barışık, Küreselleşme ve Beyin Göçü, www.bilgiyonetimi.org, 2002.

Şekil 1: Uluslararası emek göçünün ücretler ve istihdam üzerindeki etkileri¹²⁰

GÖÇ ÖNCESİ DURUM

A Ülkesi

Denge Noktası: N

Ücret Düzeyi: W1

Emek Miktarı: L0a

B Ülkesi

Denge Noktası: Y

Ücret Düzeyi: W3

Emek Miktarı: L0b

GÖÇ SONRASI DURUM

A Ülkesi

Denge Noktası: M

Ücret Düzeyi: W2

Emek Miktarı: L1a

B Ülkesi

Denge Noktası: S

Ücret Düzeyi: W2

Emek Miktarı: L1b

Göç öncesi duruma bakıldığında; W_1 ücret düzeyinde $L0_a$ miktar emek istihdam etmekte olan A ülkesi, N noktasında dengeye gelmektedir. B ülkesinde, W_3 ücret düzeyi ve $L0_b$ miktar

¹²⁰ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.29,30.

emek söz konusuysen Y noktasında denge sağlanmaktadır. İki ülke arasındaki ücret farklılığı nedeniyle işçiler, A ülkesinden B ülkesine göç etme kararı almışlardır.

Göç sonrasında, A ülkesinin emek arzı azalacağından ücretler W_1 'den W_2 'ye çıkacaktır. B ülkesindeki duruma bakıldığında, yaşanan göç olayının bu ülkenin ücret düzeylerinde de değişme yarattığı görülmektedir. B ülkesinin emek talebi değişmezken emek arzının artmış olması ücretlerin W_3 'ten W_2 'ye düşmesine neden olmaktadır. Göç sonrasında her iki ülke de W_2 ücret düzeyinde dengeye gelmektedir.

Açıklanan teoriye göre "düşük ücretli ülkeden yüksek ücretli ülkeye göç olmakta ve bu durum sonucunda da iki ülke arasındaki ücret düzeyi dengelenmeye başlamaktadır. Bu durumda işçi gönderen ülkede işsizlik azalacak, ücretler yükselecek, gönderilen işçi dövizlerinin yardımı ile birlikte iktisadi büyüme hızlanacak ve bütün bunların sonucunda da ülkeler arasındaki göç kendi kendini durduran bir mekanizma ile son bulacaktır."¹²¹

Göç kararı maddi ve manevi bazı maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Var olan işini kaybetmekten kaynaklanan maliyetler, ulaştırma masrafları, göç ettiği ülkede yeni bir iş bulana kadar katlanmak zorunda kalacağı maliyetler gibi maddi maliyetler ile, yabancı bir kültür ve topluma uyum sağlama, o ülkenin dilini konuşma zorunluluğu gibi manevi maliyetleri de söz konusu olmaktadır. Burada yapılacak olan fayda maliyet analizi fayda lehine bir sonuç verirse göç kararı almak akıllıca olacaktır.¹²²

1.2.3.2.1.3. Dış Göçün Demografik Nedenleri

Az gelişmiş ülkelerin demografik özelliklerinin en belirgin olanı, nüfus artışının sürekli ve fazla olmasıdır. Doğum oranı, ölüm oranı ve dış göç oranları nüfusun büyüklüğünü ve artış hızını belirlemektedir. OECD ülkelerinde ve G7'lerde doğum

¹²¹ Cem Dişbudak, Uluslararası Göç ve Türkiye, İktisat, İşletme ve Finans,S:217, İstanbul,2004,s.84.

¹²² Cemile Bayraklı, a.g.e., s.33,34. Halil Seyidoğlu, a.g.e.

oranının düşük olması, nüfus artış hızının düşük olmasına neden olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise tersi bir durum söz konusudur. Doğum oranlarının yüksek olması aktif olmayan nüfusun genişlemesine ve bağımlılık oranının artmasına neden olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerdeki çalışabilir nüfusun yetersizliği, işçi ücretlerinin yükselmesine, ücretlerdeki bu artışın fiyatlara uluslararası rekabet nedeniyle yansıtılmaması da firma kârlarının düşmesine neden olmuştur. İşçi ücretlerinin firma maliyetlerini artırıcı etkisi kârlardaki düşüş ile birleşince gelişmiş ülkelerin işgücü açıkları yabancı işçi alımlarıyla kapatılmaya çalışılmıştır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işgücü arz etmelerinin temel nedenleri; düşük ücretler, işsizlik ve iş bulamama kaygısıdır. Bunun için, göçün yönü öncelikle kırsaldan kente doğru olmuş daha sonra da dış göç gündeme gelmiştir.

Nüfusun yaş ve cinsiyete göre bileşimi göç olgusunu etkilemektedir. Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi eş ve çocuk gibi ailevi bağları olmayan, genç ve erkek nüfusun göç akımları daha fazladır. Farklı bir ayırım da bireyin niteliğine göre yapılabilmektedir. Günümüz devletleri göçmen alımında seçici davranmakta ve nitelikli bireylerin ülkelerine girmelerine olanak tanımaktadırlar.

Dış göçün siyasal, sosyal, ekonomik ve demografik nedenlerinin yanında başka bir takım sebeplerinden de söz edilebilir. Bireylerin buldukları yerleşim yerini bırakıp başka yerleşim yerlerine gitmelerinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Yukarıda konusu geçen nedenlere ek olarak, eğitim sistemlerindeki farklılıklar, bilim ve teknoloji politikaları, çevre faktörü, ticaret amacı gibi nedenler de göç kararı aldırabilmektedir.

Çevresel sorunlar nedeniyle milyonlarca insan yerini yurdunu terk etmek zorunda kalabilmektedir. Son yıllarda dünyayı en çok etkileyen ve tüm doğa olaylarında sapmalara neden olan doğa sorunu "küresel ısınmadır". Küresel ısınmanın çevre üzerindeki etkisine değinen Birleşmiş Milletler (BM) uzman-

ları; “toprağın veriminin azalması, kuraklık, ormanlık alanların yok olması ve diğer çevresel olumsuzluklar nedeniyle gelecek beş yılda 50 milyon kişinin evlerini terk etmek zorunda kalabileceğini”¹²³ açıklamaktadır. Deniz seviyelerindeki yükselişin, çöllerin genişlemesinin ve yağışlar getiren olumsuz hava koşullarının mevcut göçü artıracaklarını ve yüz milyonlarca kişiyi yersiz bırakabileceği uyarısında bulunmaktadır.

Göçün bir diğer nedeni de ülkeler arasındaki eğitim sistemi farklılıklarıdır. Göç veren ülkelerin, eğitim harcamalarının düşüklüğü nedeniyle toplumun bazı kesimlerinde eğitim düzeyi yetersiz kalmaktadır. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması, ülkenin gereksinimlerine göre planlı eleman yetiştirilmesinin, eğitim alan insanların kendi ülkelerinde çalışmaları konusunda motivasyon eksikliği gibi itici nedenler ile, çocuklara gelişmiş bir eğitim sistemi ve kariyer elde etmek için daha iyi fırsatlar, yabancı eğitim prestiji elde etmek gibi çekici nedenler de bulunmaktadır.¹²⁴

Gelişmiş ülkelerin eğitim olanaklarındaki hızlı gelişme, nitelik ve beceri gerektiren işlerde çalışma arzusunda olanların sayısını artırmıştır. Böylece 2.sınıf işlerde çalışmaları için ülkeye yabancı işgücü ithal edilmiştir.¹²⁵

Göç alan ülkeler talep ettikleri işgücünün çeşitli ekonomik ve sosyal maliyetlerine katlanmak zorundadırlar. Bu tür maliyetler, göç alan ülkeler için göçün dezavantajlarını oluşturmaktadır. Göçün bu tür dezavantajlarının yanında, ülke vatandaşlarının çalışmak istemedikleri ağır iş alanları ve sektörlerinde, göçmenlerin istihdam edilmeleri ve ekonomide bu şekilde değerlendirilmeleri gibi avantajları da mevcuttur. Zira 1960'larda başta Federal Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve İngiltere gibi Batı Avrupa ülkeleri, önemli ölçüde yabancı işgücünü sa-

¹²³ http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/KURESEL_front.asp

¹²⁴ Hakan Çetintaş ve Salih Barışık, Küreselleşme ve Beyin Göçü, www.bilgiyoneti.org, 2002.

¹²⁵ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.35. Erol Kutlu, a.g.e.

nayı, madencilik, inşaat, hizmet ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştırmışlardır.¹²⁶

Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem verilmeyişi ile birlikte kaynak, teşvik, rehberlik ve vergi indiriminin düşüklüğü, fikir üretiminin ve buluşlardan gelir elde edilememesi, desteklenmemesi ve patent sisteminin işsizliği yüzünden buluş yapanların korunamaması gibi olumsuzluklara karşı araştırma olanaklarının maddi ve manevi desteğin yüksekliği, buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlaması, daha iyi araştırma olanakları, tecrübe kazanabilme ve destek hizmetlerinin yüksekliği gibi olumlu yaklaşımlar nüfusu bu yönde hareketlendirmektedir.¹²⁷

1.2.3.2.2. Dış Göçün Ülkelere Etkileri

Uluslararası göç konusu, son yıllardaki küreselleşme ve ekonominin yeniden yapılandırılması nedeniyle daha da önemli hale gelmiştir.¹²⁸ Bireylerin ait oldukları ülkeyi, toplumu ve kültürü bırakıp başka ülkelerde yaşama ve çalışma kararı almaları hem kendilerini, hem ait oldukları toplumu hem de göç etmeye karar verdikleri ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını etkileyecek ve değişmelere yol açacaktır. Çünkü göçler, toplumsal yapı ve kültür değişmeleri yanında göç veren ve alan toplumlar içinde birçok türden yeni ilişkiler yarattığı gibi, her iki tarafın insanların psikolojilerinde, davranış ve dünya görüşlerinde de köklü değişikliklere neden olmaktadır.¹²⁹

Nüfus akımları işgücü piyasalarında, dolayısıyla ekonomik yapıda farklılaşmaya neden olurken, ülkelerin demografik yapılarını da etkilemektedir. Göçe konu olan iki ülkede de bu tür değişmelere rastlanmakta ancak, iki ülkenin etkilenme düzey-

¹²⁶ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.35. Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.681.

¹²⁷ Hakan Çetintaş ve Salih Barışık, Küreselleşme ve Beyin Göçü, www.bilgiyoneti.org, 2002.

¹²⁸ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.41. Cem Dişbudak, a.g.e., s.84.

¹²⁹ Kemal H. Karpat, **Göçler ve Türkiye**, Diyalog Avrasya, Sayı:10, İstanbul, 2003, s.8-17.

leri ve şekilleri birbirinden farklı olmaktadır. Göçün avantaj ve dezavantajları göçün yönüne ve büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir.

Aşağıdaki bölümde önce göçün olumlu etkileri hemen sonrasında da olumsuz etkileri incelenecektir.

1.2.3.2.3. Dış Göçün Olumlu Etkileri

Göç olgusu tüm olumsuzluklarına karşın, her iki ülkenin de yararına bazı özellikler taşımaktadır. İlk olarak göç alan ve göç veren ülkelerin göç olayından nasıl etkilendiği üzerinde durulmalıdır.

İşgücü arzı yetersiz olan ülkeler için dış göç bir avantajdır. Çünkü gelen göçmenler, çalışabilir nüfusu artırarak, ülkedeki işgücü açığını gidermekte ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Göç alan ülkelerin nüfus alımı konusundaki tercihleri, ülke ekonomisini iyileştirici yönde olacağından; alınan nüfusun genç, çalışabilir ve erkek olmasına özen gösterilmektedir.

Ülkeye yeni giren işgücü, öncelikle işgücü eksikliği olan ve yüksek gelişme gösteren sektörlerde ücret modernizasyonunu sağlamakta ve dolayısıyla işletme maliyetlerinin artışını engellemektedir. Maliyet avantajını elinde bulunduran firmalar da uluslararası rekabet koşullarından zarar görmemektedir.

Göç alan ülkeler için; ilave yüksek becerili işgücünün var olması ise, Ar-Ge ve ekonomik faaliyetlerin artmasına katkıda bulunmakta, yüksek gelişme sahalarında girişimciliği artırmakta, gönderici ülkelerle işbirliği ve bilgi akışı sağlamakta, üniversitedeki öğretim üyelerinin ve araştırmacıların emeklilik ile oluşabilecek kaybını dengelemektedir.

Göç olayı, veren ülkelerin demografik yapısında da değişimlere sebep olmakta; nüfus miktarı, nüfusun yaş ve cinsiyete göre bileşimi değişmektedir. Göç edenlerin işgücü piyasalarına dâhil olup olmamaları veya nitelikleri, veren ülkenin göç olayından nasıl etkilendiği gösterebilmektedir. Göç edenler, işsiz kategorisinde yer alan bireyler ise, bu bireylerin göç etmesi

milli gelirden bir azalma yaratmayacaktır. Aksine işsizlik azalacak ve kişi başına düşen gelirden ise artış meydana gelecektir. İşsizlik sorununun bu şekilde azaltılması, işçi göçünün olumlu karşılanmasına neden olan üç temel faktörden biridir. İkinci neden, bireylerin yurt dışı tasarruflarıdır. Göç eden bireylerin yurt dışında buldukları süre içerisinde yapmış oldukları tasarrufları yurda taşınmaları, ödemeler dengesi üzerindeki baskıları önemli ölçüde azaltmakta ve ithalatın finansmanına destek vermektedir.¹³⁰

Uluslararası göçün bir diğer olumlu ve kendini uzun vadede hissettirecek özelliği ise, yurt dışında bir süre çalıştıktan sonra geri dönecek olan işçilerin öğrendikleri beceri, edindikleri iş deneyimi (know-how) ve ilişkiler ile ülke ekonomisine yapacakları katkıdır. Edindiği bilgiler ve ilişkiler ile tasarruflarını yatırıma dönüştüren, yani girişimci haline gelen göçmen işçiler ve ulus ötesi girişimciler özellikle istihdam ve ihracatı artırıp yöresine ve ülke ekonomisine önemli yararlar sağlamaktadır. Bu da işgücü akımlarının neden desteklendiğini göstermektedir.¹³¹

Göçmen olarak yurt dışına gidenler tarafından gönderilen dövizler ve dönüş yapanlar, Türkiye'nin yaşadığı modernleşme sürecini hızlandırmaktadır. Dönüş yapan vatandaşların Avrupa kültürünü de taşıyor olmaları, onları ülkedeki sosyal değişimin en önemli belirleyicisi haline getirmektedir. Böylece Türk yaşam tarzı Avrupa kültürüne açık hale getirilmektedir.¹³²

Göçün, beyin göçü niteliği taşıyor olması durumunda, göç veren ülkeler için durum saptaması yapılırsa;

- Dışarıdan eğitim alarak dönen insan sermayesi,
- Yabancı araştırma kurumları ile bağı kuvvetlendirmek,

¹³⁰ Erhan Kılıçaslan, Almanya'daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.12-17. Cemile Bayraklı, a.g.e., s.42.

¹³¹ Cem Dişbudak, a.g.e., s.88.

¹³² Cemile Bayraklı, a.g.e., s.42,43. Salim Uslu, G. Cassina, a.g.e.

- Bilgi akışı ve işbirliği olanakları sağlamak,
 - Teknolojide ihracat fırsatı doğurmak,
 - Dışarıdakilerle iletişimi geliştirerek ortak girişimler ve para transferi sağlamak,
 - Değerli işletme yönetim deneyimleri getirmek,
 - Bireysel eğitim yatırımlarından umulan geri dönüşü artırmak,
- gibi olumlu etkileri de söz konusu olacaktır.

1.2.3.2.4. Dış Göçün Olumsuz Etkileri

Nüfus hareketlerinin yukarıda anlatılan olumlu etkileri yanında, ülkelere yüklediği bazı sorumluluklar ve maliyetler de bulunmaktadır. İşgücü talebinde bulunan ülke, artan nüfus dolaşımıyla konut, okul, yol, hastane vs. gibi sosyal sabit sermaye yatırımlarını artırmak zorunda kalmaktadır.

Söz konusu ekonomik maliyetlere ek olarak, göç alan ülkelerde bazı toplumsal ve kültürel uyum sorunları yaşanabilmektedir. Hatta bu uyum sorunları öyle bir hale ulaşmaktadır ki çözümü için yasal düzenlemeler yapılması yoluna gidilmektedir. Ayrıca bazı belirli sahalarda daha yüksek beceriler elde etmek için yerel işgücü üzerinde caydırma etkisi yapmak, yerel kişilerin en iyi okullardan ayrılmasına veya girmemelerine sebep olmak, yabancı rakiplere veya dost olmayan ülkelere teknoloji transferine neden olmak gibi olumsuz etkileri de vardır.

Uluslararası göçün işçi gönderen ülke açısından en temel sayılabilecek maliyeti, genç ve becerikli işçileri ülkenin emek piyasasından uzaklaştırmasıdır.¹³³ Göç kararı alanlar, işgücü veren ülkenin çalışanı veya vasıflı elemanı ise, o halde ait oldukları ülke hem bu bireylerin yetiştirme maliyetine katlanmış olacak, hem de çalışanların ülkeyi terk etmesi ülke milli gelirinin düşmesine, toplumsal dinamizmin azalmasına ve kalkınmanın yavaşlamasına neden olacaktır.

¹³³ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.42. Cem Dişbudak, a.g.e., s.88.

Batı Avrupa ülkelerinin 1960'lı yıllarda hızla kalkınabilmelelerini sağlayan, az gelişmiş ülkelerden ithal etmiş oldukları işgücüdür.¹³⁴ Bu dönemde Türkiye, işgücü fazlasının %30'unu yurt dışına göndermiştir. Bu oran, ülkedeki işsizlik oranının düşmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, çeşitli üretim dallarındaki nitelikli elemanların bu oranı oluşturanlar arasında yer aldığı da unutulmamalıdır.

1960-1970 dönemi işçi gelirlerinin ihracat gelirin'e yaklaşması, ekonomi açısından olumlu gibi görülmektedir. Ancak bu kadar döviz girdisinin üretken olmayan sektörlerde kullanılması veya tüketime yönlendirilmesi, ekonomide enflasyonist etkiler yaratacaktır.¹³⁵

Göç; toplumu sosyal, kültürel, ekonomik, politik, sağlık gibi tüm bileşenleriyle etkileyen, kişileri yeni bir topluluğa götüren, dolayısıyla yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme hareketidir.¹³⁶ Bireylerin gittikleri ülkede kabul görmeleri, yeni yerleşim yerlerine uyum sağlamaları oldukça güçtür. Kaybolma duygusu; aileden, memleket toprağından, statü ve servetten yoksunluk; bir tarafa atılmış olma duygusu; kimliğe, değerlere, rollere bakışta karmaşa, göçmenlerin ruh sağlığını etkileyen önemli faktörlerdir. Yeni yerleşim yerine adapte olanlar, anayurda dönüşte de bir dizi toplumsal uyumsuzluk ve kültürel farklılaşma sorunu yaşamaktadır. İki toplumun karışımı ile yeni kültürler oluşmakta ve özellikle ikinci ve üçüncü kuşaklar kimlik bunalımı yaşamaktadır.¹³⁷

Yüksek nitelikli işgücünün ve öğrencilerin gidişine bağlı olarak en azından geçici süreyle göçün üretken kapasitesinin kaybına

¹³⁴ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.43,44. L. Varlık, Yurt Dışındaki Türk İşçileri ve İşçi Tasarrufları, Türkiye İş Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 1984.

¹³⁵ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.44. Cem Dişbudak, a.g.e., s.87.

¹³⁶ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.44. Ş.UĞUZ, İ.BİLGİN, E.E.YERLİKAYA, ve Y.E.EVLİCE, Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları, Ç.Ü. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, C:13, S:3, 2004, Adana, s.387.

¹³⁷ Cemile Bayraklı, a.g.e., s.44. Ş.UĞUZ, İ.BİLGİN, E.E.YERLİKAYA, Y.E.EVLİCE, a.g.e., s.387.

neden olmakta, yüksek öğrenimdeki kamu yatırımlarından düşük geri dönüş oranına yol açabilme gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır.

Ayrıca göç edenler, göç ettikleri ülkelerde etnik ayrımcılıkla karşılaşmışlardır. Özellikle son yıllarda başta Almanya olmak üzere, Türklerin evlerinin kundaklanıp yakılması vs. saldırgan olaylar, yaşanan bu etnik ayrımcılığın bariz örneklerindedir. Dışarıya göç edenler, göç ettikleri ülkenin etnik bir parçası olmaktadır. Yerli halkın göçmenlere karşı yabancı düşmanlığı, ırkçı yaklaşımları başlıca olumsuzluklardır.

2. BÖLÜM: İĞDIR'IN SOSYO-EKONOMİK VE DEMOGRAFİK YAPISI

2.1. İğdir'ın Toplumsal Tarihi

Tarih öncesi çağlardan günümüze önemli bir yerleşim merkezi olan İğdir ve çevresindeki yerleşmelerin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Yapılan çalışmaların çoğu Orta Asya'dan geldikleri kabul edilen Hurriler'in bölgenin ilk sakinleri olduklarını göstermektedir. Hurriler'den sonra Mitanniler, Etiler, Asurlular, Kimmerler, Medler, Persler, Sümerliler ve Subailer gibi kavimlerin Orta Asya'dan gelerek Ağrı Dağı yamaçları, Aras Havzası ve Doğu Anadolu'da ikamet ettikleri sanılmaktadır.¹³⁸ Bölgedeki yerleşimle ilgili en sağlıklı bilgi ise, bölgede Urartuların belli bir dönem yaşadığıdır. Buradaki Urartu yerleşimi 3.Sardur döneminde (İ.Ö. 646-625) Kimmer ve Saka saldırıları sonunda yıkılmıştır. Sırasıyla Med, Pers, Makedonya, Selevkos, Araks, Roma, Arsaklı ve Sasani yönetiminde kalan yöre, VII.yüzyılda Arapların eline geçmiştir. Birçok kez Bizanslılar ve Araplar arasında el değiştirdikten sonra, XI.yüzyıl ortalarında Selçuklu egemenliğine girmiştir. 1239'da Moğol istilasına uğramış, 1514'te Osmanlı topraklarına katılmıştır.

1723'de başlayan Osmanlı-İran savaşlarında, hudut bölgesi olan Revan nahiyesinden ve Sürmeli'den 80 köy halkı bütün eşya ve efradıyla Bayezid ve çevresi ile Kars eyaleti kazalarına yerleştirilmiştir.¹³⁹

¹³⁸ (Çevrimiçi), www.igdir.gov.tr/meridty.asp?id=51, 5 Mart 2009.

¹³⁹ Orhan Türkdöğen, *Doğu ve Güneydoğu (Kabile-Aşiret Yapısı)*, IQ

Bölge 1737'den 1746'ya kadar İran, 1878-1918 arasında da 40 yıl Rus yönetiminde kalmıştır.¹⁴⁰ Daha önceleri bölgede Ermeniler yok denecek kadar azınlıktaydı. Rusların bölgedeki Hıristiyan nüfusu arttırma gayretleri ve Ermenilerin bölgeyi yurt edinme çabaları sonucu, göç ettirilen Ermeniler sayesinde İğdir'da Ermeni nüfusu hızla artmıştır.¹⁴¹ Rusya'daki 1908 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Erivan Eyaleti'ne bağlı Sürmeli Sancağı'nın 234 köyünde 91.141 nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir. Bu sayıma göre toplam sancak nüfusunun 68.692'si (%70,7'si) Türk; 28.449 kadarı (%29,3'ü) de Ermeni nüfustan oluşuyordu.¹⁴²

1917 Ekim Devrimi'nden sonra içine düştüğü siyasi bunalımdan kurtulmak isteyen Rusya, diğer devletlerle Brest-Litovks Antlaşması'nı imzalaması ile, bölge tekrar Türklere geçmişse de, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'yle ordu bölgeden çekilince mıntıka Ermenilerin mezalimine sahne olmuştur. 1918 yılı boyunca bölgedeki birçok Müslüman köyü Ermenilerce yakılıp-yıkılıp yağmalanmış ve katledilmiştir. Kafkasya ve Doğu Anadolu'da yüzbinlere varan Ermeni katliamından İğdir bölgesi de etkilenmiştir. İğdir, Tuzluca ve Aralık'ta çok sayıda Türk, çoluk-çocuk, genç-yaşlı denmeden Ermeniler tarafından öldürülmüştür. 29 Nisan 1918 günü Gümrü'den Ahırkelek'e gelen 500 arabadaki 3.000 Müslüman göçmen Ermeniler tarafından öldürülmüştür. Aynı günlerde iki top ve iki makineli tüfeği bulunan 1.000 kişilik Ermeni kuvveti Tuzluca ve Erivan bölgesindeki Türk köylerine saldırarak kadın, çocuk ve erkekleri katletmişlerdir. 1918 yılı Nisan ayında İğdir'da 50, Tuzluca'da 242, Oluklu'da 200, Çilli'de 300, Hacı Halil'de 800 Müslüman'ı vahşice katletmişlerdir. 21 Mayıs 1918'de Doğube-

Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.218.

¹⁴⁰ **Encyclopaedia Britannica**, Cilt 11, 1986, 1987, 1988, s.341, 342.

¹⁴¹ Nizamettin Onk, **İğdir'in Kurtuluşu** (Çankırılı Şehit Mehmet Çavuş), Uyum Ajans, Ankara, 2008, s.20.

¹⁴² İbrahim Güner, İğdir "Tarihi Gerçekler Ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 1995-İğdir, **Rusça Kafkas Yıllığına Göre Kafkas Kasaba ve Köylerinde 1910 Yılı Anasır Durumu**, Çeviri: Yılmaz Kaplan, İğdir Valiliği Kültür Yayınları No:1, Ankara, 1997, s.130.

yazıt'taki 13.Piyade Alayı İğdir'ı Ermenilerden kurtarmıştır.¹⁴³ 15 Ağustos 1918 de Erivan'ın Gökçeğöl civarındaki Aktaş, Sıçanlı ve Kızılharaba köylerine ait yayla çadırları Ermeniler tarafından kuşatılarak, savunmasız insanlar çoluk-çocuk denmeden katledilmiştir. Yine aynı yılın kasım ayı içerisinde Şeyhler Köyü yaklaşık 700 kişilik bir Ermeni birliği tarafından basılarak katliama başlanır. 1.300 kişi nüfuslu bu köyden yalnızca 40 kişi canını kurtarabilmiştir. 1918 yılı boyunca ayrıca Erivan'ın Kamerli Köyü'nde, Nevruzlu Köyü'nde ve Hızırlı Köyü'nde de benzer katliamlar meydana gelmiştir.¹⁴⁴

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereği İran ve Kafkasya'daki kuvvetlerimiz savaş öncesi sınıra çekilmiştir. Aralık 1918'de Osmanlı Ordusu'nun ayrıldığı gün İğdir'a gelen Ermeniler Müslüman halka karşı vahşice saldırmışlardır. Müslüman gençleri toplayıp bilinmeyen bir yere götürmüşlerdir. Bütün yiyecek maddelerini zorla toplamışlardır. Halk sıfırın altında -15 derece soğukta çoluk çocuğunu karlar içinde bırakarak Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı arazilerine göç etmek isteyen 1.000 kadar Müslümanı, 04 Ocak 1919 günü İğdir'ın 10 kilometre kuzeyindeki Sarıçoban Köyü civarında Ermeniler gaddarca katletmişlerdir. O tarihlerde Kars'ta bulunan İngiliz Askeri Garnizonu'nun da desteğini alan Ermeniler, 27 Mayıs 1919'da İngiliz subayları komutasında Müslüman köylerine yeniden saldırdılar. Ermeniler silah toplamak bahanesiyle "Eşraf'ı Belde" denilen ileri gelenleri toplayıp, birçok masum insanın kanını döktüler. Kars, Sürmeli ve Kağızman'da Ermeni komutanları Türk halkını yok etmek veya göçmeye zorlamak siyaseti güttüler. İğdir ve çevresinde 38 köyü ateşe veren Ermeniler, 3.500 den fazla insanı vahşice öldürdüler. 40.000 den fazla kişi de evsiz kalmıştır.¹⁴⁵

¹⁴³ Muammer Demirel, İğdir "Tarihi Gerçekler Ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 1995-İğdir, **İğdir ve Çevresinde Ermenilerin Yaptıkları Katliam**, İğdir Valiliği Kültür Yayınları No:1, Ankara, 1997, s.66.

¹⁴⁴ Hasan Buyruk, **İğdir Ve Yöresinde Ermeni Mezalimi**, Güneş Vakfı Yayınları, İğdir Belediyesi Kültür Hizmetleri, No:3, İğdir, 2008 s.71,72.

¹⁴⁵ Muammer Demirel, **a.g.e.** s.67.

10-15 Temmuz 1919 da Ermeniler Iğdır bölgesindeki Müslüman köylerden silahlarını teslim etmelerini istemiştir. Tuzluca'nın Sürmeli, Gelgel, Karabulak, İncesu, Harabe köylüleri silahlarını teslim etmişlerdir. Daha sonrada bu köylerin ileri gelenlerini toplayıp katletmişlerdir. 19 Temmuz 1919 da Ermeniler Türk köylerini top ateşine tutmuşlardır. İngilizlerin Erzurum'daki temsilcisi Yarbay Rawlinson, bölgeyi gezdikten sonra 25 Temmuz 1919 da İstanbul'daki İngiliz karargahına çektiği telgraf-ta Ermeni katliamlarını itiraf ederek, Ermeniler'in Oltu'dan Beyazıt'a kadar katliam yaptıklarını ve durdurulmaları gerektiğini bildirmiştir.¹⁴⁶

12 Ağustos 1919 günü Tuzluca'nın Tavusgün (Gedikli) Köyü'ne baskın yapan Ermeniler köyün tüm halkını katletmişlerdir. 13 Ağustos 1919 da yine Tuzluca'nın Aşağı Katırlı, Yukarı Katırlı köylerindeki erkekleri toplayıp öldürmüşlerdir. Yine o günlerde Tuzluca'nın Aliköse, Perçinis (Ortabucak), Hamurkesen köylerinin erkeklerini ayırarak çoğunu öldürmüşlerdir. Ayrıca Iğdır civarındaki 21 Müslüman köyüne baskın yaparak yakaladıkları erkekleri öldürmüşler, kadınların namuslarını kirletmiş ve çıplak olarak Eçmiyadzin'e götürmüşlerdir. Bu köylerden bazılarının isimleri şöyledir; Kulubey, Kerim Arkı, Canfıda, Kazancı, Küllük, Yayı ve Kiti köyleridir. Ermeniler aşiret köylerine de saldırmışlardır.

Ermeniler bölgedeki katliamlarına 1920 yılında da devam etmişlerdir. Aralık ilçesinde 800 Müslüman katledilmiştir. 02 Temmuz 1920'de Tuzluca bölgesine saldıran Ermeniler, halktan 300 kişiyi şehit etmişlerdir. 17 Eylül 1920 günü Iğdır'ın Oba Köyü'nün halkı toptan katledilmiştir. 300 haneli Yaycı Köyü halkının da bir kısmı öldürülmüştür. Bu mezalime karşı Iğdır çevresindeki Müslüman halk silahlanarak, Iğdır üzerine yürüyerek 21 Eylül 1920 günü Iğdır'a girmişlerse de, Ermenilerin ağır silahları karşısında dayanamayarak geri çekilmişlerdir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Muammer Demirel, a.g.e. s.67,68.

¹⁴⁷ Muammer Demirel, a.g.e. s.68,69.

Bölgede çıkan huzursuzluklar ve Türk halkına yapılan zulümden dolayı, 11 Kasım'ı 12 Kasım'a bağlayan gece 11. Tümen Komutanlığı Ermenilere karşı taarruza geçmiştir. 12 Kasım 1920 Cuma sabahı Iğdır belediye binasına Türk Bayrağı çekilmiştir.¹⁴⁸ Bu olayları takip eden 14 Kasım 1920 tarihinde, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk Ordusu tarafından Ermeniler Aras Nehri'nin kuzeyine püskürtülmüştür. Kazım Karabekir Paşa Iğdır'ın yeni Türkiye'nin milli sınırı içine alınmasını belirterek, mektubunda şu dizeleri yazmıştır;

“Ermenilerin esasen bir hükümet teşkil etmeleri müşkil. Aras Nehri'nin cenubuna ise katiyen hâkim olamadılar. Bu hududun dağlardan değil, Aras Nehri'nden geçmesini teklif ettim ve zannediyorum ki, öyle olacak...”¹⁴⁹

Nihayet 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması ile Iğdır ve çevresi kesin olarak Türk topraklarına geçmiştir. Bu sebeple bölgede 14 Kasım tarihi ilin düşman işgalinden kurtuluşunun yıl dönümü olarak her yıl kutlanmaktadır.

Ermeniler 1918 yılından 1920 yılının sonuna kadar bölgede yaptıkları katliamlarla yüzbinlerce Müslümanın kanına girmişlerdir. Bu süreçte Iğdır'daki yerel teşkilatlanmalar da oldukça dikkat çekicidir. Doksan yıl Çarlık Rusya'sı esaretinde yaşayan Sürmeli Sancağı (Iğdır), 1917 ihtilalinde bir süre Türk-Ermeni İcra Komitesi'nce idare edildi. Ermenilerin Türklere karşı tecavüz ve katliamlarının başlamasıyla, Müslüman ahali silahsızlık yüzünden çok acı günler yaşadı. 18 Mart 1918'de silahlı Türkler Iğdır'da, Melekli'de, Aralık ve Tuzluca'da mücadeleye girişmiş olan yiğit gazilerinin etrafında toplanarak teşkilatlanmış ve korunmasız ahaliyi Ermenilere karşı savunmaya başlamışlardır.¹⁵⁰ Nahçıvan, Şerur, Sürmeli kazası (Iğdır-Tuzluca-Aralık) ve Revan'ın güney bölgeleri (Aras boyları) ahali temsilcileri

¹⁴⁸ Nihat Çetinkaya, a.g.e. s.116.

¹⁴⁹ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 2.Baskı, İstanbul, 1969, s.416

¹⁵⁰ Nihat Çetinkaya, *Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları Ve Bazı Oymaklar Üzerine)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996, s.97.

bir araya gelerek 3 Kasım 1918'de merkezi Iğdır olan Aras Türk Cumhuriyeti'ni resmen kurmuşlardır.¹⁵¹ Aynı konu hakkında Nizamettin Onk (2008), kurulan hükümetin adının Iğdır Milli Cumhuriyeti olduğunu belirtmektedir.¹⁵² Türk Dünyası'nda ve Türk tarihinde cumhuriyet kavramını benimseyen ve devlet adı olarak kullanan toplum Iğdır ahalisidir. Aras Türk Cumhuriyeti, Türk tarihindeki cumhuriyet yönetim anlayışını ve kavramını benimseyen ilk toplumlardandır.

İlk belediye teşkilatının Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuyla 1923 yılında kurulduğu Iğdır, Cumhuriyetin ilk yıllarında 1924 Anayasası ile yapılan düzenlemelere göre, nahiye durumuna getirilerek "Beyazıt Valiliği"ne bağlanmıştır. 1934 yılına kadar Beyazıt (Doğubayazıt) Valiliği'ne bağlı bir nahiye olarak kalan Iğdır, bu tarihten sonra yapılan yeni düzenlemelerle, Beyazıt'ın Kars'a bağlanması üzerine, Iğdır da Kars iline bağlı bir "ilçe" yönetim birimi durumuna getirilmiştir. 3 Haziran 1992 tarih ve 21247 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3.806 sayılı kanunla da "İl" yapılmıştır. Böylece Türkiye'nin 76.ili olmuştur. Karakoyunlu beldesi de ilçe statüsüne yükseltilerek, Aralık ve Tuzluca ilçeleriyle birlikte Iğdır iline bağlanmıştır.

2.2. Iğdır'ın Coğrafi Konumu

Doğu Anadolu Bölgesi haritasında da görüldüğü gibi Iğdır ili Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer alır. Bölge Aras ırmağının birtakım birleşme boğazları ile birbirlerine bağladığı depresyonlardan (Tekman- Pasinler- Horasan- Kağızman- Iğdır) birini oluşturur. Türkiye ile Ermenistan sınırını oluşturan Aras Irmağı'nın ikiye böldüğü bu depresyon alanının Türkiye sınırları içinde kalan kesimi Sürmeli Çukuru; Ermenistan sınırları içinde kalan kesimi de Sahat Çukuru olarak adlandırılır.¹⁵³

¹⁵¹ Nihat Çetinkaya, a.g.e. s.98.

¹⁵² Nizamettin Onk, a.g.e. s.22

¹⁵³ İbrahim Güner, Iğdır "Tarihi Gerçekler Ve Ermeniler" Uluslararası

Öte yandan 1404 yılında, Yıldırım Beyazıt'ı yenen Timur'u tebrik için İspanyol kralı tarafından Semerkand'a gönderilen Klaviyo; Sürmeli Çukuru'ndan geçerken uğradığı bugünkü Iğdır Kalesi için, "kayalık üzerinde duran kal'a" diyerek adının da Iğdır olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁴

Harita 1: Doğu Anadolu Bölgesi'nin Lokasyon Haritası

Kaynak: www.cografya.gen.tr/egitim/bolgeler/dogu-anadolu.htm,

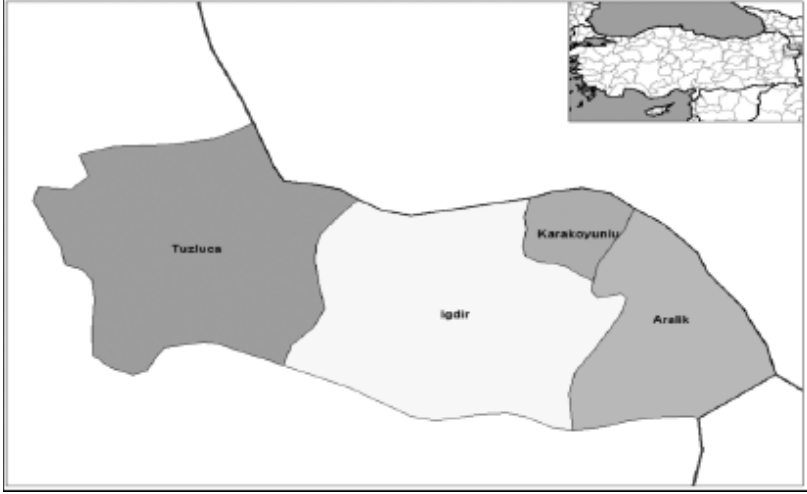
8 Mart 2009.

Jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip olan Iğdır; dışarıda Azerbaycan (Nağçıvan), İran ve Ermenistan'la komşudur. İçeride ise Kars ve Ağrı illeriyle sınır komşusudur.

Sempozyumu, 24-27 Nisan 1995, Iğdır, Iğdır Valiliği Kültür Yayınları No:1, Ankara, 1997, s.127.

¹⁵⁴ Klaviyo, *Timur Devri'nde Semerkand'a Seyahat*, Çeviri: Ömer Rıza Doğrul, Nakışlar Yayınevi, Yayın No:13, İstanbul, 1975, s.80-82.

Harita 2: İğdir İlinin Lokasyon Haritası

Kaynak: www.turkiyerehberi.gen.tr/sehirler/files/foto/igdir_haritasi.png,

8 Mart 2009.

İğdir ili 3.588 km² lik bir yönetim bölgesi içinde merkez ilçeyle beraber Tuzluca, Karakoyunlu ve Aralık ilçelerini de kapsayarak 4 ilçe, 8 belediye ve 157 köy yerleşkesinden oluşmaktadır.

2.3. İğdir'in Sosyo-Ekonomik Yapısı

İğdir ilinin ekonomik yapısı, başta tarım olmak üzere hayvancılık ve ticarete dayanmaktadır. İğdir Ovası toprağının tarımsal değerinin fazla, su kaynaklarının bol ve iklim şartlarının uygun olması nedeniyle, ticarete yönelik tarım için elverişli bir yapıya sahiptir. Bu yüzden bölgenin en önemli geçim kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. İğdir Ovası'ndaki tarımsal faaliyetlerin başlangıç tarihi bir hayli eski olup; bu üretim faaliyetleri, genel olarak günümüze kadar önemini korumuştur. Ancak günümüze değin devlet tarafından ve özel kişilerin çabalarına rağmen Türkiye geneli temel alınarak düşünüldüğünde, tarımda makineleşmenin halen yeterli ölçüde olduğu söylenemez.

İlin bir başka geçim kaynağı olan hayvancılık ise, coğrafi şartların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim hayvancılık faaliyetleri için gerekli olan geniş çayır ve otlak arazileri bölgede önemli bir alana sahiptir. Hayvancılık daha çok tarımın yapılamadığı dağ köylerinde görülmektedir. Iğdır'da iktisadi faaliyetler büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayansa bile, ticaretin de ilin ekonomisine katkısı vardır. Fakat ilin büyük tüketim merkezlerine olan uzaklığı, canlı bir ticaret hayatının olmayışının başlıca etkenidir. Bu sebeple ticaret hayatı genellikle tarım ürünleri ve canlı hayvan ticaretine dayanmaktadır. Bu ekonomik veriler, ilin sosyal yapısını da önemli ölçüde etkilemiştir. Ekonomik şartların yanı sıra, coğrafi koşullar ve halkın geleneklerine bağlı yapısı, okuryazarlık üstünde önemli ölçüde etkilidir. Iğdır ilinin nüfusunun sosyal ve ekonomik yapısını, Türkiye ile karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloyla açıklayabiliriz.

Tablo 5: 2000 yılında Türkiye'de Ve Iğdır'da Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri							
	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusunun Toplam İçindeki Payı (%)	Okuma Yazma Bilen Oranı (%)	Yüksek Öğretim Oranı (%)	İşgücüne Katılanlar Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü
Türkiye	67.803.927	64,90	80,64	7,80	39,6	7,2	4,50
Iğdır	168.634	48,38	75,48	4,79	61,0	8,9	6,16

Kaynak : Türkiye İstatistik Kurumu,

Bölgesel İstatistikler; www.die.gov.tr , 9 Mart 2009.

Bu tabloda da görüldüğü gibi, Iğdır'ın sosyal yapısı Türkiye genelinden bazı noktalarda önemli ölçüde ayrılmaktadır. Örneğin okuma yazma bilen kişi oranı Türkiye geneline yakıncan, bölgede yüksek öğretim kurumunun olmaması nedeniyle yüksek öğretim oranı Türkiye'nin çok altındadır. İşgücüne ka-

tilma oranında ise Iğdır'ın yüzdelik oranının Türkiye genelinin çok üstünde olduğu gözlenmektedir. Bu durumu şehirleşme oranının düşük olduğu görülen Iğdır'da, aile bireylerinin kadın ve çocuk dâhil olmak üzere yılın belli dönemlerinde de olsa (mevsimlik işçi gibi) tümünün çalıştığını, buna karşılık Türkiye genelinde genellikle ataerkil aile yapısına dayanarak evin iktisadi faaliyetlerinin tamamen erkeğe bağlı olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayabiliriz. Ayrıca ortalama hane halkı büyüklüğünün Türkiye genelinin üstünde olması da Iğdır'lıların kültürel özellikleriyle açıklanabilir. Bu bölgede her aile ileride kendilerine bakmaları için en azından bir erkek çocuğa sahip olmak istemektedir. Özellikle kırsal alanda birleşik aile yapısının yaygın olmasından dolayı, yeni bir çocuğun aileye ekonomik açıdan külfeti olmayışı, hatta her yeni aile üyesinin yeni bir işçi olarak görülmesi de hane halkı oranının Türkiye genelinin üstünde kalmasını açıklamaktadır.

Doğu bölgesindeki toplum yapısı, Batı bölgelerimize nazaran daha çok gelenekçi, cemaatçi ve kapalı bir görünüm sergilemektedir. Doğu bölgesinde beş temel unsur vardır ki, bu kimliği destekler. Bunlar umumiyetle yoksulluk, köy dışı dünyadan kısmen alakasının kesilmiş, yalnızlık içinde olunması, sosyal hareketsizlik, işsizlik, okuryazarlık oranının düşük oluşu, teveküle dayalı kadercı bir dünya görüşünün yaygın olmasıdır.¹⁵⁵

Özellikle Iğdır şehir merkezine uzak köylerde sosyal yaşam gelenekçi ve kapalı bir görünümdeydir. Şehir merkezinde ve her gün şehre inme imkânı bulan yakın köylerdeki sosyal yaşam ise tam tersi bir durumdur.

2.4. Iğdır'ın Toplumsal Dönüşümü : Birinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze

Çalışmamızın bu bölümünde Iğdır ilinin 1940'lardan günümüze kadar olan süreçte demografik yapısında meydana gelen değişiklikler ve toplumsal yapıda gerçekleşen dönüşümler incelenecektir.

¹⁵⁵ Orhan Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 306.

2.4.1. Nüfus Kompozisyonu ve Demografik Büyüme

Ruslar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetimi dışında kalan zamanlara ait bölge nüfus verilerini bulmak oldukça güçtür. Bu güçlük, Iğdır ilinin kısa sürelerle çeşitli devletlerin egemenliği altına girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple çalışmamıza I. Dünya Savaşı'nın başladığı yılları temel alarak sürdüreceğiz.

Bugünkü Tuzluca, Iğdır ve Aralık ilçelerinin bulunduğu bölgeyi içine alan Sürmeli Çukuru ilk kez 1583 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girmiş ve Aralık sancağı adıyla Revan (Erivan) eyaletine bağlanmıştır.¹⁵⁶ Ancak bu dönemde bölgedeki nüfus hakkında bir bilgi yoktur. Sürmeli Çukuru'nun nüfusu konusunda sadece Rus işgal devrine ait kayıtlarda bazı verilere rastlanır. Buna göre 28 Ocak 1897 yılında yapılan nüfus sayımında yaklaşık 3.435,5 km² yüzölçümüne sahip olan Sürmeli Çukuru'nda, 88.844 nüfusun bulunduğu belirtilmektedir.¹⁵⁷ Rusya'da 1908 sayımını gösteren istatistiklerden, Sürmeli Sancağı'nın 243 köyünde 95.915 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu nüfusun 28.839'u Ermeni olup, Türk nüfus ise 70.000 civarındadır.¹⁵⁸

1916 yılına yani I.Dünya Savaşı'nın patlamasından iki yıl sonraki zamana gelindiğinde; Rus kayıtlarından sağlanan bilgiye göre, Sürmeli Çukuru'nun nüfusu 87.253'e düşmüştür. Bu düşüşün sebebi, 1908-1916 yılları arasında Rus işgali nedeniyle Ermeni çeteler ve Türkler arasında yaşanan çatışmalar ve sefaletten ileri gelen yaşam zorlukları gösterilebilir. Gerçekten de Sürmeli Çukuru'nda yaşayan Ermenilerin sayısı 1908'de 28.839 kadarken, 1916'da 31.318'e çıkmıştır. Buna karşılık söz konusu dönemde Türk nüfusunun sayısı, 70.043'ten 55.935'e düşmüştür.

¹⁵⁶ Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, s.317

¹⁵⁷ **Entsiklopediçeskiy Slovar**, Cilt 54, Saint-Petersburg, 1989, s.113

¹⁵⁸ İbrahim Güner, **İlimiz Iğdır**, Iğdır, 1993, s.69

3 Mart 1918 yılında Ruslarla imzalanan Brest-Litovsk anlaşmasıyla Kars, Ardahan ve Batum Türk egemenliğine geçmiştir. Bu duruma kızan Ermeni Taşnak Hükümeti, Rusların desteğiyle Türklerin bulunduğu bölgelere saldırıyı yoğunlaştırmıştır. Bunun üzerine 8 Mayıs 1918'de Kars'a giren Türk ordusunun bir kolu, Tuzluca ve Iğdır'ı Taşnak Ermenilerinin elinden kurtarmıştır. Ancak I.Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Mütarekesi'yle çok ağır şartlara maruz kalması nedeniyle, bölgede tekrar Ermeni-Türk çatışması başlamıştır. Bu dönemde kaçabilen Türk nüfusunun bir kısmı İran'a, bir kısmı da Aras Nehri'nin kuzey ve kuzeydoğu taraflarında barınabilecekleri yerlere göç etmiştir.¹⁵⁹ Bu çatışmalar ise 1920 yılının Eylül ayından Ekim ayına kadar olan süreçte, Yeni Türk Devleti'nin ordusunun bölgeye müdahalesi ile sona ermiştir. Tüm bu bilgilerin ışığında "1908-1927 yılları arasında bölgedeki Türk varlığının 62,000'den 25.000'e düşmesi buradaki çatışmalara bağlıdır" diyebiliriz.

Iğdır Ovası ve çevresindeki nüfus hareketleri hakkındaki en sağlıklı bilgiye, hiç kuşkusuz Cumhuriyet döneminde yapılan genel nüfus sayımları sayesinde ulaşılabilir. Bu dönemin 27 Ekim 1927'deki ilk genel nüfus sayımına göre, nüfusu 34.860 kadardı. 1935 yılına gelindiğinde ise, bölgenin nüfusu 45.648'e yükselmiştir. Görüldüğü gibi 1927-1935 yılları arasında 10.788 kadar bir nüfus artışı söz konusudur, bu da %3,1 oranında bir artış demektir. Bu dönemdeki nüfus artışının sebeplerinden en önemlisi, kuşkusuz iki sayım arasındaki sürenin uzun oluşudur. Bunun yanı sıra Ermeni mezaliminden kaçan nüfusun, bölgenin Türk yönetimine geçmesiyle geri dönmesi ve gerçek nüfus artışı da nedenler arasında gösterilir.

Iğdır ilinin nüfusu 1940 yılında 49.639'a ulaşmıştır. Ancak burada söz konusu olan 4.011 kişilik nüfus artışı, sadece doğal büyümenin sonucu değildir. Burada 1937 yılında Bulgaristan'dan göç eden 600 soydaş ailenin de etkisi vardır. Ancak bu ailelerin 450'si daha sonra çeşitli sebeplerle, ülkemizin başka yerlerine

¹⁵⁹ İbrahim Güner, a.g.e., s.70

göç etmişlerdir. Görüldüğü gibi Iğdır, günümüze kadar Ermenileri, Kürtleri, Türkleri bünyesinde barındırmasıyla tarih boyunca çeşitli etnik kimliklerin bir arada yaşadığı bir il olma özelliğine sahiptir.

Tüm ülke genelinde olduğu gibi II.Dünya Savaşı nedeniyle, yetişkin erkek nüfusun silâh altında tutulması ve ölüm oranlarının artması sonucu 1940–45 yılları arasında il nüfusu 524 kişi kadar azalarak 49.115 kişiye düşmüştür.

Tüm ülke nüfusunda artışa neden olan II.Dünya Savaşı'nın 1945 yılında bitmesiyle genel seferberlik halinin kalkması, nüfus artışını sağlayacak erkek nüfusun terhis edilmesi ve ekonomik şartların düzelmeye başlamasıyla, 1945–50 yılları arasında nüfus 56.882'ye çıkmıştır. Yani 7.767 kişilik bir yükselme görülmüştür.

Iğdır ilinde nüfus artışının en etkili görüldüğü dönem 1950–55 yılları arasındır. Bu dönemde bölge nüfusu 70.951'e yükselecek 14.069 kişilik yani %4,9'luk bir nüfus artışı kaydetmiştir. Bu hızlı artışın temel nedeni, tarımsal açıdan çok elverişli olan Iğdır Ovası'nın bu avantajının değerlendirilmeye başlanmasıdır. 1953 yılında "Serdarabat Regülâtörü"nden¹⁶⁰ su alınmaya başlanmasıyla, sulamalı tarım alanları giderek genişlemiştir. Açılan drenaj kanallarıyla, Iğdır Ovası'nın çorak toprakları büyük ölçüde ıslah edilerek tarıma kazandırılmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi, tarım alanlarının iyileştirilmesiyle bölgede nüfus önemli ölçüde artmıştır. Dolayısıyla bu bölgede halkın en önemli geçim kaynağı olan tarımın, nüfuslaşma hareketlerine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Tarımın iyileştirilmesinden doğan nüfus artışının yanı sıra, bu dönemin bölge nüfus oranının en çok artış gösterdiği dönem olmasının bir diğer sebebi de 1950–55 yılları arasında geriye gelen göçlerdir. Nitekim 1930 Ağrı Dağı Ayaklanmaları¹⁶¹ nedeniyle, bu dağın çevresi

¹⁶⁰ 1927 yılında eski SSCB tarafından Aras Nehri üzerinde inşa edilen su bendi ve sulama kanalı..

¹⁶¹ 1926-1930 yılları arasında Ağrı Dağı ve civarı ile İran topraklarının da dâhil olduğu bir coğrafyada meydana gelen Kürt ayaklanmaları.

“Yasak Bölge” ilan edilmiş ve yöre halkı Türkiye'nin değişik yerlerine göç ettirilmiştir. Daha sonra 1950 yılında bu yasağın kalkmasıyla, söz konusu yöreden göç ettirilen nüfus tekrar geri dönmüştür. Bu dönemde gelen nüfus miktarı 1993 yılında yapılan tespitlere göre 2.800-3.000 dolayındadır.

Bölgenin hızlı nüfus artışı 1955-60 yılları arasında da önemli derecede devam ederek, bölgenin nüfusu 1960 yılında 85.041 kişiye ulaşmıştır. Yani % 4,0'lük bir nüfus artışı kaydedilmiştir. Bu durum Iğdır'ın bu yıllar arasında da göç almaya devam ettiğinin bir göstergesidir.

Iğdır'ın nüfusu 1960-65 yılları arasında % 2,7'lik bir artış göstererek 96.652 kişiye ulaşmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde bölgenin nüfus artışı 1950-55 ve 1955-60 yılları arasında göre yavaşlamıştır. Bu yavaşlamanın sebebi, bölgenin göç almasının yavaşlaması ve 60'lı yıllarda Avrupa'ya “işçi göçü”nün başlamasıyla, yurtdışına göç olaylarının gerçekleşmesi olarak gösterilebilir.

Bölgenin nüfus artışı 1965-75 yılları arasında doğal artış çerçevesinde devam etmiş, 1970 yılında 112.256 ve 1975 yılında ise 130.338'e ulaşmıştır. Bu döneme kadar olan yükseliş hareketi 1975-80 yılları arasındaki dönemde azalma eğilimi göstermiş ve bölge nüfusu 127.438 kişiye düşerek 2.900 kişi dolaylarında bir azalma kaydedilmiştir. Bu azalışın temel sebebi 12 Eylül 1980 harekâtından önce tüm ülke genelinde görülen anarşi ve terör olaylarına bağlanabilir. Bu dönemde meydana gelen kutuplaşma, nüfusun bir kısmının bölgeden göç etmesine neden olmuştur. Ancak 12 Eylül Harekâtı ile beraber bölgede asayişin sağlanmasıyla, bölge nüfusu yeniden artış göstermeye başlayarak 1980-85 yılları arasında 14.052 dolayında bir artış olmuş ve 1985 yılında 141.490'a ulaşmıştır. Yıllık doğal artış hızı da %2,2 dolayında gerçekleşmiştir. 1985-90 yılları arasında nüfus 1.111 kişi gibi diğer dönemlere nispeten daha az bir artış göstererek 1990 yılında 142.601'e ulaşmıştır. Bu dönemdeki yavaşlamanın sebebini, 1985'ten sonra bölgede yaşanan terör olaylarının yanı sıra, ekonomik ve sosyal nedenlerle ülkemizin diğer bölgelerine olan göçler olarak göstermek mümkündür.

1990-97 yılları arasındaki nüfus artışı da birçok döneme göre fazla değişmemiş ve % 0,78'lik bir hareketle Iğdır nüfusu 1997 yılında 143.384 kişiye yükselmiştir.

Tablo 6 : 1927-97 Yılları Arası Iğdır Ve Türkiye'nin Nüfus Artışı

	1927	1997	Nüfus Artışı	Artış Oranı %
Iğdır	34.860	143.384	107.500	308,8
Türkiye	14.018.035	62.865.574	48.847.539	348,4

Tablo 6'dan da anlaşılacağı gibi Iğdır'ın 1927-97 yılları arasındaki nüfus artış oranı Türkiye geneline çok yakın olmamakla beraber çok fazla da altına düşmemiştir ve genel bir artış durumu kaydetmiştir.

Sayım yıllarına göre Iğdır ilinin nüfus artış oranını ise aşağıdaki Tablo 7'de görebiliriz.

**Tablo 7: Sayım Yıllarına Göre Iğdır İlinde Nüfus Artışı
(1927-1997)**

Yıl	Nüfus	Yıllık artış %
1927	34.860	
1935	45.648	3,1
1940	49.639	1,7
1945	49.115	-0,2
1950	56.882	2,7
1955	70.951	4,9
1960	85.041	4,0
1965	96.652	2,7
1970	112.256	3,2
1975	130.388	3,2
1980	127.438	-0,6
1985	141.490	2,2
1990	142.601	0,1
1997	143.384	0,1

Kaynak: Iğdır Nüfus Müdürlüğü kayıtlarından yararlanılmıştır. (1990)

Tabloda da açıkça görülmektedir ki, Iğdır nüfusu genel olarak tüm Türkiye'de siyasi nedenlerden dolayı nüfus azalmasının yaşandığı dönemler dışında, sürekli bir artış eğilimi göstermektedir.

İğdır ilinin yüzölçümü 3.539 km²'dir ve incelediğimiz bölüm çerçevesinde en son yapılan nüfus sayımını yani 1997 sayımını temel alırsak nüfusu 145.384'tür. Bu da demek oluyor ki, İğdır'ın matematiksel nüfus yoğunluğu (km²/kişi) 1997 yılı içinde 41 kişi olarak bulunur. Ancak bu sayı matematiksel nüfus yoğunluğu 81 olan Türkiye'yle kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır.

Tablo 8: İğdır Ovası Ve Çevresinde Matematiksel Nüfus Yoğunluğu En Yüksek Ve En Düşük Olan Köyler (1990)

Köy	Yüzölçümü (km ²)	Nüfusu	Yoğunluk (km ² /kişi)
Adetli	2,910	620	214
Alikamerli	8,786	2.161	246
Aşağıaratan	2,862	582	203
Aşağıarıklı	32,000	384	12
Aşağıtopraklı	0,842	264	314
Bendemurat	17,900	129	7
Çilli	32,300	407	13
Emince	193,000	531	3
Gödekli	6,860	1.468	214
Güngörmez	24,600	529	22
Hakveyis	5,606	1.165	208
Harmandöven	53,000	666	13
Karaçomak	90,000	1.190	13
Mezra	27,000	444	16
Mürsitali	7,202	1.673	232
Örüşmüş	11,000	262	24
Sıçanlı	17,000	279	16
Suveren	201,000	2.961	16
Taşlıca	30,500	509	17
Tecirli	6,529	1.270	195
Yenidoğan	213,179	529	2
Yukarıtopraklı	87,218	867	10
Yüzbaşılar	6,232	1.785	286

Kaynak: İğdır ve Aralık ilçe tarım müdürlükleri kayıtlarından yararlanılmıştır. (1990)

Nüfus sayımı dönemlerine göre, ilin nüfus yoğunluğu dikkate alındığında, yoğunluk değerlerinde önemli artışlar dikkati çekmektedir. Nitekim 1935 sayımında 13,6 olan nüfus yoğunluğu

1997'de 41'e yükselerek yaklaşık üç kat bir artış kaydetmiştir. Bununla birlikte Iğdır Ovası ve çevresinde matematiksel nüfus yoğunlukları köyden köye incelendiğinde, köylerin nüfus yoğunluklarındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Iğdır ilinin en küçük yüzölçümüne sahip olan Aşağıtopraklı Köyü'nde matematiksel yoğunluk değerinin yüksek olması, bu köyün yüzölçümünün küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

Adetli, Aşağıaratan, Gödekli, Mürşitali, Tecirli ve Yüzbaşılar köylerinde matematiksel nüfus yoğunluğunun fazla olması ekonomik faktörlere bağlı olup, bu köylerden Gödekli, Adetli ve Aşağıaratan'da hayvancılık, Yüzbaşılar, Mürşitali ve Tecirli köylerinde ise hem hayvancılık hem de tarım faaliyetleri yapılmaktadır. Alikemerli ve Hakveyis köylerindeki nüfus yoğunluğunun ise iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi Rus İşgali boyunca Ermeni nüfusun yerleştiği bu bölgeye, Ermenilerin Güney Kafkasya'ya göç etmesiyle beraber Türkler yerleşmiştir. Diğer bir neden ise bu köylerin Iğdır ilçe (1990) merkezine çok yakın olmalarından dolayı, dışarıdan çok göç almaları ve Iğdır şehri ile sıkı bir ekonomik, ticari ve sosyal ilişkiler içinde olmalarıdır.

Ayrıca Yenidoğan Köyü'nün nüfus yoğunluğunun çok düşük olmasının sebebi de, köy arazilerinin tümüyle Büyük Ağrı Dağı yamaçları üzerinde olmasındandır. Emince Köyü'nün matematiksel nüfus yoğunluğunun düşük olması ise, Kazım Karabekir Tarım İşletmesi arazilerinin bu köyün yönetim sınırları içerisinde göçükmesindedir. Nüfus yoğunluğu düşük bir köy olan Bendemurat Köyü'nde ise bu durum, kan davası sebebiyle bu yerleşmeden çok sayıda kişinin göç etmesiyle ilgilidir.

Iğdır'ın 90'lı yıllardaki matematiksel yoğunluğunu mahalleleri temel alarak inceleyecek olursak, karşımıza şu tablo çıkmaktadır.

Tablo 9: *İğdir Şehri Mahallelerinin Nüfus Yoğunlukları (1990,ha/kışı)*

Mahalle	Yüzölçümü (ha)	Nüfusu	Yoğunluk
7 Kasım	373	8.034	21,5
12 Eylül	172	5.197	30,2
14 Kasım	155	5.698	36,8
Bağlar	43	2.457	56,8
Cumhuriyet	70	4.623	66,0
Kışla	154	5.697	37,0
Topçular	45	3.476	77,2
Yenimahalle	45	681	15,1
Toplam	1057	35.858	33,9

Kaynak: *İğdir İl Nüfus Müdürlüğü kayıtlarından yararlanılmıştır. (1990)*

Tabloda da görüldüğü üzere, Yenimahalle ve 7 Kasım mahalleleri dışarıda tutulduğu zaman, İğdir'in diğer mahalleleri arasında nüfus yoğunluğu bakımından fazla fark yoktur. Fakat şehir merkezine yakın olan mahalleler ile (Bağlar, Cumhuriyet ve Topçular) kenar mahalleler (12 Eylül, 14 Kasım ve Kışla) arasında yoğunluk değerleri açısından fark vardır.

İğdir ili nüfus yoğunluğu, bölge içinde çok eşitsiz dağılmıştır. Bu eşitsizlik özellikle İğdir Ovası ile ovayı güneyden çevreleyen volkanik dağ kütleleri arasında dikkati çekmektedir. Nitekim 3.539 km² olan İğdir ili yüzölçümünün 922 km²'sini yani %26'sını oluşturan İğdir Ovası, 1997 yılı itibariyle 145.384 olan il nüfusunun 107.000 kadarını barındırmaktaydı. Dolayısıyla ovadaki nüfus yoğunluğu 116 gibi yüksek bir düzeyde belirlenirken, il yüzölçümünün 2.617 km² yani %74'ünü meydana getiren dağlık bölgede km²'ye ancak 15 kişi düşmekteydi.

İğdir Ovası ve dağlık kesim arasındaki bu eşitsizliğin temel sebebi; hiç kuşkusuz yeryüzü şekilleri, eğim, iklim şartları ve hidrografik özelliklerdir. Gerçekten de İğdir Ovası'ndan yükseltilere doğru çıkıldıkça, nüfus yoğunluğu azalmakta ve 2.500 mt. yükselti basamağından sonra tamamen nüfustan mahrum boş alanlar ortaya çıkmaktadır.

Dağlık bölgelerde yükselti faktörüyle hava basıncı ve oksijenin azalması, güneşlenmenin şiddetlenmesi, rakım yükseldikçe sı-

çaklığın ortalama olarak her 100 mt.'de 0,56 derece azalması, belli bir yükseklikten sonra yağışların kar halinde düşmesi ve yıl boyunca erimemesi, belli bir yükseltiye kadar artan yağışların genel olarak ormanların üst sınırından itibaren azalması ve kuraklığın artması,¹⁶² tüm bunlara bağlı olarak tarım yapılamaması ve ulaşım güçlüğü gibi nedenlerle bu bölgeler insan yaşamını zorlaştırıcı özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla buralarda nüfus yoğunluğu önemli ölçüde azalmaktadır.

Dağlık bölgelere karşılık Iğdır Ovası'nın kalabalık bir nüfus barındırmasında ovanın tarıma uygun alüvyon topraklara sahip olmasının yanında, iklim şartları bakımından çevresine göre daha elverişli durumda olmasının da büyük rolü vardır. Bu özelliğinden dolayı, ova tarihin çok eski devirlerinden beri kışlak yerleşme bölgesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca ovadaki su kaynaklarının da tarım yapmaya uygun bir ortam teşkil etmesi, burada ekme-dikme şeklindeki tarım faaliyetlerinin büyük önem kazanmasına ve buna bağlı nüfus yoğunluğunun artmasına zemin hazırlamıştır.

Tüm bunlarla beraber, bölgenin nüfuslanması sadece iklim, toprak, su gibi fiziki coğrafya şartlarına bağlı olmayıp, bu şartları değerlendiren insan becerisine, teknolojik gelişmelerle sulama ve tarım alanındaki ilerlemelere ve ayrıca o bölgede ortaya çıkan toprak mülkiyeti gibi beşeri coğrafya şartlarına da bağlıdır.

2.4.2. Nüfusun Yaş Durumu ve İktisaden Faal Nüfus

Bir ülke ya da yerleşme alanındaki toplam nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarının da bilinmesi, özellikle çalışabilir ya da aktif nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş arasındaki nüfus miktarlarının işgücü kapasitesi, besin maddeleri ve çeşitli hizmet türlerine duyulan ihtiyaç, aile tipleri, doğum ve ölüm oranları ve nihayet göçler bakımından önem taşımaktadır.¹⁶³

¹⁶² Ali Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme*, C:1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 1966, s.94, 96.

¹⁶³ Erol Tümertekin, *Beşeri Coğrafya'ya Giriş*, İstanbul Üniversitesi Coğraf-

Nüfusun yaş ve iktisaden faal nüfus durumundaki değişiklikleri 1992 ve 1996 yıllarındaki verilerle birlikte ele aldığımızda, 1992 yılında yaklaşık 154.000 kadar olan il nüfusunun %42,7'sini çocuklar, %49,8'ini yetişkinler ve %7,4'ünü de yaşlıların oluşturduğu görülmektedir. Nüfusun yaş yapısındaki çocuklar ve yaşlılar grubunun genel nüfustaki payının yüksek olması "bağımlı nüfus" oranının yüksek olması demektir. Bu oran yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere Iğdır ilinde çok yüksektir. Ancak bölge nüfusu için belirlenen %107'lik potansiyel bağımlılık oranının gerçeği yansıttığını söylemek zordur. Çünkü Iğdır ili nüfusu çok küçük yaşlardan itibaren hastalık veya ölüm anına kadar yaşlarına uygun olan işlerde çalışmaktadırlar. Bu durum toplumun sosyal yapısıyla ve çocuğu bir nevi ailenin işçisi olarak görülmesiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Iğdır Ovası ve çevresindeki aktif nüfusun alt sınırını, 5-9 yaş diliminden yani küçük yaştan başlatmanın daha doğru olduğu söylenebilir.

1992 il nüfus sayımına göre toplam nüfusta 0-14 yaş dilimlerinde bulunanlar % 43'e yakın bir oranı oluşturmalarına rağmen, bu dilim içindeki 0-4 yaş grubunun 5-9 yaş grubundan fazla olduğu tespit edilmiştir. Yani bölgedeki doğum oranının yüksek olduğu açıkça görülebilir. Yine bu yıldaki nüfus sayımına göre 40-44 yaş grubundakilerin sayısının, 35-39 yaş grubuna göre belirgin bir azalmanın olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz II.Dünya Savaşı yıllarında doğum olaylarının az olması ve savaş sona erince nüfus artışını etkili bir şekilde teşvik edecek olan yetişkin erkek nüfusun terhis edilmesiyle doğumların artması gibi faktörlerle ilgilidir.

Değinilmesi gereken bir diğer nokta ise, çalışma çağındaki yani yetişkinler grubuna giren nüfusun tamamının iktisaden aktif olduğu söylenemez. Bu durum bölgenin ekonomik olanaklarına bağlı olduğu gibi, toplumun sosyal yapısıyla da ilişkilidir. Askerlik, öğrenim, iş bulamamak, bazı çevrelerde kadının çalışmasının uygun bulunmaması ve bu gibi nedenlerle 15-64

yaş grubunda yer almasına rağmen çalışmayan çok sayıda kişi vardır. Özellikle bölgedeki yüksek öğrenim ve istihdam sorunu, bölge gençlerinin yüksek öğrenimlerini başka bir ilde tamamlamalarından sonra bu şehirlerde kalmalarına ya da iş olanağının yüksek olduğu büyük şehirlere göç etmelerine neden olmuştur.

1996 yılına gelindiğinde ise il nüfusu İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı sağlık ocaklarının yaptıkları ev halkı tespit fişi (EHTF) çalışmaları sonucunda 141.272 olarak kaydedilmiştir. Bir tablo yardımıyla 1992 ve 1996 yılındaki bölge nüfusunun geniş aralıklı olarak gruplandırılmasını karşılaştırmalı olarak görebiliriz.

Tablo 10: Iğdır İli Nüfusunun Yaş Aralıklarına Göre Gruplandırılması (1992-96)

	0-14	%	15-64	%	65+	%	Toplam
İl Nüfusu (1992)	65.792	42,7	76.694	49,8	11.446	7,4	153.932
İl Nüfusu (1996)	58.968	41,7	77.518	54,8	4.787	3,39	141.272

Tablodan da görülebileceği gibi 1996 yılında çocuk oranı 1992 yılına oranla pek fazla olmamakla beraber yaklaşık %1'lik düşüş göstermiştir. Bu durum elbetteki 1996 yılındaki nüfus verilerinin İl Sağlık Müdürlüğü'nden alınmış olmasına istinaden, nüfusun tamamını yansıtmamasıyla ilgilidir. Bununla beraber 15-64 yaş grubuna yani iktisaden faal nüfus grubuna giren kişilerin yüzdeler oranında gözle görülür bir değişiklik vardır. Diğer yandan yaşlı nüfusundaki büyük azalışında bu nüfus grubuna giren kişilerin tamamının İl Sağlık Müdürlüğü'nün tespitine dâhil olmadıkları tahmin edilmektedir.

Iğdır Ovası ve çevresindeki köylerin nüfuslarını çocuklar, yetişkinler ve yaşlılar bakımından inceleyecek olursak, dikkati çeken bazı özellikler ortaya çıkmaktadır. Köylerin nüfus piramidi incelendiğinde, genel olarak çok nüfuslu (nüfusu 1.000'den fazla) olan köylerde nüfusun daha dengeli bir yaş

yapısına sahip olduğu, buna rağmen daha az nüfuslu olan yerleşim yerlerinde nüfusun yaş gruplarına göre daha dengesiz dağıldığı gözlenilmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, az nüfuslu köylerin ekonomik nedenlerden ötürü çok göç vermeleleridir. Sözü geçen yerleşmelerde 0-14 yaş grubunun fazla olmasına karşılık 15-64 yaş grubunun yani aktif nüfus olarak adlandırılan yaş grubunun azlığı dikkati çekmektedir.

Örneğin Enginalan, Melekli, Güngörmez, Karaçomak, Adetli, Kolikent ve Aşağıçamurlu gibi kırsal yerleşmelerde çocuklar grubu nüfusun en büyük kısmını oluşturmaktadırlar. Bu durum hem dışarıya göç veren hem de doğumların yüksek olduğu köylerde görülmektedir.

İğdir Ovası'ndaki nüfusu 1.000'den fazla olan köylerin çoğunda, çalışma çağındaki nüfusun bir hayli yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, hiç kuşkusuz ovanın verimli bir tarım bölgesi olması sebebiyle, halkın gelir düzeyi ve refah seviyesinin diğerlerine oranla daha yüksek olmasıdır. Buna karşılık nüfusu 1.000'i aşmasına rağmen, ovanın doğu kesiminde tarıma elverişli topraklar üzerinde bulunmayan Hasanhan ve Gödekli köylerinin nüfusları daha dengeli bir yapı sergilemektedir. Bu köyler tarıma elverişli olmayan topraklar üzerinde kurulmalarına rağmen, ekonomik açıdan yetersiz köyler değillerdir. Ancak bunların temel geçim kaynağı il genelinin aksine tarım değil hayvancılıktır. Hasanhan ve Gödekli köylerinde çocuklar, yetişkinler ve yaşlılar grubu nüfusun birbirleriyle orantılı bir yapıya sahip olması, bahsedilen köylerin ekonomik ve sosyal yapılarından kaynaklanmaktadır. Nitekim hayvancılık sayesinde geçimini sağlayan bu ova köyleri bölgenin en az göç veren köyleridir. Ayrıca bahsedilen bu köyler Nahçıvan-Türkiye sınırına yakın köylerdir. Dolayısıyla Nahçıvan Dilucu sınır kapısının açıldığı yıllarda devlet tarafından organize edilen mazot taşıma olayı, bir süre sonra bölgede yolsuzlukların yaşanmasına ve dolayısıyla sosyal hu-

zursuzluklara neden olmuştur. Nitekim bir süre sonra toplumsal güvenliği sağlayabilmek ve yolsuzlukları önleyebilmek için bu uygulamaya son verilmiştir.

1990'lı yıllarda dikkati çeken diğer bir özellik ise, bazı köylerdeki yaşlılar grubu nüfusunun toplam nüfusun %2'sinden bile azını oluşturduğudur. Bu durumun temel sebebi ise, bu köylerin kuruluş tarihlerinin diğerlerine oranla yeni olması dolayısıyla çok genç bir yaş yapısına sahip olmalarıdır.

2.4.3. Nüfusun Cinsiyet Durumu

Bir nüfus kitlesinde izlenen değişkenlerden biri de, toplam nüfus içindeki kadın ve erkek nüfus sayısının durumudur. Genel olarak "100 veya 1.000 kadın başına düşen erkek sayısı" şeklinde hesaplanan cinsellik oranı; özellikle savaşlar, doğumlar, ölümler ve göçler gibi olayların etkilerini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁶⁴

İğdır ili nüfusunda cinsellik oranı 1927-1985 yıllarını kapsayan Cumhuriyet dönemi boyunca erkek nüfusunun üstünlüğü göze çarpmaktadır. Bu sonuca 1927'de bölgede yapılan genel nüfus sayımının sonuçlarından 100 kadına 124 erkek düşmesiyle varılır. Ancak 1927 yılı sonrasında da uzunca bir dönem bu dengesizlik yok olmamıştır.

İğdır ili nüfusunun cinsiyet yapısını Cumhuriyet dönemi (1927-1985) ve 90'lı yılları ele alarak inceleyeceğiz. Ayrıca Cumhuriyet dönemini incelerken, İğdır Ovası ve çevresindeki nüfuslaşmayla İğdır il merkezindeki nüfuslaşmayı ayrı ayrı ele alacağız.

¹⁶⁴ Ali Güner, a.g.e., s. 105

Tablo 11: Sayım Yıllarına Göre Iğdır Ovası Ve Çevresi Nüfusunun Erkek Ve Kadın Oranları Durumu.

Yıl	Erkek	%	Kadın	%	100 Kadına Düşen Erkek
1927	23.211	55,4	18.645	44,6	124,5
1935	24.364	53,4	21.248	46,6	114,7
1940	26.610	53,6	23.030	46,4	115,5
1945	25.655	52,2	23.460	47,8	109,4
1955	36.900	52,0	34.051	48,0	108,4
1960	44.283	52,1	40.758	47,9	108,6
1965	50.537	52,3	46.115	47,7	109,6
1970	57.223	51,0	55.033	49,0	104,0
1975	66.878	51,3	63.510	48,7	105,3
1980	64.442	50,6	62.996	49,4	102,3
1985	71.081	50,2	70.409	49,8	101,0

Kaynak: D.İ.E., 1927-85 yılları arasında genel nüfus sayımlarının verilerine göre hesaplanmıştır.

Tablo 12: Sayım Yıllarına Göre Iğdır İl Merkezi Nüfusunun Erkek Ve Kadın Oranları Durumu

Yıl	Erkek	%	Kadın	%	100 Kadına Düşen Erkek
1927	2.325	62,6	1.391	37,4	167,1
1935	3.860	57,9	2.805	42,1	137,6
1940	5.827	61,6	3.638	38,4	160,2
1945	5.102	59,0	3.542	41,0	144,0
1955	5.128	53,2	4.518	46,8	113,5
1960	6.834	53,7	5.896	46,3	115,9
1965	8.493	54,1	7.208	45,9	117,8
1970	11.493	53,4	9.981	46,6	114,6
1975	15.408	52,2	14.131	47,8	109,0
1980	12.302	50,5	12.050	49,5	102,1
1985	14.807	50,4	14.573	49,6	101,6

Kaynak: D.İ.E., 1927-85 yılları arasında genel nüfus sayımlarının verilerine göre hesaplanmıştır.

Kırsal kesimde 1927-45 yılları arasında erkek nüfusun kadın nüfusa oranı sürekli bir artış gösterirken, bu durum II.Dünya Savaşı nedeniyle erkeklerin askere çağırılmasıyla yavaşlamış ve düşme eğilimine girmiştir. Bu azalmaya rağmen, kırsal kesimde halen 100 kadına düşen erkek sayısı 109,4'ü bulmaktaydı. Bu durumun sebebi, Iğdır ilçe merkezinde bulunan askeri

birliklerdir. Nitekim 1945 yılında tabloda da görülebileceği gibi, Iğdır il merkezinde 100 kadına düşen erkek sayısı 144,0 gibi çok yüksek bir rakamdır. Ancak 1955 yılına gelindiğinde, kırsal kesimde de görülmekle beraber Iğdır il merkezinde 100 kadına düşen erkek sayısında önemli ölçüde bir azalma görülmüştür. Hiç kuşkusuz bunun nedeni, bölgede bulunan askerî birliklerin kaldırılmasıdır. Her iki tabloda da olan diğer bir ortak nokta ise, 1965 yılı itibarıyla erkek nüfusunun azalma eğilimi göstermiş olmasıdır. Bu azalma eğiliminin sebebi her iki bölgede de ekonomik şartlar nedeniyle, erkek nüfusunun dışarıya göç etmesidir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise, erkek nüfustaki düşüşün göze çarpar şekilde devam etmesi, 80 olayları öncesi bölgede yaşanan sosyal huzursuzluklar sebebiyle erkek nüfusun bölgeden göç etmesiyle ilgilidir. Nitekim 1985 yılına bakıldığında, artık bölgede kadın-erkek nüfusu arasında neredeyse bir eşitlik söz konusudur.

Iğdır ilinin 90'lı yıllardaki nüfusunu cinsiyet bakımından incelediğimizde ise, karşımıza kadın ve erkek nüfus miktarlarının hemen hemen birbirine eşit çıkmasının yanı sıra, çeşitli yaş gruplarına dağılımında da iki cinsiyet arasında fazla bir farkın olmadığı ortaya çıkar. Bu durumun ortaya çıkmasına neden olan en önemli faktör ise, bölgenin aldığı ve verdiği göç miktarları arasında farkın fazla olmamasıdır. 90'lı yıllarda Iğdır'daki kadın ve erkek dağılımı hakkında bir fikir edinebilmek için, 1996 yılında İl Sağlık Müdürlüğü'nden alınan bilgileri bir tablo aracılığıyla inceleyebiliriz.

Tablo 13: Iğdır İli Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı (1996)

	Sayı	%
Erkek	71.519	50,62
Kadın	69.753	49,38
Toplam	141.272	100,0

Bu tablodan da anlaşılacağı gibi, 90'lı yıllarda da Iğdır ili nüfusunda kadın-erkek dengesinde önemli bir sapma görülmemiştir. Böylece 1985-96 yılları arasında kadın-erkek nüfus ara-

sındaki bu durum bölgedeki göç miktarının dengeli olmasına bağlanabilir.

Bir bölgenin nüfusunun cinsiyet ilişkisini incelerken, kadın veya erkek gruptan birinin fazlalığı ya da azlığı durumunda, söz konusu olan bölgenin dışarıdan aldığı ve dışarıya verdiği göç oranını saptayabiliriz. Demografik incelemelerde önemli yere sahip olan göçler, cinsiyet miktarları arasındaki eşitsizliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bu eşitsizlik göç olan yerleşmelerde erkek nüfusun fazlalığı olarak çıkmaktadır. Bu durum kuşkusuz ataerkil aile yapısında, evin geçiminin yalnızca erkeğin sırtında bulunduğu, kadının ise Japon kültürüne benzer bir yapıyla “house manager” olarak sınıflandırılmasındandır.

İğdir ilinde de göç veren ve alan bölgeler bu şekilde tespit edilebilir. Ovanın güneyindeki dağ köylerinin tümünde (Suveren hariç) ve Tuzluca ilçesi köylerinde kadın nüfusunun fazlalığı göze çarpmaktadır. Bu fazlalığın sebebi istihdam yetersizliği, tarıma elverişli alanların olmaması gibi ekonomik faktörlerle, erkek nüfusun bu bölgelerden göç etmesidir. Gerçekten de Türkiye’de iç göçler veya iller arası göçme olaylarına daha çok erkek nüfus kitleleri katılmaktadır.¹⁶⁵

Suveren Köyü’nde ise erkek nüfusu kadın nüfusundan her zaman üstün olmuştur. Bunun en önemli sebebi, bölgede askeri birliğin bulunmasıdır. Ayrıca burası diğerlerine oranla ekonomik olarak daha gelişmiş bir bölge olduğu için, dışarıdan çok fazla göç almaktadır. 1985’teki sayımda da 2.961 kişilik nüfusuyla bölgenin en kalabalık köyü olmuştur.

Ovadaki köylerde ise, bölgedeki kadın ve erkek nüfusunun neredeyse eşit olduğu görünmektedir. Bu durum ovadaki ekonomik şartların daha iyi olması ve buna bağlı olarak göç alıp vermesindeki dengeyle ilgilidir. Ancak ovadaki Çalpala ve Emince köylerinde belirgin bir erkek nüfus fazlalığı dikkati

¹⁶⁵ Erol Tümertekin, *Türkiye’de İç Göçler*, İÜ Coğrafya Enstitüsü Yayın No:72,İstanbul,1973, s.77,78.

çekmektedir. Sözü geçen iki köydeki erkek nüfusunun fazlalığı ise, Çalpala Köyü'ndeki Aras Tekstil Fabrikası'nda ve Emince Köyü'ndeki Kazım Karabekir Tarım İşletmesi'nde erkek gücünün faaliyet göstermesiyle doğrudan ilgilidir. Yani bahsedilen iki köy 1960 ve 1990'lı yıllarda dışarıdan göç alan köylerdir. Ancak küreselleşen dünyayla beraber Turgut Özal'ın özel teşebbüsü teşvik etmesi ve bununla beraber Türkiye'nin de holdingleşme sürecinde önemli ilerlemeler kaydetmesiyle 1990'lı yıllar Aras Tekstil Fabrikası'nın kapanmasına tanıklık etmiştir.

2.4.4. Nüfusun Eğitim Durumu

XX.yüzyılın son döneminde Iğdır nüfusunun eğitim durumunu incelediğimizde, karşımıza 1996 yılında bölgenin üç ilçesini kapsayan 141 ilköğretim okulu, 6 genel lise, 5 mesleki-teknik lise, 4 halk eğitim merkezi, 1 çıraklık eğitim merkezi, 1 sağlık eğitim merkezi, 1 eğitim araçları merkezi, 1 rehberlik araştırma merkezi ve 1 yayınevi çıkmaktadır. Bölgede eğitime ilk kez 1928 yılında Aralık ve Karakoyunlu ilkokullarıyla başlamıştır. Daha sonraki yıllarda bölgede kademeli olarak okullaşma başlamıştır. Ancak yine de köy okullarının %70'i 1960 yılından sonra açılmış olduğundan, Iğdır ilinin eğitim hayatının çok köklü olduğu söylenemez.

Iğdır ili nüfusunun okuryazarlık oranı giderek yükselmiştir. Nitekim 1945 yılında % 10,5¹⁶⁶ civarında olduğu tahmin edilen bu oran 1960 yılında %20'ye ve 1992 yılında da %90'a yükselmiştir. Ancak eğitimdeki sorunlar dolayısıyla, il nüfusunun eğitim durumunun Doğu Anadolu Bölgesi'ne göre geri kalmamakla beraber, Türkiye geneliyle kıyaslandığında ortalama bir konumda olduğu söylenemez. Kuşkusuz okuma yazma oranının düşük olmasının en önemli sebebi, bölgedeki okullaşmanın geç başlamasıyla ilgilidir.

İlköğretimdeki yeterlilik durumunu, okul ve öğrenci sayısı oranlanmasından inceleyecek olursak, ortaya çıkan ortalama

¹⁶⁶ D.İ.E., 1961, 1950 Genel Nüfus Sayımı.

değer tam olarak gerçeği yansıtmaz. Çünkü 1993 yılında okul başına düşen ortalama öğrenci 119 kişiye, Iğdır Kurtuluş İlkokulu'nda 1.030'a ulaşabiliyor. Buna karşılık bazı mezra okullarında 10'un altına düşebiliyordu. 1993 yılında 53 okulda derslik yetmezliği nedeniyle çift öğretim yöntemine başvuruluyordu. Bu durum da o dönemlerde etkili olan ve günümüzde de devam eden okul binası sorununun bir parçasıdır.

90'lı yıllarda eğitim sorununu okul-öğrenci bağlamında incelediğimizde, derslik başına düşen öğrenci sayısının olması gerekenden yüksek olduğu görülmektedir. 1992-93 yılları arasında bölgede bulunan derslik sayısı 418 adet idi. Ancak 1961 tarih ve 222 sayılı İlköğretim Yasası¹⁶⁷ gereğince sınıf mevcudunun azami 40 kişi olması gerekirken, bölgede 22.640 öğrenci bulunduğunu düşünürsek, bölgede aslında 566 adet dersliğin bulunması gerekmektedir. Bu koşullar altında pek tabii ki eğitimde verimsizlik ortaya çıkar. Derslik sayısının yetersizliğinin yanında, bölgede bulunan okulların donanım alanında da sorunları olduğu için, eğitim kalitesi oldukça düşüktür. Hatta sözü geçen yıllarda ilkokul 5.sınıfa gelmesine rağmen, okuma yazma bilmeyen öğrencilerin varlığı dikkat çekmektedir.

Eğitimdeki bir başka sorun ise, öğretmen başına düşen öğrenci sayısıdır. 90'lı yıllarda hem ilçeye atanan öğretmen sayısının az olması, hem de Iğdır merkezinde yaşam koşullarının daha rahat olması, daha sonraki yıllarda ise tüm bu faktörlere terör olayları sebebiyle güvenlik sorununun da eklenmesi nedeniyle, dağ köylerinde eğitim açısından çok ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı.

Bölgede ve tüm Türkiye genelinde günümüzde de devam eden bir başka problem, sosyal yapının doğurduğu bir sorun olan kız çocuklarına eğitim hakkı tanınmaması da karışımıza çıkar. Bu bölgede kız çocuklarının okula gönderilmesi günah hatta gereksiz sayılmaktadır. Ayrıca ulaşımdan kaynaklanan sorunlardan dolayı eğitim düzeyi artıkça hem kız hem de er-

¹⁶⁷ 1961 Tarih ve 222 Sayılı İlköğretim Ve Eğitim Yasası, madde:50.

kek öğrenci sayısının azaldığı tespit edilmiştir. Örneğin mezra yerleşmelerinde okuma yazma oranı 90'lı yıllarda bile düşüktür. Burada sadece kız çocukları değil erkek çocukları da okula gitmemektedir. Ancak erkek çocukları askerlik döneminde okuma yazma öğrenmektedir. Tüm bu sosyal öğelerin yanında ailelerin ekonomik şartlarının elverişsizliği nedeniyle okula gidemeyen çocuk sayısı da az değildir. Iğdır ilinin eğitim durumunda kız ve erkek öğrencilerin konumunu görebilmek adına şu tablodan yararlanabiliriz.

Tablo 14: Iğdır Ovası Ve Çevresindeki Bazı İlkokullarda Kız Ve Erkek Öğrencilerin Durumu (1987-88 Öğretim Yılı)

Okulun adı	Öğrenci kız	Öğrenci erkek	Toplam
Asma	14	58	72
Beri	13	53	66
Bulakbaşı	31	90	121
Çilli	6	31	37
Erhacı	41	150	191
Gülpınar	19	104	123
Halfeli	78	237	315
Hoşaber	58	159	217
Karakuyu	83	148	231
Mezrea	4	24	28
Özdemir	89	175	264
Taşlıca	24	59	83
TOPLAM	460	1.288	1.748

Tablodan da bölgedeki kız çocuklarının eğitim hayatındaki yerinin ne kadar az olduğu görülebilmektedir.

Iğdır ilinin okuma yazma oranınının 1960 yılından itibaren okul sayısının artmasıyla doğru orantılı olduğu açıkça görülmektedir. 1960-92 yıllarında bölgede açılan okullarla beraber bu oran %29,0'dan %90'a yükselmiştir. Bu yüksek artıştaki en önemli faktör hiç kuşkusuz 12 Eylül 1980 yönetiminin okuma yazma seferberliğiyle ilgilidir. Bunun yanı sıra 1981-88 yılları

arasında İğdır Halk Eğitim Merkezi'nce düzenlenen kurslarda; 2.335'i kadın, 1.506'sı erkek olmak üzere, toplam 3.841 adet insanın okuma yazma öğrenmesi sağlanmıştır.

Bölge nüfusunun eğitime katılımı yıllar içinde artış göstermekle beraber yinede yüksek öğrenim düzeyinin çok düşük olduğu saptanmaktadır. 1992-93 yıllarında liseden mezun olan öğrencilerden yüksek öğretim kurumlarında eğitim görmeye hak kazananların oranı %2,1 gibi düşük bir oran oluşturmaktadır. Buna paralel olarak İğdır ili nüfusunda üniversite mezunu sayısı da oldukça düşüktür.

2.4.5. İğdır'da Tarımsal Potansiyel İle Nüfuslaşma Arasındaki İlişki

Bir ilin demografik özellikleri incelenirken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, ilin geçim kaynağı olan faktörle nüfuslaşma arasındaki ilişkidir. Temel geçim kaynağı tarım olan İğdır ilini de bu yönüyle incelemek gerekli olduğundan, nüfus yoğunlukları ve dağılımını bu potansiyel etrafında inceleyeceğiz.

İlin ortalama nüfus yoğunluğu il geneli içerisinde oldukça farklılık göstermektedir. Bu farklılık genel olarak ova ile güneydeki dağlık kesim arasında daha barizdir. İl yüzölçümünün 922 km²'sini yani %26'sını oluşturan İğdır Ovası, 1997 yılında 145.384 olan il genel nüfusunun 107.000 gibi çok büyük bir kısmını barındırmaktadır. Buna karşılık il yüzölçümünün 2.617 km²'sini yani %74'ünü oluşturan dağlık bölgede ise km²'ye ancak 15 kişi düşmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum doğrudan ekonomik sebeplerle ilgilidir.

Dağlık bölgede nüfus yoğunluğunun az olmasının en önemli sebepleri; yükseltinin artmasına bağlı olarak değişen iklim şartlarının zorluğuyla, bu bölgelerde tarıma uygun arazinin azlığı, ürün çeşitlerinin azlığı ve daha çok geçim tipi tarım yapılması gibi sebeplerdir.

İğdır Ovası'nın nüfus yoğunluğunun fazla olmasının sebepleri ise; ovanın tarıma elverişli topraklara sahip olması, iklim şart-

larının uygun olması, ulaşım kolaylığı, ürün çeşitlerinin bol olması ve sulama imkânlarının bulunması gibi faktörlerdir.

Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, temel geçim kaynağı tarım olan halkın meskenlerini belirlerken, tarıma elverişli arazileri tercih ettiği aşikârdır. Dolayısıyla bölgede tarıma elverişli bölgelerde nüfus yoğunluğu artarken, tarıma elverişli olmayan dağlık bölgelerde nüfus yoğunluğu azalmaktadır.

2.4.5.1. Iğdır'ın Nüfus Dinamikleri

Bir bölgedeki nüfus hareketleri, o bölgedeki sosyal yapı hakkında bilgilere ulaşmanın en önemli aracıdır. Nüfus hareketleri o bölgedeki doğumlar, ölümler ve göçler olmak üzere, başlıca üç demografik değişkenin etkisi altındadır. Bu değişkenlerden her biri bölgedeki nüfus hareketlerini neden-sonuç ilişkisi içinde incelememize olanak vermektedir. Bölgedeki doğurganlık ve ölüm olayları, bölge halkının yaşam tarzı hakkında bilgiler vermektedir. Aynı şekilde göç hareketleri de bölgedeki ekonomik-sosyal göstergeleri ortaya çıkaran bir başka değişkendir. Bu değişkenin nüfus hareketleri üzerinde doğrudan etkisi vardır, öyle ki bu durumu ERKAL "Sosyoloji (Toplumbilimi)" adlı kitabında şu şekilde vurgulamıştır:

"Bir ülkede iç göç politikası tespit edilip uygulamaya konulmadan, ülkenin nüfus artışını sınırlandırma faaliyetlerine ağırlık vermesi yanlış olmaktadır."¹⁶⁸

Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde, Iğdır ilinin nüfus hareketlerini anlayabilmek için bahsedilen bu üç değişkeni inceleyeceğiz. Bu değişkenleri incelerken, bölgedeki değişik etnik kimliklerin varlığını ispat etmeye çalışacağız.

2.4.5.1.1. Doğumlar

Belli bir nüfus kitlesindeki doğumlarla ilgili göstergelerden biri, bir yıl içinde yapılan canlı doğumların toplam nüfusa bö-

¹⁶⁸ Mustafa Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der yayınları, İstanbul, 2006, s.195.

lünmesiyle elde edilen “genel doğum oranları”dır.¹⁶⁹ 1963 yılı öncesi doğum oranlarına dair sağlıklı bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak bahsedilen yılda Iğdır Ovası ve çevresindeki kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusta doğum oranlarının %3,8 dolayında olduğu bilinmektedir.¹⁷⁰ İbrahim GÜNER'in verdiği verilere bakılırsa bu oranın 1992 yılına gelindiğinde %3,37'ye düştüğü görülmektedir. Sayın Güner'in sağlık ocağı kayıtlarından sağladığı bilgilere göre, 1992 yılında Iğdır Ovası ve çevresi nüfusu 125.073 dolayında olup, 4.217 doğum olayı meydana gelmiştir. Canlı doğum sayısı toplam nüfusa oranlandığında ise, yukarıda bahsedilen yüzdeye ulaşılmaktadır. Dolayısıyla 1963 yılından 1992 yılına gelindiğinde çok fazla olmasa bile doğum oranında azalma kaydedilmiştir.

Doğumlarla ilgili olarak kullanılan diğer göstergeler ise “genel doğurganlık” ve “toplam doğurganlık” oranlarıdır. Genel doğurganlık oranı belli bir yılda canlı doğum sayısının, doğurgan yaşlardaki kadınların (15-49 yaşları arası) nüfusuna bölünmesiyle elde edilen orandır, buna göre Iğdır ili nüfusunun genel doğurganlık oranı sağlık ocaklarından sağlanan bilgilere göre %1,43 olarak bulunmuştur. Toplam doğurganlık oranı ise kadınların doğurgan yaşları boyunca ortalama olarak yapmaları beklenen canlı doğum sayısını veren orandır. Güner'in anket sonuçlarından elde ettiği bilgilere göre, Iğdır Ovası ve çevresinde bu oran 4,4 düzeyindedir.

Bölgedeki doğum oranı bu verilerden herhangi biriyle hesaplandığında tek bir ortak sonuca varılmaktadır, bu da doğum oranının Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki genel durumdan farklı olmadığı gözlemlendiği ve doğum oranının yüksek olduğudur.

1997 yılında Iğdır Valiliği tarafından hazırlanan kitaptan ve Güner'in eserinden yola çıkarak Iğdır ilinin doğum oranını nedensellik bağı içinde inceleyecek olursak karşımıza birçok faktör çıkmaktadır.

¹⁶⁹ İbrahim Güner, a.g.e., s.80.

¹⁷⁰ **Köy Envanter Etüdülerine Göre Kars**, Köy İşleri Bakanlığı Yayınları:41, Ankara, 1966 s.33.

İlk sebep olarak Iğdır ili çevresi nüfusunun genç bir yapıya sahip olmasını gösterebiliriz. 1992 yılı itibariyle toplam nüfusun %28,2'sinin çoğalma yeteneği olan 20-40 yaşları arasındaki nüfustan oluştuğunu düşünürsek, doğurganlık oranının neden bu kadar yüksek olduğunu anlamak zor olmamaktadır.

Bir diğer sebep ise, bahsedilen yıllarda bölgede hâkim olan ve kararların yaşlı aile bireylerinin gözetiminde alındığı bileşik aile yapısı yaygındır. Bu tip aile yapısı çocuk sahibi olmak anne ve babaya doğrudan maliyeti azalttığı için doğumları teşvik etmektedir. Ayrıca bu bölgedeki çocuk gelir kaynağı olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, daha fazla çocuk daha fazla işgücü dolayısıyla daha fazla gelir anlamına geldiği için doğum oranları bu bölgede yüksektir.

Yine toplumun sosyal yapısıyla ilgili olarak, bu bölgedeki ebeveynler yaşlandıkları zaman kendilerine bakacak en azından bir erkek çocuğa sahip olmak isterler. Birkaç tane erkek çocuğa sahip olmak ise adeta ailelerin sigortasıdır. Dolayısıyla bu da doğum oranlarını arttıran bir başka faktördür.

Bölgedeki sosyal yapının doğurganlık üzerine bir başka yansıması ise, kadının toplumdaki yerinin çocukla belirlenmesidir. Kadın ne kadar çok çocuğa sahipse toplumun gözünde o kadar değerlidir. Zaten genç yaşta evliliğin yaygın olduğu bölgede çocuk sahibi olmak toplum önünde itibar sahibi olmakla paraleldir.

Tüm bu geleneksel sebeplerle beraber, okuma-yazma oranı ve eğitim düzeyi oldukça düşük olan bölgede, doğum kontrol yöntemleri konusunda bilgi sahibi olmamak doğumları arttıran bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğum kontrol yöntemine başvuran kadınlarda göze çarpan bir husus ise, bu yönteme başvurduklarında çok geç olduğu ve zaten hali hazırda çok fazla çocukları oldukları ortaya çıkmaktadır. 1987 yılında Taşburun Sağlık Ocağı yetkililerinden alınan bilgiye göre, doğum kontrol yöntemi kullanan 476 kadından, 10'u 19 yaşın altında, 392'si 20-34 yaşları arasında, 74'ü ise 35-49 yaşları arasında bulunmaktadır. Evlilik yaşının özellikle kırsal

kesimlerde 15 ya da 16 olduğunu göz önünde bulundurursak, doğum kontrol yöntemlerine başvurma yaşlarının da ne kadar geç olduğu ortaya çıkar. Doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmamasının bir sebebi de, az önce bahsedildiği gibi eğitimsizlik ve toplumun dini inançlarıdır. Ayrıca doğum kontrol uygulamaları dar gelirli aileler tarafından fazla başvurulmayan uygulamalardır.

Sosyal yapıya bağlı olarak doğurganlık oranının yüksek olmasının bir başka sebebi ise, az da olsa bölgedeki kan davaları dolayısıyla ailelerin hasımlarına karşı güçlü görünme isteğidir. Bu gücün de doğrudan çocuk sayısı ile bağdaştırılmasıdır.

Tüm bu verilerin aile ve buna bağlı olarak toplum yapısının sanayileşmeye bağlı olarak değişmesiyle, modern toplumdan post-modern topluma geçerken deyim yerindeyse toplumların mutasyona uğramasıyla doğum oranlarının da değiştiğini çalışmamızın 2000'li yılları inceleyen kısmında göreceğiz.

2.4.5.1.2. Ölümler

İğdir ilindeki ölüm oranlarını “genel ölüm oranı”, “doğuştaki ve beş yaşında hayat umudu” ve “bebek ölüm oranı” olarak üç ayrı göstergede inceleyeceğiz. Genel ölüm oranı; herhangi bir yılda ölen kişi sayısının toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen orandır. Güner'in çalışmasında İğdir ve Aralık ilçelerinden sağlanan bilgilere göre, 1988 yılında İğdir Ovası ve çevresinde 1.255 kişi ölmüştür. Bu yıl ölen kişi sayısı 125.073 olan bölge nüfusuna oranlanırsa, bölgede genel nüfus oranının bu yılda %1 olduğu ortaya çıkar. Bu oranın 1963 yılında %1,56¹⁷¹ olduğu düşünülürse, İğdir ilinde ölüm oranlarının giderek gerilediği görülebilir. Hiç kuşkusuz bu durumun temel sebebi sağlık koşullarındaki iyileşmedir.

Ölümler bakımından önemli olan diğer bir gösterge ise, doğuştaki ve beş yaşında hayat umudu süreleridir. Doğuştaki hayat

¹⁷¹ Köy Envanter Etüdülerine Göre Kars, Köy İşleri Yayınları:41, Ankara, 1966, s.33.

umudu, canlı doğan bebeklerin o günkü koşullar içinde ortalama olarak kaç yıl yaşamasının beklenebileceğini gösteren orandır. Aralık İlçesi Nüfus Müdürlüğü'nden sağlanan bilgilere göre 1987-1989 devresi için bölgede ortalama 51,2 yıl kadardır. Bu hayatta kalma umudu kadınlar için 52,7 erkekler içinse 49,6 yıldır. Yine aynı verilere göre 1988-1989 devresinde bölgede beş yaşında hayat umudu ortalama 57,5 yıl kadardır. Bu süre kadın için 58,5 yıl, erkek için ise 56,6 yıldır.

Bu verilerden de görülebileceği gibi, doğuşta ve beş yaşında yaşam umudunda kadınların süresi erkeklere göre daha uzundur. Bu durumun temel sebebi, kadınların erkeklere oranla daha yorucu işlerde çalışıyor olmasıdır.

Ölümlerle ilgili diğer bir değişken ise bebek ölüm oranıdır. Bebek ölüm oranı, canlı olarak doğan her 1.000 bebekten bir yaşını doldurmadan ölenlerin sayısını gösteren orandır. Güner'in yaptığı çalışmaya göre 1988 yılında Iğdır ilinde bebek ölüm oranı %8,67 dolayında bulunmaktadır. Yapılan bir diğer araştırmanın sonucuna göre, 1983 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde bebek ölüm hızlarının %11,9¹⁷² olduğu düşünülürse, Iğdır Ovası ve çevresinin Doğu Anadolu genelinden ölüm oranları açısından daha iyi durumda olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ayrıca yapılan bir diğer tespit ise, Iğdır ilindeki dağ köylerinde bebek ölümlerinin çok yüksek olmasıdır. 0-5 yaş grubu çocuk ölüm oranlarının dağ köylerinde %9,05 olurken, buna karşılık ova köylerinde bu oranın %8,82'ye düştüğü gözlemlenmiştir. Bu durumun temel sebeplerinden biri, dağ köylerindeki yaşam koşullarının ova köyelerine oranla daha zor olmasıdır. Dağ köylerindeki sağlık hizmetleri, beslenme ve temizlik koşullarının daha kötü olması da başka bir sebeptir. Ayrıca dağlık bölgelerde evlenme yaşının küçük olması, dolayısıyla doğum aralıklarının sık olması da bu durumun başka bir sebebidir.

¹⁷² Banu Akadlı, Sevil Cerit, 1988 Türkiye'de Bebek Ölümlerine Genel Bir Bakış, Türkiye'de Bebek Ölümleri: Temel Etkenler, Editör: Ergül Tunçbilek, Hacettepe Nüfus Etüdüleri Enst., Ankara, s.4.

2.4.5.2. Iğdır'da İç Göç Hareketleri

Iğdır ilinde iç göç hareketlerini incelerken, değineceğimiz noktalar göçlerin yönü ve göç hareketlerinin dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya özelliği ve bu göçlerin sebepleridir. Ayrıca mevsimlik işçilere ve yayla göçlerine de değineceğiz.

Iğdır il merkezi bölge düzeyinde önemli oranda göç alan merkezlerden biridir. Nitekim 1950–1985 yılları arasındaki 35 yıllık süreçte il merkezinin nüfusu 21.624 kadar artmıştır. Yani 35 yıllık mutlak artış oranı %276 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde bölgenin nüfusu %173,9 oranında artmıştır. Demek oluyor ki mutlak artış hızıyla nüfus artış hızı arasındaki oran, bize bölgenin göç alan bir bölge olduğunu ispatlamaktadır.

Güner'in araştırmasında öne sürdüğü gibi Iğdır sadece çevre yerleşmelerden değil, bölge illerinden de göç almaktadır. Bu durumu aşağıdaki tabloyla açıklayabiliriz.

Tablo 15: Iğdır'da Yaşayan Çevre İl Ve İlçe Doğumlu Olanların Sayısı

Doğum yeri	Nüfus sayısı		
	Kadın	Erkek	Toplam
Tuzluca	486	689	1.175
Doğubayazıt	181	334	515
Kağızman	79	136	215
Diyadin	38	73	111
Kars	38	44	82
Ağrı	48	27	75
Erzurum	22	34	56
Diğor	18	27	45
Sarıkamış	11	18	29
Arpaçay	10	16	26
Taşlıçay	13	9	22
Tutak	6	8	14
Pasinler	5	7	12
Eleşkirt	3	9	12
Hamur	3	5	8
Toplam	961	1.436	2.397

Kaynak: İbrahim Güner, **a.g.e.**, s.84, Veriler 1988 yılı ve 18 yaş üstündeki nüfusu kapsamaktadır.

Bu tabloda da görüldüğü gibi 1988 yılında 18 yaş üstünde İğdır'da yaşayan çevre il ve ilçeler doğumlu toplam kişi sayısı 2.397'dir. Aynı yıl İğdır şehri 18 yaş üstü nüfusunun 13.875 olduğunu göz önünde bulundurursak, İğdır'a olan göç oranını anlayabiliriz. Yine bu tablodan çıkarılabilecek bir başka sonuç ise, çevre il ve ilçeler doğumlu olup ta İğdır'da yaşayan nüfusta erkeklerin çoğunluğu oluşturduğu gözlemlenmektedir. Kuşkusuz bu durumun en önemli sebebi, ataerkil aile yapısına bağlı olarak evin reisi olan erkeğin çalışmak için yer değiştirmesidir.

İğdır'ın göç alan bir il olma özelliğini yansıtan bir diğer özellik ise, siyasal bir faktöre bağlı olarak yaş oranlarından anlaşılmalıdır. 1992 yılındaki verilere dayanarak bölge toplam nüfusunun 0-4 yaş dilimlerindeki nüfusun 5-9 yaş dilimlerinde bulunanlara oranla daha az, 10-14 yaş dilimleri toplamına ise neredeyse eşit olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, bölgenin 12 Eylül 1980 döneminden sonra dışarıdan göç aldığı açık bir göstergesidir.

İğdır'a en çok göç veren ilçeler tabloda da görüldüğü gibi Tuzluca ve Doğubayazıt ilçeleridir. İğdır ile çevresinde bulunan yerleşmeler arası mesafe arttıkça, artan mesafeye ters orantılı olarak il merkezine yönelik göçlerin giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Görülüyor ki, il merkezi nüfusunun hızla artmasında gerek bölge kırsal yerleşmelerinden gerekse çevre il ve ilçelerinden aldığı göçlerin büyük etkisi olmuştur.

İğdır ilinin kırsal yörelerinden İğdır'a göç eden ailelerin çoğu genellikle toprağı fazla olan ailelerdir. Bu tip aileler kırsal bölgeyle ilişkilerini tamamen kesmezler. Köylerindeki tarlalarını kiraya vererek veya ortaklık yoluyla işleterek bu tarlalardan yararlanmaya devam ederler. Bu gibi ailelerin şehirdeki ekonomik faaliyetleri ise genel olarak tarım ve ticarettir.¹⁷³

Güner'in çalışmasına göre İğdır'a Tuzluca ilçesinden göçenler, umumiyetle Kars Caddesi'nin güneyinde kalan 12 Eylül

¹⁷³ İbrahim Güner, a.g.e., s.85.

Mahallesi'ne yerleşerek bu mahallenin çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Doğubayazıt'tan gelen göçmenler ise daha çok Doğubayazıt Caddesi'nin güneyindeki 7 Kasım Mahallesi'ne yerleştikleri tespit edilmiştir. Bu iki mahallenin de 1950 yılından sonra kuruldukları bilinmektedir.

Güner'in çalışmasından elde edilen bilgilere göre, Iğdır'da kırsal yerleşmeler, bölgeye komşu olan Tuzluca ve Doğubayazıt ilçelerinin kırsal yörelerinden göç almaktadır. Ayrıca Iğdır Ovası'nın güneyindeki dağlık yöredeki köyler az da olsa Doğubayazıt ilçesine bağlı komşu köylerden göç almaktadır. Bu yapılan araştırmaya göre, bu bölgeye yapılan 650 kişilik göç hareketinin %70'inin kadın nüfustan oluştuğunu düşünürsek, bu göçlerin sebebinin kız alıp verme olduğu anlaşılabilir.

Tuzluca ilçesinden Iğdır iline gelen göçlerin bir özelliği daha vardır ki, bu göçlerin önemli bir kısmı Ermenilerin boşalttığı köylere yönelik olmasıdır. Tuzluca ilçesinden bölgenin kırsal yerlerine göçen 2.500 kişiden yaklaşık 1.535 kadarı yani yaklaşık %61'i batı kesiminde bulunan köylere göçerken, 615 kadarı ise yani yaklaşık %24'ü Ermeni nüfusun boşalttığı köylere göçmüştür. Bu durumu aşağıdaki tablo aracılığıyla açıklayabiliriz.

Tablo 16: Iğdır İlinde Tuzluca'dan Göç Alan Başlıca Köyler (1989)

Ovanın Batısındaki köyler			Eski Ermeni köyleri		
Köyün adı	Gelen hane sayısı	Nüfus	Köyün adı	Gelen hane sayısı	Nüfus
Çalpala	52	333	Alikamerli	38	243
Bayraktutan	46	294	Hakveysis	27	173
Küllük	35	224	Akyumak	17	109
Oba	26	166	Taşburun	10	64
Yukarıçarıklı	25	160	Enginalan	4	26
Hakmehmet	19	127			
Kasımcı	14	90			
Çavuşbahçe	12	77			
Sarıçoban	10	64			
TOPLAM	239	1.535		96	615

Kaynak: İbrahim Güner, a.g.e., s.86, Sayın Güner tarafından yerinde uygulanan anket ve mülakat sonuçlarından derlenmiştir.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Tuzluca ilçesinden bölgenin kırsal yerlerine göç eden 2.500 kişilik nüfusun 1.535 kadarı yani %61,4'lük oranı ovanın batı kesiminde bulunan köylere göçerken, 615 kişi yani %24,6'lık oranı ise Ermeni nüfusun boşalttığı köylere göçmüştür. Bu oran ise Tuzluca ilçesinden gelen toplam göçmen sayısının %86'sını oluşturmaktadır. Diğer 350 kişi yani %14'lük kesim ise, Aralık ve Karakoyunlu civarındaki bazı köylere yerleşmişlerdir.

Bölgenin batı kesimindeki ova köylerinin Tuzluca ilçesinden çok fazla göç almasının birkaç sebebi vardır. İlk neden tarihi faktörlere dayanmaktadır. Bu durumu iki aşamalı olarak inceleyecek olursak, ilk olarak karşımıza Rus işgali sırasında Ermeni nüfusun Türk nüfusa yaptığı baskı ve zulümlerden dolayı, zorunlu göç eden nüfusu çıkar. Daha sonra ise II.Dünya Savaşı sırasında insanların daha güvenli bir yerde yaşayabilmek için Tuzluca'nın dağ köylerine yerleşmeleriyle karşılaşmaktayız. Doğal olarak güvenlik koşullarının sağlanmasından sonra, bu ailelerin bir kısmının çocukları veya torunları yeniden eski köylerine yerleşmişlerdir.

Diğer bir neden ise ekonomik kökenlidir. Tuzluca'nın kırsal bölgelerinden dışlanan nüfus için, tarımsal potansiyeli yüksek olan ova köyleri doğal olarak çekim merkezi haline gelmiştir.

Çevre yerleşmelerden il merkezine yönelik göçlerin yoğun olmasına rağmen, merkezden çevreye göç hareketine fazla rastlanmamaktadır. Bu durumun istisnası kan davası ve benzer sosyal huzursuzluklar nedeniyle az sayıdaki ailenin Doğubayazıt, Tuzluca ve Kağızman'a göç etmesidir. Özellikle ovanın güneyindeki dağlık yörede bulunan Örüşmüş, Bendemurat, Harmandöven, Asma, Taşlıca, Nişankaya, Sıçanlı, Güngörmez ve Bulakbaşı köylerinde kan davası olayları yaygındır. Dolayısıyla da bu yörelerden Iğdır ilçe merkezine göçler gerçekleşmiştir.

Ayrıca bu bölgeden ayrılanların çoğunun ülkemizin başlıca çekim merkezleri olan büyükşehirlere göç ettiği de tespit edilmiştir. Bu merkezlerin başında; İstanbul, İzmir, Bursa, Turgut-

lu ve Ankara gelmektedir. Aydın, Konya, Antalya, Mersin ve Eskişehir ise bunları takip etmektedir. Iğdır ve çevresinin göç verdiği şehirlerin oranlarını aşağıdaki tablo yardımıyla inceleyebiliriz;

Tablo 17 : Iğdır Ovası Ve Çevresinin Göç Verdiği Başlıca İller (1950-1989)

İller	Göçen aile sayısı	Nüfus
İstanbul	1.265	8.096
İzmir	839	5.370
Bursa	609	3.898
Manisa	234	1.498
Ankara	148	947
Aydın	44	282
Diğerleri	279	1.786
Toplam	3.418	21.877

Kaynak: İbrahim Güner, a.g.e., s.87, İbrahim Güner'in anket ve mülakatlarından derlenmiştir (1989)

Iğdır çevresinden dışarıya göçün bir başka özelliği ise; büyük şehirlere göç edecek olan nüfusun az da olsa bir kısmının öncelikle Iğdır şehir merkezine göç ettiği ve bir müddet sonra buradan da büyük şehirlere geçtiği gözlemlenmiştir. Bu da bölgede "kademeli yer değiştirme"nin varlığını göstermektedir.

Bölgeden dışarıya yönelik uzun mesafeli göçlere baktığımızda karşımıza ekonomik sebepler çıkar.

Iğdır Ovası'nın güneyindeki dağlık yörede tarım topraklarının kıt ve parçalı olmasının yanında, iklim özelliklerinden dolayı belli bir yüksekliğe kadar ancak tahıl tarımının yapılabilmesi geçim kaynaklarını sınırlandırmıştır. Bu sebeple de dağ köylerindeki ailelerin temel geçim kaynağı hayvancılığa dayanmaktadır. Buna karşın bölgedeki çayır ve otlak alanların yüzölçümü hayvan sayısına göre çok yetersizdir. Bu durum geçimini hayvancılıkla sağlayan ailelerin yaşama şartlarını büyük ölçüde güçleştirmiş ve bir kısım ailelerin buradan göç etmesine neden olmuştur. Ayrıca bölgede nüfusun hızla artmasına karşın,

tarım arazisi varlığının giderek parçalanması ve araziden kişi başına düşen gelirin giderek azalması, yaşanan göç olaylarının bir diğer nedenidir.

Bölgedeki göçleri hızlandıran bir diğer sebep ise, ülke genelinde iş gücü sayısının düşmesine neden olan tarımda makineleşmedir. Gerçekten de 1966 yılında 85 olan traktör sayısı 1988'de 884'e ve 1997'de ise 1.128'e yükselerek bölgede insan emeği yerini daha büyük oranda makineleşmeye bırakmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak, kırsal kesimde işsiz kalan aileler geçimlerini sağlayabilmek için iş olanağı bulabilecekleri bölgelere göç etmişlerdir.

Sanayileşmeyle beraber kabuk değiştiren bölge halkı, kitle iletişim araçları sayesinde dış dünyayla tanışmış ve bu yıllarda hüküm süren milli burjuvazi akımına dâhil olabilmek adına, özentî duygularla büyük şehirlere göç etmişlerdir. Gündükte olsa Türkiye'de oluşan işçi sınıfının birer parçası haline gelmişlerdir.

İğdir ilinden dışarıya doğru gerçekleşen göç olaylarının bir diğer sebebi ise, zorunlu göç ettirmedir. Nitekim bugünkü Emince Köyü'ne bağlı Şahvekili, Kurtömer, Boralan, Serhan ve Hacopeyhas mezraları 1953'te bu yörede İğdir Devlet Üretme Çiftliği'nin kurulmasıyla bu bölgelerde yaşayan 119 aile göç etmek zorunda kalmıştır. Bu aileler yine İğdir iline bağlı çeşitli ilçelere yerleşmişlerdir.

Bölgedeki mevsimlik işçi göçünü incelediğimizde, kırsal yerleşmelerden İğdir iline çok yoğun bir göç görülmemektedir. Bu durumun sebebi şehirde iş sahalarının kısıtlı oluşudur. Bununla beraber kasım ayı başından mart ayı sonunda kadar olan devrede çalışmak için özellikle ovanın güneyindeki dağ köylerinden yılda ortalama 50-60 kadar aile İğdir'a göç etmektedir.

Buna karşılık İğdir ilinden yurdumuzun genellikle büyük yerleşmelerine olan mevsimlik işçi göçü oldukça yoğundur. Kasım-mart devresi çalışma hayatı açısından bölgede tarım dışı devreyi sembolize etmektedir. Özellikle erkekler iş bul-

mak umuduyla bu devrede dışarıya gitmektedir. Bu vasıfsız iş gücüne sahip olan topluluk genel olarak inşaat işlerinde çalışmaktadırlar. Nisan ayından itibaren bölgede tarım hayatının canlanması ve kar örtüsünün kalkmaya başlamasıyla da geri dönerler.

İğdir ilinin bir başka göç hareketi ise yayla göçüdür. Bölgede her yıl yaklaşık olarak 1.000-1.500 kadar aile yaylaya çıkmaktadır.

2.5. 2000 Sonrası İğdir'da İç Göç Hareketleri ve Demografik Yapı

İğdir'in en genel anlamda geleneksel toplumdaki modern topluma geçişteki demografik yapısını ortaya koyduktan sonra bu bölümde özellikle 2000 sonrasında İğdir'in kentleşmesiyle birlikte demografik yapısına yansıyan değişiklikler irdelenecektir.

İğdir ilinin nüfus artış hızını geçen dönemle karşılaştırmalı bir çalışma yapıldığında karşımıza aşağıdaki tablo çıkar.

Tablo 18: İğdir İlinin İlçelere Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)

İĞDIR	Toplam	Şehir	Köy
Merkez	25,79	43,08	5,72
Aralık	19,00	52,04	3,52
Karakoyunlu	10,72	14,68	9,36
Tuzluca	10,70	13,68	21,27
TOPLAM	16,76	38,43	0,00

Kaynak: www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, 12 Nisan 2009.

Türkiye geneliyle karşılaştırmalı bir inceleme yapacak olursak, İğdir'in yıllık nüfus artışı hızı %18,28 olan Türkiye'nin çok fazla olmasa da aşağısında kalmıştır. Bu da demektir ki diğer dönemlerde olduğu gibi yine bu dönemde de nüfus artış hızının Türkiye genelini yakalayamadığını görmekteyiz. Ancak Türkiye genelinde yıllık şehir nüfus artışı % 26,81 olan oranın % 38,43'lük bir oranla İğdir tarafından üstüne çıktığı görül-

mektedir. Bu durum köylerden ilçe merkezlerine olan göçlerle açıklanabilir.

İğdir ilinin 2000 yılında ilçelere göre nüfus yoğunluğunu incelediğimizde ise TÜİK'nun yaptığı araştırmalar doğrultusunda aşağıdaki tablo ile karşılaşmaktayız.

Tablo 19 : İğdir İlinin İlçelere Göre Nüfus Yoğunluğu

İĞDIR	Nüfus yoğunluğu
Merkez	72
Aralık	31
Karakoyunlu	94
Tuzluca	21
Toplam	47

Kaynak : www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, 12 Nisan 2009.

Bu tablodaki verilere bakıldığında nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçe olarak Karakoyunlu ilçesiyle karşılaşmaktayız. Bunun sebebi buradaki nüfusun diğer ilçelere oranla daha yüksek olmasıyla ilgili değildir. Ancak yüzölçümü bakımından bu bölgenin diğer ilçeler arasında en küçük olmasıyla ilgilidir. Nüfus yoğunluğu açısından en tenha görünen Tuzluca ilçesinin durumu da ilçenin coğrafi konumuyla doğrudan ilgilidir. Yükseklere çıkıldıkça ters orantılı olarak nüfus azalmaktadır. Ayrıca bu bölgenin yüzölçümünün oldukça geniş olması da bir başka faktördür.

İğdir ili nüfusunu son nüfus sayımı (2000) verilerine bakarak inceleyecek olursak karşımıza şu tablo çıkar;

Tablo 20: İğdir İlinin İlçelere Göre Şehir Ve Köy Nüfusu

İĞDIR	Toplam	Şehir nüfusu	Yüzdesi	Köy nüfusu	Yüzdesi
Merkez	102.648	59.880	%58,34	42.768	%41,66
Aralık	21.747	8.115	%37,32	13.632	%62,68
Karakoyunlu	18.285	4.760	%26,03	13.525	%73,97
Tuzluca	25.954	8.827	%34,01	17.127	%65,99
TOPLAM	168.634	81.582	%48,38	87.052	%51,62

Kaynak : www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11, 12 Nisan 2009.

Tabloda da görüldüğü gibi 2000 yılı itibariyle Iğdır'ın nüfusu 168.634 kişiye ulaşmıştır. Bölgenin 1927'deki nüfusu bu rakamın oldukça aşağısında olup 34.860 kişidir. Yani Iğdır ili demografik açıdan sürekli gelişme gösteren bir ildir. Bölgenin 2000 yılından önce yapılan en son resmi nüfus sayımı olan 1990 yılındaki sayımla karşılaştırırsak, bahsedilen yılda 142.601 olan ilçe nüfusunun 10 yıl içinde ilerleme kaydettiği gözlemlenmektedir. Bu 26.033 kişilik ilerlemede, ufakta olsa Iğdır ilinin 1993 yılında Kars ilinden ayrılarak il statüsüne kavuşmasının payı olabilir.

Yine bu tablodan çıkarılabilecek bir diğer sonuç, merkez ilçesi dışında tüm ilçelerde yerleşmelerin büyük kısmının köylerde toplandığı görülmektedir. Bu durum en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan yöre halkının, ilçe merkezi yerine köylerde yaşamayı ekonomik nedenlerle tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca tablonun bize gösterdiği bir diğer sonuçta 2000'li yıllara kadar bölgede nüfuslaşmanın en fazla olduğu Tuzluca ilçesi bu özelliğini halen kaybetmemiştir. Tuzluca, merkez ilçesini takip ederek bölgede en fazla nüfusa sahip olan ilçedir.

Prof. Dr.Mustafa ERKAL'ın da belirttiği gibi;

“Toplumun çeşitli kesimlerinin sosyal gelişmeden nasiplenmesi yoluyla nüfusun kalitesinin yükseltilebilmesi sağlanabiliyorsa, eğitim ve kültür seviyesi düzelen, hayat seviyesi yükselen, kitle iletişimden etkilenen nüfusun artış oranı da düşmektedir.”¹⁷⁴

Yukarıdaki sözlerinde vurguladığı gibi sosyal gelişmeden nasibini almakta olan Iğdır ilinde nüfus artış hızı 21.yüzyıla geçildiğinde düşme eğilimine girmiştir.

2.5.1. 2000 Sonrası Iğdır'da Nüfus Profili ve İktisaden Faal Nüfus

Gelenekçi toplumdaki modern topluma geçerken, toplumların demografik yapılarında sosyal yapıya bağlı olarak değişimler

¹⁷⁴ Mustafa Erkal, a.g.e., s.195

beklenebilir. Çalışmamızın bu bölümünde Iğdır ilinin 2000'li yıllardaki sosyal yapısına bağlı olarak değişen demografik yapısını inceleyeceğiz.

Iğdır nüfusunun yaş açısından durumunu aşağıdaki tabloyla inceleyebiliriz.

Tablo 21 : Iğdır İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş grupları	n	%
0-4	21.908	13,0
5-9	22.638	13,4
10-14	21.298	12,6
15-19	19.333	11,5
20-24	17.608	10,4
25-29	13.914	8,3
30-34	9.924	5,9
35-39	9.483	5,6
40-44	7.667	4,5
45-49	6.245	3,7
50-54	4.777	2,8
55-59	3.460	2,1
60-64	3.240	1,9
65-69	3.004	1,8
70-74	2.004	1,2
75-79	1.145	0,7
80-84	553	0,3
85 +	388	0,2
Toplam	168.589	100,0

Kaynak : www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11,

14 Nisan 2009.

Yukarıdaki tablodan çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri de doğumların ülke geneliyle karşılaştırıldığında, normal seviyelerde olduğu ve teknolojinin gelişmesi ve sağlık koşullarının iyileşmesiyle bebek ölümlerinin azalmasıdır. Bu durumu 0-4 yaş grubundan 5-9 yaş grubuna geçildiğinde fazla farkın olmamasına bağlayabiliriz. Dikkati çeken bir diğer nokta ise 20-24 yaş grubundan sonraki yaş gruplarının nüfusunun önemli ölçüde düşüştür. Kuşkusuz bu durum ilin dışarıya verdiği göçün açık bir göstergesidir. Bu yaş grupları genel olarak aktif nüfusu temsil ettiği için bu dönemlerde nüfusun azalması özellikle iktisadi faaliyetleri sınırlı olan illerde beklenen bir durumdur.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, bağımlı nüfus oranı Iğdır ilinde oldukça yüksektir. Bu durum 90'lı yıllarda da farklılık göstermemektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu yıllarda da bağımlı nüfus oranı bir hayli yüksektir. Ancak çalışma bölgesinde toplumun sosyal yapısına bağlı olarak “çocuk işçi” kavramı gelişmiş olduğu için, çocuklarda bir şekilde aile ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. Bu bakımından çocuklara tam anlamıyla bağımlı nüfus demek doğru değildir. Ancak çocukların iktisadi statülerinde 90'lı yıllardan farklılık gösteren bir özellik vardır ki, bu da 1997 yılında zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıdır. Uygulamada görülen aksamalara rağmen 5 yerine 8 yıl eğitim görmek zorunda olan çocuk, artık sadece yaz tatillerinde çalışmakta olup, aktif olarak iktisadi hayata katılmaya 15 yaşlarında başlamaktadır. Buda doğrudan ailelerin fazla çocuk sahibi olma hevesini ve çocuğun aynı zamanda işçi olarak algılanmasını ortadan kaldırmıştır. Yani 8 yıl boyunca okuyan ve gençlik evresine adım atan ve çocuk olmaktan ziyade, dünyayı algılayan ve değerlendiren genç bir birey olarak, kendi geleceğine yönelik planlar yapmaya başlamaktadır. Liseyi ve hatta üniversiteyi okumayı bile hayal edebilmektedir. Burada geleneksel özellikleri barındırarak çocuk statüsünün dönüşümü, yani çocuğun artık bir işçi değil de, eğitim seviyesi yüksek bir birey olarak aile karar mekanizmasının belkemiği durumuna gelişi söz konusudur. Iğdır ilinin bu konuda halen geleneksel özellikleri barındırmasının sebebi, eğitim seviyesinin düşüklüğüdür. Aileler dış dünyaya hala kapalıdır ve bileşik aile yapısı ailelerin ilçe merkezlerine ve şehirlere göçerek yerini çoğunlukla çekirdek aile yapısına bırakmış olsa bile, geride bırakılan modelin izdüşümleri halen daha kendini hissettirmektedir. Örneğin kız çocuklarının 8 yıllık zorunlu eğitime dahi gönderilmesinde karşılaşılan güçlükler bu zihniyetin bir yansımasıdır.

15-64 yaş grubu iktisaden faal nüfus olarak değerlendirildiğinden, Iğdır ilinde bu yaş grubu nüfusuna baktığımızda sürekli bir azalma görülmektedir. Dolayısıyla buradan çıkan sonuç, aktif nüfus iş bulabilmek için başka yerlere göç etmişlerdir.

Tabloda değinilmesi gereken bir diğer nokta ise 15-19 yaş grubundan 20-24 yaş grubuna geçildiğinde gözlenen azalmadır. Bu azalma yüksek öğrenim görme yaşının başlamasıyla ilişkilendirilebilir. Bölgede yüksek öğrenim kurumlarının yetersizliği sebebiyledir ki Iğdır Üniversitesi'nin temelleri ancak 1995 yılında Kafkas Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Iğdır Meslek Yüksekokulu ile atılabilmektedir. Yüksek öğrenimine devam etmek isteyen öğrenciler arasından maddi imkânları olanlar ülkemizin çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Yüksek öğrenim için şehir dışına çıkan öğrencilerden büyük bir kısmı da gittikleri şehre yerleşmişler ya da buradan iş imkânı bulabilecekleri büyükşehirlere göçmüşlerdir. Pek tabii ki bu azalmanın tek sebebi yüksek öğrenim olarak görülemez. Zira eğitim seviyesi çok iyi durumda olmayan Iğdır ilimizde yüksek öğrenim aşamasına gelemeyen, gelse de ÖSS sınavında başarılı olamayan birçok öğrenci vardır. Bu durumun en temel sebebi fırsat eşitsizliği ve ailelerin eğitime verdiği önemin düşüklüğüdür. Iğdır halkının eğitim durumunu aşağıdaki tablo yardımıyla anlayabiliriz.

Tablo 22 : Iğdır İli Cinsiyetlere Göre Eğitim Durumu

	<u>Kadın</u>	<u>Yüzdesi</u>	<u>Erkek</u>	<u>Yüzdesi</u>
Okuma yazma bilmeyen	25.914	23,2%	8.926	7,3%
Okuma yazma bilen	42.772	38,4%	64.437	52,5%
Bir okul bitirmeyen	18.528	16,6%	21.645	17,6%
İlköğretim	18.125	16,3%	19.394	15,8%
Lise	3.126	2,8%	3.344	2,7%
Lise dengi meslek okulu	1.776	1,6%	2.063	1,7%
Yükseköğretim	1.222	1,1%	2.886	2,4%
TOPLAM	111.463	100,0%	122.695	100,0%

Kaynak : www.tuik.gov.tr/VeriBilgi. 14 Nisan 2009.

Tabloda da görüldüğü gibi Iğdır ilinde okuma yazma bilmeyen kişi sayısı günümüzde dahi çok fazladır. Doğal olarak eğitim şartlarının iyileşmesiyle gelecek nesillerde bu sayı oldukça düşecektir. Ancak İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Mehmetçik Vakfı'nın sağladığı okuma-yazma kurslarına rağmen, bu sorun

halen çözüme kavuşturulamamaktadır. Tablonun bu kısmında dikkati çeken en can alıcı nokta ise, tablo genelinde olduğu gibi okuma yazma bilmeyen kadınların sayısının okuma yazma bilmeyen erkeklerin sayısının neredeyse üç katı oluşudur. Bu durum günümüzde özellikle sivil toplum örgütlerinin değişmesi için çaba gösterdiği, ülkemizin en acı sorunlarından biri olan kız çocuklarına eğitim hakkı tanınmamasını gözler önüne sermektedir.

Tabloda her eğitim seviyesinde kadın nüfusun erkek nüfustan az olduğu göze çarpmaktadır. Bu tablodan çıkarılacak bir diğer sonuç ise eğitim seviyesi arttıkça kişi sayısının da düşüştür. Bu durum ailelerin ve çocukların bir an önce okulu bırakarak, kız çocukları için evlilik beklentisini, erkek çocuklar için de para kazanma beklentisini gösterir. Konuya bağlı olarak da bölgede yüksek öğrenim gören öğrenci sayısı oldukça düşüktür. İğdir ilinin eğitim seviyesinin düşük olmasının başlıca sebebi, eğitim olanaklarının yetersiz olması ve toplumun eğitim konusundaki sosyal duruşudur.

2008-2009 eğitim öğretim yılı itibariyle İğdir ilinde okul sayısını ve eğitim olanaklarını aşağıdaki tablo açık bir şekilde yansıtmaktadır:

Tablo 23 : İğdir İlindeki Eğitim Kurumları (2008-2009)

Okul türü	Okul sayısı	Derslik sayısı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
Anaokulu	7	16	339	12
Anasınıfı	107	126	2.731	133
İlköğretim	167	1.087	37.519	1.389
Ortaöğretim	18	253	10.308	422
Özel İlköğretim	1	9	132	12
Halk Eğitim Merkezi	4	13		15
Mesleki Eğitim Merkezi	1	3		5
Üniversite	3	14	2201	77

Kaynak : www.igdir.meb.gov.tr/duyurular/subat_birifmg, 19 Nisan 2009.

Ayrıca, İğdir Üniversitesi 22.05.2008 tarih ve 5765 sayılı kanunla kurulmuştur. İğdir Üniversitesi'nde Haziran 2010 tarihi iti-

barıyla Ziraat ve İlahiyat fakülteleri vardır. Ziraat Fakültesi'nin 5 bölümü, İlahiyat Fakültesi'nin ise 3 bölümü vardır. İğdır Meslek Yüksekokulu'nda 8 adet gündüz ve 5 adet ikinci öğretim bölümü bulunmaktadır. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda da 3 bölüm vardır. Ve yine Sosyal Bilimler Enstitüsü kurulmuş olup, 12 tane yüksek lisans öğrencisi vardır. 2010 yılı itibariyle İğdır Üniversitesi'nin toplam öğrenci sayısı 2.403 olup, 77 adet öğretim elemanı bulunmaktadır.¹⁷⁵

Ayrıca ilçelere göre derslik başına düşen öğrenci sayısını incelediğimizde karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır.

Tablo 24 : İğdir İlinde İlçelere Göre Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

	İlköğretim	Ortaöğretim
Merkez	37	42
Aralık	28	44
Karakoyunlu	18	16
Tuzluca	24	42

Kaynak : www.igdir.meb.gov.tr, 10 Haziran 2010.

Tabloda da görüldüğü gibi İğdır ilinin bazı ilçelerinde derslik başına düşen öğrenci sayısı hala çok fazladır. Yani şehrin daha fazla okula ihtiyacı vardır. Ayrıca 2008-2009 eğitim öğretim yılı itibariyle bölgede 79 sınıf öğretmene, 87 okul öncesi eğitim öğretmene ve diğer branşlarda 508 öğretmen olmak üzere, toplamda 674 öğretmene ihtiyaç vardır.¹⁷⁶ Bu durum bölgede eğitim alanındaki ihtiyaçların henüz tamamlanmadığını göstermektedir.

Ayrıca bölgedeki okullaşma oranını aşağıdaki tabloyla gösterebiliriz.

¹⁷⁵ T.C. İğdır Üniversitesi Rektörlüğü'nün 21.06.2010 tarih ve 678 sayılı yazısı ve eki.

¹⁷⁶ (Çevrimiçi) www.igdir.meb.gov.tr, 10 Haziran 2010.

Tablo 25 : Iğdır İlinde 2009-2010 Yılı İtibariyle Okullaşma Oranı

Anaokulu	% 27
İlköğretim okulu	% 97
Ortaöğretim okulu	% 51

Kaynak : www.igdir.meb.gov.tr, 10 Haziran 2010.

Iğdır nüfusunun 21.yüzyılda cinsiyet açısından inceleyecek olursak karşımıza aşağıdaki tablo çıkar ;

Tablo 26 : Iğdır İli Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı (2009)

	Köy	Şehir	Toplam
Kadın	43.488	45.387	88.875
Erkek	45.313	49.298	94.611
Toplam	88.801	94.685	183.486

Kaynak : www.tuik.gov.tr/VeriBilgi, 16 Haziran 2010.

Bu tablodan da anlaşılacağı gibi 2008 yılı itibariyle bölgede kadın nüfusu erkek nüfusa göre daha azdır. Bu durum 1927-1985 yılları boyunca Cumhuriyet dönemini kapsayan yıllarla eşdeğer özellik taşımaktadır. Erkek nüfusun daha yoğun olduğu bölgeler, iş gücüne ihtiyaç duyulan ve bu yüzden göç alan yerler olarak değerlendirilmektedir. Buradan çıkaracağımız sonuçla denilebilir ki Iğdır göç alan şehirlerimizden biridir. Iğdır ili nüfusunun cinsiyet bakımından köy şehir dağılımını ise aşağıdaki tablo yardımıyla inceleyebiliriz.

Bu tabloda görüldüğü gibi şehirdeki kadın-erkek nüfusu arasındaki farkla, köy yerleşmelerindeki kadın-erkek nüfusu arasında çok ciddi bir fark yoktur. Şehir yerleşmelerinde erkek nüfusun daha yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun sebebi kuşkusuz erkeğin şehre iş bulabilmek amacıyla göç etmesidir.

Iğdır nüfusunun cinsiyetlere göre iktisaden faal nüfusu durumunu ise aşağıdaki tabloyla açıklayabiliriz.

Tablo 27 : Iğdır Nüfusunun Cinsiyetlere Göre İktisaden Faal Nüfusu

İĞDIR	İstihdam	İşsiz	Toplam
Kadın	26.236	1.254	27.490
Erkek	37.956	5.044	43.000
Toplam	64.192	6.298	70.490

Kaynak : www.tuik.gov.tr/VeriBilgi, 23 Nisan 2009.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Iğdır ilinde ataerkil aile yapısına bağlı olarak erkeğin aktifliği öne çıkmaktadır. Kadın ise iktisadi hayata katkısı bakımından Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında sönük kalmaktadır. Ayrıca tablodan çıkarılabilecek bir diğer sonuçta bölgede işsizliğin hiç küçümsemeyecek boyutlara ulaştığıdır.

2.5.2. 2000 Sonrası Iğdır'ın Nüfus Dinamikleri

Nüfus hareketlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olan doğum olaylarını 2000 yılında yapılan TÜİK'nun yaptığı incelemeye dayanarak aşağıdaki tablo aracılığıyla Iğdır ilinde doğurganlık, bebek ve çocuk ölüm hızlarını Türkiye geneliyle karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Tablo 28 : Türkiye ve Iğdır Karşılaştırmalı Doğurganlık, Bebek ve Çocuk Ölüm Hızı

	Toplam kadın sayısı	Canlı doğan çocuk sayısı	Ortalama canlı doğan çocuk sayısı	Toplam doğurganlık hızı	Çocuk sahibi olmada ortalama yaş	Bebek ölüm hızı	Çocuk ölüm hızı
Türkiye	1.618.012	6.394.157	3,86	2,53	28,08	43	7
Iğdır	3.095	19.453	6,29	4,17	29,92	52	10

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 23 Nisan 2009.

Tablodan çıkarılabilecek ilk sonuç Iğdır ilinde ortalama canlı doğan çocuk sayısının Türkiye genelinin oldukça üstünde olduğudur. Bu durum Iğdır'daki doğum açısından sağlık ko-

şullarının ülkemizin diğer şehirlerine oranla çok daha iyi olduğunu ispat etmektedir. Ancak tabloda görülen bebek ölüm hızı ve çocuk ölüm hızının Türkiye genelinin üstünde olması, çocukların doğumdan sonra yaşama olanağının diğer şehirlere oranla az olduğunu gösterir. Bunun sebebi doğum sonrası çocuk bakımında yanlışlıkların ve sağlık koşullarının elverişsiz olmasına bağlanabilir.

Toplam doğurganlık hızının Türkiye genelinin bir hayli üstünde olması ise, bölgede doğum kontrol yöntemlerine halen pek başvurulmadığını göstermektedir. Kitle iletişim araçları sayesinde küreselleşen dünyayla beraber toplumun doğum kontrol yöntemlerinden bir şekilde haberdar olması kaçınılmazdır. Ancak halkın dini inançlarından dolayı doğum kontrol yöntemlerine ön yargıyla yaklaşması önemli bir olumsuz durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yöntemlere başvurulmamasının bir sebebi de, bu yöntemlerin dini inançlara aykırılığı görülmesidir. Yani dini sebepler tüm teknolojik gelişmelere rağmen, bölgede halen ağır basmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi düşük ailelerin yoğunluğu ve bu ailelerin doğum kontrol yöntemlerinden bihaber olmaları da bir başka etkidir. Ve yine gelir seviyesi düşük bu ailelerin doğum kontrol yöntemlerini uygulamak için paraya ihtiyaç olduğu yanılığısına düşmeleri de ayrı bir sebeptir. Buradan da anlaşılacağı gibi, alt yapısal dönüşümünü henüz tamamlayamamış bu bölge için her alanda eksikliklerin giderilmesinin tek bir çözümü vardır, bu da eğitimidir. Tüm bunlarla beraber umut veren bir nokta da yok değildir ki bu da geçen yüzyıla oranla, eğitim ve sağlık alanında halkın bilinçlenmesiyle doğum oranlarındaki düşmedir.

2000 yılı ile 2007 yılları arasındaki ölümleri cinsiyetlere göre aşağıdaki tabloya göre inceleyebiliriz;

Tablo 29 : İğdir İli Nüfusunun Cinsiyete Göre Ölüm Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kadın	35	41	30	40	48	36	34	72
Erkek	52	51	31	56	49	60	56	89
Toplam	87	92	61	96	97	96	90	161

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 24 Nisan 2009.

Tabloda da görüldüğü ölüm olaylarının en çok yaşandığı yıl 2007 yılıdır. Bu durumu bölgedeki PKK terörüne bağlı olarak toplumsal huzurun bozulmasına bağlayabiliriz. Bu yıl dışın-da bölge genelinde ölüm sayısında uç noktalar gözükmemekle beraber kadın ve erkek ölüm sayıları arasında da çok büyük farklılıklar yoktur.

Bölgedeki ölüm sayılarını etkileyen faktörlerden biri olan intihar olaylarına baktığımızda ise Iğdır ilinin bu konuda çevre illere kıyasla daha durağan olduğunu görmekteyiz. Çevre iller olan Kars, Ardahan ve Ağrı'yla karşılaştırmalı olarak Iğdır'daki intihar olayları 2000 ve 2007 yılları arasında şu şekildedir:

Tablo 30 : Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Iğdır Ve Komşu Şehirlerin İstatistikî İntihar Sayıları

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ağrı	16	14	55	15	34	29	24	23
Kars	26	17	28	19	23	26	31	20
Iğdır	11	6	13	6	7	5	7	8
Ardahan	6	9	5	10	7	4	10	5
TOPLAM	59	46	101	50	71	64	72	56

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 24 Nisan 2009.

Bu tablonun gösterdiği en belirgin sonuçlardan biri kuşkusuz Iğdır ilinin intihar sayısının komşu illere oranla daha az olmasıdır. Bu durum Iğdır ilinin hem nüfusunun göreceli olarak komşu şehirlerinkinden daha az olmasıyla hem de Iğdır halkının sosyal karakteriyle doğrudan ilgilidir.

Tablodan çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise, intihar sayısının en fazla olduğu yılın 2002 yılı oluşudur. 2001 yılındaki ekonomik kriz göz önünde bulundurulursa, bu durum geçimini büyük zorluklarla sağlayan halkın bu krizden çok ağır bir şekilde etkilenip psikolojik problemlerini aşamamalarıyla açıklanabilir.

2.5.3. 2000 Sonrası Iğdır'da İç Göç Hareketleri

Çalışmamızın bu bölümünde Iğdır ilinin iç göç hareketlerini 2000 genel nüfus sayımının verileri ışığında bölgenin verdiği

göç oranı, aldığı göç oranı ayrıca bölgenin net göç hızının Türkiye geneliyle karşılaştırması ve doğum yeri açısından aldığı göç oranını inceleyeceğiz.

Öncelikle Iğdır ilinin cinsiyetlere göre aldığı göç oranını, Iğdır ilinden başka şehirlere, köyden şehre, şehirden köye ve köyden köye olmak üzere dört aşamalı olarak aşağıdaki tablo yardımıyla görebiliriz ;

Tablo 31 : Iğdır İlinin Cinsiyetlere Göre Aldığı Göç

	Kadın	Erkek
Şehirden şehre	3.277	4.611
Köyden şehre	971	1.336
Şehirden köye	1.074	2.553
Köyden köye	304	593
TOPLAM	5.626	9.093

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 27 Nisan 2009.

Bu tabloda göze çarpan en belirgin nokta her aşamada göç eden erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğudur. Bu durumun en önemli sebebi kuşkusuz ekonomiktir. Bulunduğu bölgeden para kazanmak için dışarı çıkan erkek masraf etmemek için belli bir süre para biriktirdikten sonra ancak ailesini yanına alabilmektedir. Bu sebeple kadın nüfusun göç oranı erkeğe göre daha düşüktür. Göçlerin daha çok erkek nüfus tarafından yapılmasının bir başka sebebi de bölgedeki kan davası gibi sosyal huzursuzluklardır.

Tabloda görülen bir başka özellik de en fazla göçün şehirden şehre olmasıdır. Bu durumun en belirgin sebebi daha önce de bahsedildiği gibi ekonomiktir. Şehir hayatına zaten alışmış olan birey, daha küçük bir yerleşmede para kazanmanın daha zor olduğunun farkında olduğu için, göç etmek için iş imkânı olan başka bir şehre göçmeyi tercih etmektedir.

Ancak tabloya bakıldığında şehirden köye olan göç sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır. Bu sayının fazla olmasının sebebi de diğer sebeplerden farklı değildir. Şehir giderlerini karşılayamayan birey giderlerin yok denecek kadar az olan

köy hayatını tercih etmektedir. Ayrıca köyde kendi toprağını işleyerek hayatını devam ettirmek, şehirde başkasının emri altında çalışarak geçim sıkıntısına düşmekten daha cazip gelmektedir. Bununla beraber şehirden köye göçlerin bir başka sebebi de daha önce köyden gelmiş olan köy nüfusunun şehir hayatına adapte olamayışdır.

Köyden köye olan göçlerin sebebi ise, daha çok evliliklerle ilgilidir. Evlenerek kendine yeni bir hayat kuran birey yaşam şartları hangi tarafta daha elverişliyse orada yaşamaya devam eder. Bu taraf ataerkil aile yapısından dolayı genellikle erkek tarafının köyüdür. Tabloda erkek nüfusun köyden köye göç sayısının fazla olması ise sosyal huzurluklara bağlanabilir.

İğdir ilinin cinsiyete göre aldığı göç ise aşağıdaki tabloda görülmektedir;

Tablo 32 : İğdir İlinin Cinsiyetlere Göre Verdiği Göç

	Kadın	Erkek
Şehirden şehre	3.698	4.986
Köyden şehre	1.480	2.074
Şehirden köye	1.089	1.339
Köyden köye	656	758
TOPLAM	6.923	9.157

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 27 Nisan 2009.

Tablo 33 : İğdir ve Komşu İllerin Net Göç Oranı Ve Net Göç Hızı

	Net göç	Net göç hızı
İğdir	1.361	9,30
Ardahan	13.526	106,72
Kars	18.331	61,15
Ağrı	26.213	56,45

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 27 Nisan 2009.

Bu tablodan da yukarıda bahsettiğimiz sonuç doğrulanmaktadır. Başka bir deyişle İğdir ilinin aldığı göç sayısı verdiği göç sayısından daha azdır. Bu durum çevre illerin hepsinde hâkim olan bir durumdur. Bununla beraber tabloda da görüldüğü gibi İğdir'in çevre illere göre net göç hızı ve oranı çok daha düşüktür.

Son olarak Iğdır ilinin sosyal yapısını ve iç göç hareketini doğum yeri ve cinsiyete göre nüfus tablosuyla inceleyeceğiz;

Tablo 34 : Iğdır İlinde ve Başka İllerde Doğanlar

	Kadın	Erkek	Toplam
Iğdır'da doğanlar	72.901	72.004	144.905
Başka illerde doğanlar	7.557	13.010	20.567

Kaynak : www.tuik.gov.tr/veribilgi, 27 Nisan 2009.

Görüldüğü gibi Iğdır'dan başka illerde doğup Iğdır'da yaşayan nüfusun sayısı düşüktür. Bu da şehrin aldığı göç oranının düşük olduğunu belirten başka bir göstergedir. Bu tablo aynı zamanda kesin bir bilgi vermemekle beraber, bölge farklı etnik kimliklerin varlığına da işaret etmektedir.

3. BÖLÜM

DIŞ GÖÇLER BAĞLAMINDA İĞDIR'DA YAŞAYAN AHISKA TÜRKLERİ

3.1. Ahıska Türkleri Hakkında

Ahıska, Gürcistan'ın güney-batısında, Türkiye'nin kuzey-doğusunda, Ardahan ilimize sınır teşkil eden dağlık bir bölgedir. Bu topraklar tarıma ve hayvancılığa çok elverişlidir.¹⁷⁷ Ahıska, 9 Mart 1921'de Ankara'nın emri ile Misak-ı Milli sınırlarına dâhil edilmek için Rusya'nın elinden kurtarılmıştır. Ancak, 16 Mart 1921'de Rusya'ya iade edilmiştir.

Eğitim sistemindeki aksaklıklar ve istikrarsızlık, aydın kesimin cezaevlerine gönderilmesi, 1930'larda başlayan zorunlu soyadı değişikliği, dönemin Ahıska Türkleri'nin oldukça güç zamanlar geçirmelerine sebep olmuştur.

1938 yılında Sovyet Anayasa'sının kabulünden sonra, Ahıskalılar kayıtlara Azerbaycan milleti, dilleri ise; Azerice olarak geçmiştir.¹⁷⁸ 1940'ta politika değiştiren Rusya Ahıskalıların resmi dilini Azericeden Gürcüceye çevirmiştir. Ayrıca II.Dünya Savaşı'nın başladığı bu dönemde 40 bine yakın Ahıskalı, Rus-Alman Savaşı için Alman cephesine gönderilmiştir. Geride kalan kadın ve çocuklar da demiryolu yapımı için kullanılmışlardır. Demiryolu yapımında çalışan binlerce Ahıskalı, kötü

¹⁷⁷ (Çevrimiçi) <http://www.ahiskalilar.org/portal/index.php> 2010

¹⁷⁸ (Çevrimiçi) <http://www.ahiska.org.tr/> 2010

koşullar nedeniyle hayatını kaybetmiştir. 1944 yılının Kasım ayında Ahıska Türkleri Ahıska'daki topraklarından sürülmüş; Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a dağıtılmıştır. Bu sırada yüzlerce Ahıskalı aile her türlü riski göze alarak, Türkiye'ye geçmeyi başarmıştır. Bu aileler halen Ağrı, Muş, Kırıkhan, İnegöl, Bursa, Ankara, İstanbul ve diğer yerleşim birimlerinde yaşamaktadır.¹⁷⁹

1944 zorunlu göçü ile Özbekistan'ın Fergana Bölgesi'ne yerleştirilen Ahıskalılar, 1989 yılına kadar bu bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1989 yılı mayıs ayında Fergana'da başlayan gerginlik, Ahıska Türkleri için tehlike haline gelmiştir. Aynı yılın haziran ayında bazı Ahıskalıların evlerinin ateşe verilmesiyle başlayan olaylar, kısa bir sürede büyümüş ve Ahıskalıların çoğu, yeni bir hayat kurabilmek için Özbekistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁰

Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Kuzey Kafkas ülkelerinde dağınık bir yaşam süren yarım milyon civarındaki Ahıska Türkü, 1989 Özbekistan olaylarından sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gündemine gelmiştir. Bu Türk toplumunun sorunlarının çözümü için Türkiye'ye getirilmeleri kararı verilmiştir. 02.07.1992 tarih ve 3835 sayılı Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü ve İskânı Kanunu kabul edilmiştir. 3835 Sayılı Kanununun 1.maddesini esas alarak; başta Bursa olmak üzere, İstanbul, İzmir, İnegöl, Antalya, Gebze, Aydın, Çanakkale, Denizli ve diğer illere göç etmiş 50 bine yakın Ahıska Türkü bulunmaktadır. Gelenlerin çoğunluğu, eğitilmiş, yüksek ihtisas yapmış insanlardır. Sağlıktan eğitime, vatandaşlık haklarından ikamet ve çalışma izinlerine kadar pek çok sorun çözüme kavuşmuştur. 1993 yılında gelen 150 aile de devlet tarafından iskânlı olarak Iğdır'a yerleştirilmiştir. Günümüzde tamamına yakını kendilerine tahsis edilen daimî konutlarda ikâmet etmektedirler.

¹⁷⁹ (Çevrimiçi) <http://www.asilkan.org>, 2010

¹⁸⁰ (Çevrimiçi) <http://www.ahiskalilar.org/portal/index.php> 2010

3.1.1 Tarihi Süreçte Ahıska Türkleri ve Bugünkü Durumu

Ahıska ve çevresine tarihte Mesketya da denilmektedir. Bölgeye bu ismi veren Mesk / Meskh / Meskhi kavmi hakkında kesin bilgi yoktur. Tarih kaynakları böyle bir kavimden bahsediyorsa da, bu kavim hakkında açık bilgi verilememektedir. Bu konuda şunlar söylenebilir ;

Mesk kavmi, Nuh Nebi oğlu Yafes'in oğlu ve Oğuz'un pederi Mesek'ten gelen Masagetlere dayanır.¹⁸¹ Meskler, Kartvel (Gürcistan) güneyinde yaşamış Gogarlı (İskit) ve Turani yerli Hıristiyan halkıdır.¹⁸² Meskler, bölgeye kendilerini hatırlatan Mesketya adını bırakmış ve Hitit, Asur, Sümer gibi kaybolmuş eski bir kavim olmalıdır. Eski çağlarda Kıpçak Türkleri ile birlikte bu bölgede yaşadığı anlaşılan Meshi kavmi, Kıpçakların içinde erimiş olmalıdır.¹⁸³

Ahıska Mesketya bölgesinin Türklük tarihi milattan önceki yüzyıllara kadar uzanır. Bazı yabancı kaynaklar Makedonyalı İskender'in Kafkasya'da Türklerle karşılaştığından bahseder. Bu kaynaklardaki Kıpçak ve Bun-Türkler Ahıska Türkleri'nin atalarıdır.¹⁸⁴

Eski Gürcü kaynaklarından olan Mektsevay Kartlisa (VIII.yy); milattan önce IV.yüzyılda Makedonyalı İskender Kafkasya'ya geldiği sırada Kür Irmağı boylarında Bun-Türkler'in yaşadığını belirtmektedir. Bu topraklara daha sonraları Hunlar, Hazarlar ve Kıpçaklar gelmiştir.¹⁸⁵

Türklerin Ahıska dediği şehre, Gürcüler Sa-mskhe, Ahalsikhe, Sa-Atabago gibi isimler kullanmaktadır. Bunlardan Sa-mskhe

¹⁸¹ Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1981, s.410.

¹⁸² Fahrettin Kırzioğlu, **Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar**, Ankara, 1992, s.113.

¹⁸³ Yunus Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Ankara, 2001, s.9.

¹⁸⁴ M., Brosset, **Historie de la Georgie**, Petersburg, 1849, s.33. Ayça Ahıskalı, **Ahıska Türkleri'nin Tarihi** (Sosyoloji Bölümü Bitirme Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2004, s.3.

¹⁸⁵ Vorosil L. Gukasyan, **Azerbaycan Dilinin Teşekkül Tarihine Dair Gayetler**, Türk Dünyası Araştırmaları, Sy.31, Ağustos 1984, s.31.

/ Meskhi yurdu, Akhalsikhe / Yeni Kale, Sa-Atabago / Atabek yurdu anlamındadır. Bu isimler bile bölgenin eski bir Türk yurdu olduğu hususunda fikir vermektedir.¹⁸⁶ Dede Korkut Kitabı'nda Ak-Sıka / Ak-Kale ve V.yüzyılda (481) "Akesga" adıyla anılan eski Oğuzlar beldesi Ahıska 2700 yıllık Türk yurdu.¹⁸⁷

Ahıska ve çevresi 1068 de Sultan Alparslan tarafından Selçuklu ülkesine katılmıştır. 1267 yılında eski Kıpçaklar kendi beyleri önderliğinde Moğol İlhanlılar'a bağlı ayrı bir hükümet kurdular.¹⁸⁸ 1578 yılına kadar 310 yıl bağımsız olan bu Atabek Beyliği, Anadolu'nun yaşamış en uzun ömürlü Türk beyliğidir.¹⁸⁹ 1578'de Çıldır Savaşı ile Osmanlı idaresine giren bölgeye Anadolu'nun çeşitli kentlerinden getirilen Türkler yerleştirilmiştir. Daha sonra Safeviler'in eline geçen Ahıska, 1635'te tekrar geri alınmıştır. 250 yıl kadar Osmanlı eyaleti olarak kalan bölge, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya'ya bırakılmıştır. Böylece Ahıska Türkleri'nin sürgünlerle dolu karanlık tarihi de başlamıştır.¹⁹⁰ Bu çalışmada ele alınan zorunlu göç, Ahıska Türkleri'nin Anadolu'ya ilk göçleri değildir. Osmanlı-Rus savaşlarında (93 harbi) Osmanlı Devleti'ne yardım ettikleri gerekçesiyle baskıya maruz kalan bir kısım Ahıska Türkü Anadolu'ya göçmüştür. Bunlar "Şark", "Kafkas" veya "93 muhacirleri" olarak da bilinmektedirler. Çarlık Rusyası döneminde büyük baskılara maruz kalan, 1917 Komünist İhtilâli'nin getirdiği "oto determinasyon" (ulusların kaderlerini tayin hakkı, self determinasyon) hakkından yararlanan Ahıska Türkleri, Nisan 1918'de Osmanlı'ya katılma müracaatlarını yaptılar. Bu karar 4 Haziran

¹⁸⁶ Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar*, Ankara, 1992, s.115-116.

¹⁸⁷ M.Kuzu Mamaşlı, F.Kırzioğlu, *Ahıska Üzerine Halk Deyişlerimizden*, Çıldır, Ardahan, Hanak, Poşof, Kars İli Dergisi 1.Sayı, Ankara, 1966, s.43. <http://www.posoflular.net>

¹⁸⁸ Mirza Bala, *Gürcistan, İslam Ansiklopedisi*, C:IV, s.843. <http://www.kafkas.org.tr>

¹⁸⁹ Ayça Ahıskalı, *Ahıska Türkleri'nin Tarihi* (Sosyoloji Bölümü Bitirme Tezi), Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sakarya, 2004, s.5.

¹⁹⁰ (Çevrimiçi) www.ahiskalilar.org/giris/tarihimiz.html

1918'de yapılan Batum Antlaşması'nda Gürcistan tarafından kabul edildi.¹⁹¹ 1918 Batum Konferansı ile Gürcistan, Ahıska'yı Osmanlı Devleti'ne bırakmayı kabul etse de, Mondros ile elimizden tekrar çıkmıştır. Gürcistan bölgeyi 1918 Trabzon Antlaşması ile resmen Osmanlı Devleti'ne bırakmış olup, ancak 16 Mart 1921'de Ruslarla yapılan Moskova Antlaşması ile Ahıska tekrar Ruslara geri verilmiştir.¹⁹²

Ahıska Türkleri, kendilerini vatanlarından tamamen ayıracak 1944 sürgününe kadar, hem Çarlık hem de Sovyet Rusya'sı dönemindeki tüm baskı ve mezalimlere rağmen Ahıska bölgesinde yaşam mücadelesi vermeye devam etmişlerdir. Rusya her zaman kıymet vermediği ve yok etmek istediği bu topluluğu savaşlarda ve ağır işlerde kullanmıştır. II.Dünya Savaşı yıllarında binlerce Ahıska Türkü Almanlara karşı ön saflara sürülmüş ve onbinlerce kayıp verilmiştir. Askere alınmayan nüfus ise daha sonra onları vatanlarından ayıracak tren yollarının yapımında çalıştırılmıştır. Kasım 1944'de 91.000'in üzerindeki tüm bölge nüfusu, Stalin'in emriyle tren vagonlarına doldurularak Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir. Ahıska Türkleri'nin 40.000'i Kazakistan, 30.000'i Özbekistan, 16.000'i Kırgızistan ve 5.000'i de başka yerlere sürülerek Ahıska boşaltılmıştır. Sadece sürgün sırasında açlık, soğuk ve hastalıktan 17.000 kişinin hayatını kaybettiği sanılmaktadır. Yerleştirildikleri yerlerde köyden köye geçişleri bile yasaklanmıştır. Her şeye rağmen bu bölgelerde huzur içinde yaşayan Ahıska Türkleri, maalesef 4 Haziran 1989'da ikinci büyük sürgünle karşı karşıya kalmışlar ve 160.000 den fazla insan Özbekistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁹³ 1989 Nisanında Özbekistan'ın Kuvazay kasabasında başlayan ve "Fergana Olayları" olarak bilinen bir pazar kavgası, günden güne büyüyerek, Özbekler ile Ahıska Türkleri arasında kardeş kavgasına dönüşmüştür. Yüzlerce ölü ve yaralı veren

¹⁹¹ (Çevrimiçi) www.ahiskalilar.org/giris/tarihimiz.html

¹⁹² Fahrettin Kırzioğlu, **Kars İli Ve Çevresinde Ermeni Mezalimi**, Ankara, 1970, s.74-79.

¹⁹³ V. Kılıç, 58.Sürgün Yıldönümünde Ahıska Türkleri'nin Dünü ve Bugünü, Ahıska'nın Sesi Dergisi, Yıl:2, Sayı:4, İzmir, 2003.

Ahıska Türkleri, yeniden vatana dönme veya yeni vatan arama yoluna koyulmuşlardır. Ancak Rus savaş uçaklarıyla taşınarak, Rusya'nın iç kesimlerine, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a sürülmüşlerdir. Özbekistan'daki Fergana olaylarından sonra 20.000'e yakın Ahıska Türkü kendi imkanlarıyla Karadeniz kıyısı yakınlarındaki Rusya'ya ait Krasnodar bölgesine yerleşmişlerdir. Ancak, Rusya bu nüfusa hala vatandaşlık hakkı vermemiştir. Ahıska Türkleri'nin buradan da çıkarılmaya çalışıldığı ve ırkçı saldırıların başladığı basından izlenmektedir. 2004 yılı Temmuz ayında basına yansıyan "Ahıska Türkleri'ne ABD vatan oluyor" gibi başlıklar altında haberler sıklaşmıştır. Yapılan bir anlaşma çerçevesinde, Krasnodar'da yaşayan Ahıska Türkleri'nden 5.000'inin ABD'ye yerleştirilmesi planlanmaktadır. Nitekim Krasnodar'ı bir an önce terk etmek isteyenler arasından seçilen ilk 80 kişilik grup Pensilvania Eyaleti'nin Telford kentine yerleştirilmiştir.

Bugün yaklaşık 500.000'i aşkın Ahıska Türkü Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Ukrayna ve Kuzey Kafkas ülkelerinde zor şartlarda yaşamaktadırlar. Son 70 yılda 3 defa sürgüne uğrayan Ahıska Türkleri, bugün 13 Cumhuriyetin 264 değişik bölgesinde dağınık bir şekilde yaşam mücadelesi vermektedirler. Bugün Rusya Federasyonu'nda 70.000, Kazakistan'da 145.000, Azerbaycan'da 106.000, Kırgızistan'da 57.000, Özbekistan'da 30.000, Ukrayna'da 18.000, çeşitli ülkelerde 3.000 olmak üzere, toplam 629.000 Ahıska Türkü'nün yaşadığı tahmin edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, bağımsız bir devlet olan Gürcistan ise, Türklüklerini inkâr etmedikçe Ahıska Türkleri'nin vatanları "Ahıska'ya" dönüşlerine izin vermeyecek görüntüdedir. Gürcistan hükümetine göre, XII.yüzyılda Gürcistan'a gelen yüzbinlerce Kıpçak Türkü, Hıristiyanlaşmış, Gürcüleştirmiştir. Bunun için bölgede Türk varlığından söz edilemez. Türk denilen insanlar, Osmanlı fethiyle asimile edilmiş Gürcü unsurlarıdır. Dolayısıyla Ahıska Türkleri de Gürcü kökenlidir. Bunlar sürgünden önce Gürcüce konuşuyorlardı, sürgünde ana dillerini unuttular! Onlar, Gürcistan'a Türk olarak giremezler! Gürcü kimliğini kabul etmelidirler! Oysa Gürcistan 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne

üye olurken, iki yıl içinde Ahıska Türkleri'nin vatanlarına geri dönmesini sağlayacak bir yasa çıkarmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca daha sonra üzerinde ayrıntılı olarak durulacağı gibi, Türkiye 1992'de çıkardığı yasa ile belli sayıda Ahıska Türkü'nü ülkemize kabul etmiştir.¹⁹⁴

Türkiye'ye son göç 1993 yılında gerçekleşmiştir. 150 Ahıska Türk ailesi Rusya'dan Anadolu'ya getirilerek iskân ettirilmiştir.¹⁹⁵

3.1.2. Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü

Ahıska Türkleri 1989 Fergana Olayları'nın sonrasında, ısrarla Türkiye'ye göç etme isteklerini ilgili Sovyet makamlarına bildirmişlerdir. Sovyetler Birliği "Türkiye'nin kabul etmesi halinde böyle bir göçe izin verilebileceğini" açıklamıştır. Türkiye, Mesket Türkleri'nin çoğunluğunun arzusuna da uygun olarak, mümkünse eski topraklarında veya başka bir yerde topluca yerleştirilmeleri için gerekli girişimlerde bulunulması, Ahıska (Mesket) Türkleri'nin millî birliklerini muhafaza ve idame ettirmek için eğitim ve sosyo-ekonomik alanda kendilerine yardımcı olunması şeklinde bir cevap ile, bu göç talebini reddetmiştir. Zaten Ahıska Türkü vatandaşlarımızın da öncelikli istekleri bu yöndedir. Ancak bunun mümkün olmaması halinde, Türkiye'ye göçe sıcak bakmışlardır. Artan talepler ve müracaatlarla, konu 1990 yılında tekrar hükümet gündemine girmiş ve zamanın cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın talimatıyla göç için çalışmalar başlatılmıştır. Aslında bu konuda Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet politikası Türkiye dışında yaşayan Türk soyluların yerleşik oldukları ülke ve bölgelerde kalmalarını, Türkiye ile ekonomik ve kültürel ilişkilerde bulunarak uluslararası bağlantılarının güçlendirilmesi ön görülmekte olup, bu toplulukların söz konusu alanlarda desteklenmeleri temeline dayanmaktadır. Ancak olağanüstü ve özel şartlarda Türkiye'ye dışarıdan göç kabul edilmektedir.¹⁹⁶

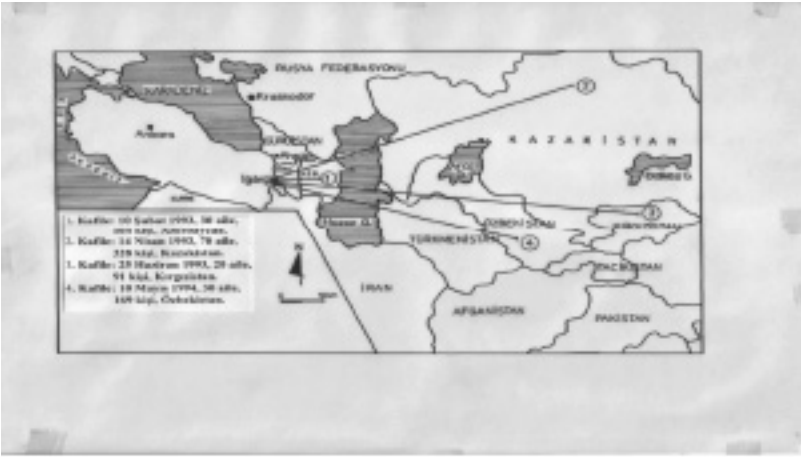
¹⁹⁴ (Çevrimiçi) www.kutlualtay81.sitemynet.com

¹⁹⁵ E.Akdağ, H.Söylemez, Sürgün Yurdu Anadolu, (Çevrimiçi) www.aksiyon.com.tr. 2004

¹⁹⁶ (Çevrimiçi) www.moyarodina.sitemynet.com/ali/ahistar4.htm

Yapılan çalışmalar sonucu “Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabul ve İskânına dair 02.07.1992 tarih ve 3835 Sayılı Kanun” 11.7.1992 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (sy: 92/3706). Bu kanunun 1.maddesinde “Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve “Ahıska Türkleri” olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler (en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere), Bakanlar Kurulu'na belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler.” denilmektedir. Bu kanuna göre yayımlanan 92/3706 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na göre; “150 Ahıska Türkü ailenin 1992 yılında, 350 ailenin ise 1993 yılında ülkemize kabulüne” karar verilmiştir. Türkiye'ye getirilmesi kabul edilen toplam 500 aileden, 1993 yılında gelen 150 ailenin hangi ülkelerden ve kaç aile/kaç kişi olarak ülkemize geldiği Harita 3'de görülmektedir.

Harita 3 : Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Göçü

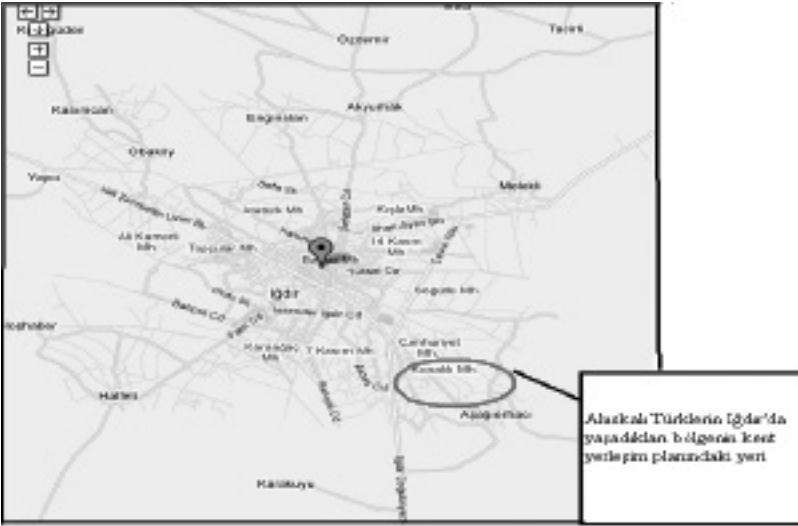

3.2. İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri

İğdir coğrafyası tarih boyunca sürekli göç almış ve göç vermiştir. Yazılı kaynaklara ulaşabildiğimiz I.Dünya Savaşı yılları ve sonrasında Erivan ve civarındaki Azerbaycan Türkleri “gaçgın göçleri” ile İğdir'a gelmişlerdir. 1930'lu yıllarda Balkanlar'dan

nüfus mübadelesiyle getirilen Balkan Türkleri İğdır'da iskan edilmişlerdir. Bu iki dış göçle İğdır'a gelenlerden hayatta kalan ve göç öncesi yaşama dair bilgileri olan hemen hemen yok gibidir. Bilgiler daha çok duyum şeklindedir. Oysa 1993 yılı ve sonrasında gelen Ahıska Türkleri'nin büyük bir çoğunluğu göçü ve öncesini bizzat yaşamışlardır. Göç öncesi yaşama dair tecrübe ve bilgileri oldukça yeni ve hatıraları canlıdır.

Harita 4 : İğdır'da Yaşayan Ahıska Türkleri'nin Kent Merkezindeki Yaşam Alanları

İğdır'a yerleştirilen Ahıska Türkleri şehir merkezinin doğu tarafındaki Konaklı Mahallesi'nde bulunan ve şehir merkezine 5 km mesafedeki Ahıska Konutları'nda ikamet etmektedirler. Konaklı Mahallesi İğdır'ın sonradan kurulan mahallelerindenidir. Mahalle sakinlerinin tamamına yakını İğdır'a sonradan göç eden ailelerden oluşmaktadır. Göçle gelenlerin bir kısmı İğdır il merkezine bağlı köylerden ve Ağrı ili Doğubayazıt ilçesiyle civarlarından gelen ailelerdir. Konaklı Mahallesi'ndeki nüfus yoğunluğu terörün bölgede etkin olduğu 1990'lı yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Konaklı Mahallesi tabir caiz ise tam bir göçmen mahallesidir. Ahıska Türkleri de Konaklı Mahallesi'nin sonradan göç eden sakinlerindendir.

Bu çalışma vesilesiyle insanlık tarihinde az rastlanılır türden olaylarla karşılaşan Ahıska Türkleri'nin dramına değinme fırsatı bulunacağız.

Ahıska Türkleri'nden küçük bir kısmı 1993 yılı ve sonrasında değişik Orta Asya ülkelerinden Türkiye'ye getirilmişlerdir. Göç edenlerin tamamına yakını hayattadır. Bu çalışmada 1993 sonrasında Iğdır'a yerleştirilen Ahıskalı Türklerin sosyolojik profilleri, kente uyum stratejileri, sosyo-ekonomik yaşamları, kentin yerli halkından ve yerel yöneticilerinden memnuniyet durumları gibi parametreler etrafında anket ve mülakatlarla sosyolojik bir analiz yapılmıştır.

Ahıska Türkleri'nin sosyo-ekonomik pozisyonları, göç nedenleri ve göç sonrası sorunlarının net bir şekilde gözlemlenebildiği tek yer, Ahıska Türkleri'nin Iğdır'daki daimi yerleşim yerleri olan Ahıska Konutlarının bulunduğu yerleşke çalışma sahamızın coğrafi sınırlarını oluşturmaktadır. Temel bilgi kaynağımız, saha araştırmasını yürüttüğümüz 2010 yılının Haziran ve Temmuz ayında yaptığımız anket ve yüz yüze görüşmeler (mülakatlar) oldu. Hem anketin hem de yüz yüze görüşmelerin, yukarıda tanımlamaya çalıştığımız dinamik ve statik analizleri yapmamız için gerekli bütünlüğü yarattığını düşünmekteyiz. Yüzyüze görüşmeler, Ahıska Türkleri'nin göç sürecini anlamak, yaşadıkları sorunların nedenselliklerini bulabilmek, göç sürecini oluşturan temel olayları ve göçü yaşayan bu insanların manevralarını ve yönelişlerini görebilmek için yapıldı. Anket ise göçü yaşayan bu insanların halihazırda ki pozisyonlarını saptayabilmek için gerekli oldu.

Yüzyüze görüşmelerimizi Özbekistan'daki Fergana olaylarını bizzat yaşayanlar ile yapmaya özen gösterdik. Bununla birlikte bir diğer göç noktası Kazakistan'daki göç öncesi yaşama sahahit olan Kazakistan'dan gelen kişilerle de mülakatlar yapmaya özen gösterdik. Ahıska Konutları'nda göçü bizzat yaşayan insanlarla görüştük. Toplam 10 kişiyle açık uçlu ve esnek görüşme yaparak, Ahıska Türkleri'yle ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmak istedik.

3.3. Araştırmanın Amacı, Metodu ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı Doğu Anadolu Bölgesi'nde önemli bir tarım ve ticaret merkezi olan Iğdır'ın demografik yapısındaki dış göçler ve buna bağlı değişimleri aydınlatabilmektir.

Iğdır'a dış göçlerle Cumhuriyetin ilk yıllarında Erivan ve Azerbaycan Türkleri kaçın göçleriyle gelmişlerdir. 1930'lu yıllarda Balkanlardan nüfus mübadelesi ile Balkan Türkleri (halk arasında göçmenler) Iğdır'da iskan edilmişlerdir. Bu iki dış göçle Iğdır'a gelenlerden ve göç öncesi hayatı yaşayıp bilen ve buradaki yaşamla mukayese edip anlatabilecek kişilere ulaşılamamıştır. Bunun yanında 1993 yılı ve sonrasında Iğdır'da iskan olunan Ahıska Türkleri'nden göç edenlerin tamamına yakını hayattadır. Göç öncesi ve göç sonrası yaşam konularındaki bilgilerinin daha gerçekçi ve sağlıklı olabileceğini düşündük.

Ahıska Türkleri'nin göç öncesi ve göç sürecinde yaşadıkları sorunlar ile göç sonrası Iğdır'daki yaşamlarını, sorunlarını ve geleceğe yönelik bakışlarını irdeleyip, Iğdır'a daha önce göç yoluyla gelen Bulgaristan göçmenleri gibi Iğdır'dan göç etme çabalarının gerekçelerini araştırmak ve sorunlarını tespit etmektir.

3.3.1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma evreni ve çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgiler yer almaktadır.

3.3.2. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Iğdır ilinde bulunan Ahıska Türkleri'nin sosyo-ekonomik durumlarını inceleyerek, göç nedenleri ve göç sonrası yaşadıkları başlıca sorunları tespit etmeye yönelik ve görüşlerini belirlemek amacıyla, anket uygulaması ve yüzyüze görüşmeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

3.3.3. Çalışma Grubu

Çalışmanın evren büyüklüğü Iğdır merkez Konaklı Mahallesi'ndeki Ahıska Konutları'nda yaşayan 110 hane ve bu hane-

lerde yaşayan 500 kişiden oluşmaktadır. Evren içerisinde çalışmaya katılmayı kabul eden ve örnekleri oluşturan kişi sayısı 120 dir. Ulaşılabilen ve çalışmaya katılan 120 kişiye ilişkin geniş bir veri tabanı elde edilmiş oldu. 2010 yılı itibarıyla İğdir'da yaşayan Ahıska Türkü sayısının 500 olduğu göz önüne alınırsa, bu %22 büyüklüğünde bir örnekleme anlamına gelmektedir. Bu büyüklükte bir yerleşimde seçilmiş bu örnekleme oranının yerleşimin tümü hakkında bir fikir verebileceği inancındayız.

Ayrıca 10 kişi ile de yüzyüze ve biçimsel türde derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Örneklemenin yaklaşık %9'unu oluşturan bu 10 kişi ile yapılan yüzyüze görüşmeler, örneklemin görüşlerini yansıtmada konusunda yeterli sayılır. Söz konusu 10 kişi ile evlerinde yüzyüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde biçimsel mülakat türü tercih edilmiştir.¹⁹⁷ Görüşmeciler Türkiye'de doğan veya küçük yaşta gelenler dışındakiler arasından seçilmiştir. Görüşmecilerden 4'ü kadın 6'sı erkektir. Mülakata katılanlar isimlerinin yayınlanmasını istemediklerinden kimlik bilgileri gizli tutulmuş olup, fotoğrafları da kullanılmamıştır. Görüşmelerin video kaydı da yapılmıştır.

Mülakat yaptığımız erkekler, 46, 49, 50, 60 ve iki kişi de 64 yaşlarındadır. Dört kişi üniversite, bir kişi teknik lise, bir kişi de ortaokul mezunu olduğunu ifade etmiştir. Beş kişi Özbekistan, bir kişi ise Kazakistan'dan göç etmiştir. Beşi kamu görevinde olmak üzere hepsi çalışmaktadır. Kadınlardan ikisi 58 diğerleri 62 ve 72 yaşındadır. Üçü ortaokul biri lise mezunu olduğunu söylemiştir. Üçü Özbekistan biri Kazakistan'dan göç etmiştir. Biri çocuk bakıcılığı yapmakta, biri 65 yaşına kadar çalıştıktan sonra şimdi ev hanımlığı yapmakta, ikisi ev hanımıdır.

3.3.4. Veri Toplama Aracı ve Uygulama

Araştırmada ihtiyaç duyulan veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen anket ve mülakatlarla toplanmıştır. Bu anket

¹⁹⁷ Remzi Altunışık, Recai Coşkun, S. Bayraktaroğlu, E. Yıldırım, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, SPSS Uygulamalı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya Üniversitesi İİBF, 5.Baskı,Sakarya, 2007, s.84-90.

oluşturulurken ilgili literatür taraması yapılmış, daha önce uygulanan tezler incelenmiş ve tüm bu verilere bağlı olarak anket oluşturulmuştur. Bu bağlamda anketin kapsam geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Anket hazırlama aşamasında uzman görüşlerine yer verilmiştir. Bu yönde Iğdır Milli Eğitim Müdürlüğü'nün AR-GE biriminden uzman görüşü alınarak anket hazırlanmıştır.

Ahıska Türkleri'ne uygulanan anket iki bölümden ve toplam 30 sorudan oluşmaktadır;

Anketin 1.bölümü Kişisel Bilgileri içeren 17 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular çok şıklı cevaplar tarzındadır.

Anketin 2.bölümü Göç Durumu ile ilgili olup, 16 sorudan oluşmaktadır. Bu sorularda daha çok Türkiye'ye göç nedenlerini ve sonrasını irdelemeye yöneliktir.

Anket kapsam geçerliliği ve uzman görüşü alındıktan sağlandıktan sonra, Iğdır Valiliği'ne sunulmuş ve araştırma için izin alınmıştır.

3.3.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, anketlerle toplanan veriler bilgisayar ortamında SPSS 11.5 istatistik paket programı kullanılarak çözümlenmiştir. Elde edilen veriler bilgisayar programına aktarılmış olup, sonra alt amaçlar doğrultusunda frekans, yüzde gibi istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum ve gelir grupları itibarıyla verilen cevaplar analiz neticelerine göre yorumlanmıştır.

Ayrıca yüzyüze mülakatlar neticesinde elde edilen veriler anket bulgularıyla tutarlılıkları karşılaştırılmış, tutarlı görülen mülakat sonuçlarına çalışmada yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmı oluşturulurken bu mülakat neticeleri gözönünde bulundurulmuştur.

3.3.6. Sınırlılıklar

Bu çalışma ;

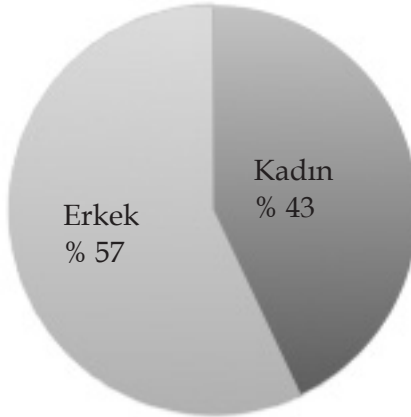
- İğdir'in Konaklı Mahallesi'ndeki Ahıska Konutları'nda ikamet eden Ahıska Türkleri ile sınırlıdır.
- Ulaşılabilen ve çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılarla sınırlıdır.
- Katılımcıların verdikleri cevapların doğruluğuyla sınırlıdır.
- Göç sürecini yaşamış olan Ahıska Türkleri ile sınırlıdır.

Daha önceden yapılan benzer anket çalışmalarında, araştırmaları yapanların birtakım gerçekçi olmayan vaadlerinin bu tür çalışmalara katılım konusunda Ahıska Türkleri'nde bir gönülsüzlük yarattığı da fark edilmiş olup, bu da çalışma sınırını daraltıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

3.4. İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri'nin Sosyolojik Profili

Araştırma evreni içinde anket uyguladığımız nüfusun % 57'sini erkek, % 43'ünü kadınlar oluşturmaktadır (Grafik 1).

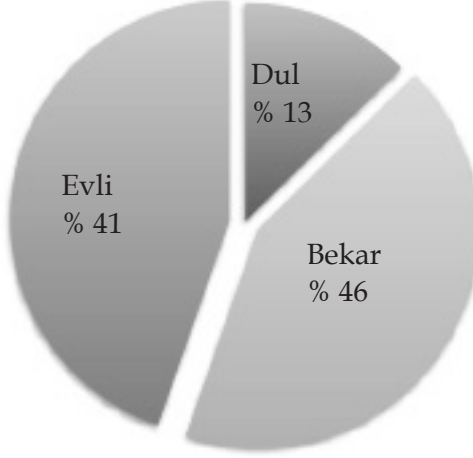
Grafik 1 : Anket Uygulanan Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

İğdir'da yaşayan Ahıskalı Türkler arasında örnelemeye dahil olan grubun medeni hallerine bakıldığında, evlilerin %41, be-

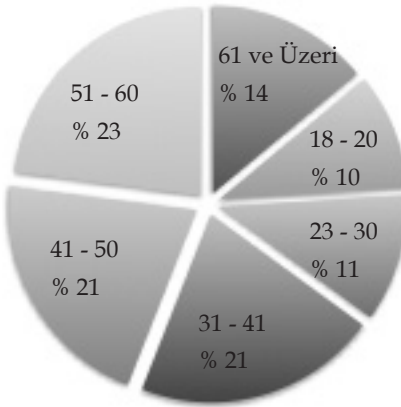
kar olanların %46, dul olanların ise %13'lük bir oran oluşturduğu görülmektedir (Grafik 2).

Grafik 2 : Medeni Duruma Göre Dağılım

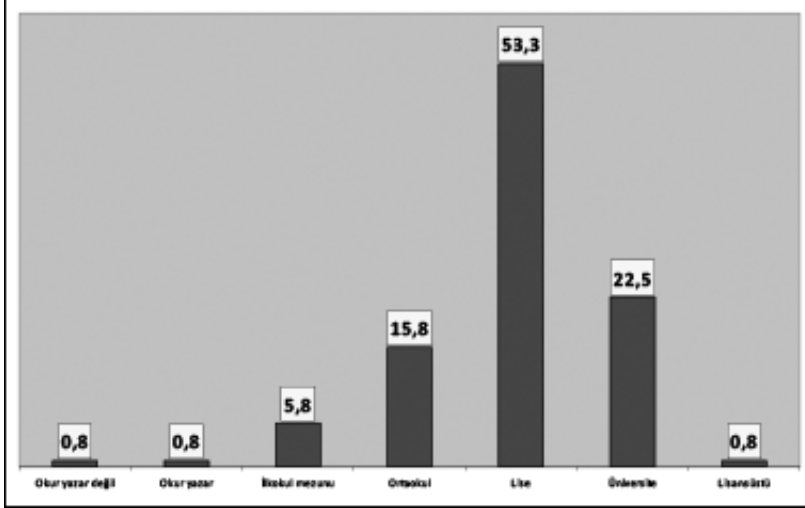
Dış göçler neticesinde İğdir'a yerleşen grubun yaş gruplarına bakıldığında, 50 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık %40 civarında, 18-30 yaş arası yetişkin nüfusun %21'lerde, 30-50 arası yaş dilimlerinde olan nüfusun ise %44 olduğu görülmektedir (Grafik 3). Mülakatlardan da anlaşılacağı gibi, gençler başta Antalya ve Bursa olmak üzere çalışmak için başka şehirlere yerleşmektedir. İğdir'da yaşlı insanlar kalmaktadır.

Grafik 3 : Yaş Dilimlerine Göre Dağılım

Iğdır'da yaşamlarını sürdüren Ahıskalı Türklerin eğitim profiline baktığımızda, yoğunlaşmanın daha çok ortaokul (%15,8), lise (%53,3) ve üniversite (%22,5) kategorilerinde olduğu görülmektedir. Herhangi bir eğitim kurumunu bitirmemiş kişiler ile lisans üstü eğitim almış kişilerin oransal olarak düşük olduğu görülmektedir (Grafik 4). Eğitim durumuna bakıldığında, genel olarak Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. Ancak eski SSCB ülkeleriyle karşılaştırıldığında eğitim seviyesinin düşük olduğu görülecektir.

Grafik 4 : Eğitim Durumuna Göre Dağılım

İşsizliğin belirgin bir biçimde yansıdığı Tablo 35'te meslek grupları açısından memurluğun %15'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Tabloda diğer başlığı altında görülen 30 kişinin tamamı kadınlardan oluşmaktadır. Bunlar kurumlarda ve evlerde temizlik işleri ve çocuk bakıcılığı işlerinde çalışmaktadırlar.

Ahıska Türkleri'nin iskan sırasında istihdam sorunu üzerinde yeterince durulmamış, göçle gelen bu insanların göç öncesi mesleki eğilimleri ve becerileri incelenip bu yönde istihdam çalışması yapılmamıştır. Oysa bu insanların önemli bir kısmı geldikleri yerlerde kolhozlarda ve solhozlarda yetenekli birer üretici konumundaki çiftçilerdi. Tarım ve hayvancılık konusunda tecrübe ve yetenekleri vardı. Bu insanlara sosyal konut-

lar verilmiş ve eğitim seviyelerine göre de devlet dairelerinde istihdam edilmeleri cihetine gidilmiştir. Ancak bu insanlara tarım arazisi verilebilir ve hayvancılık için yardım yapılabilirdi.

Tablo 35 : Meslek Gruplarına Göre Dağılım

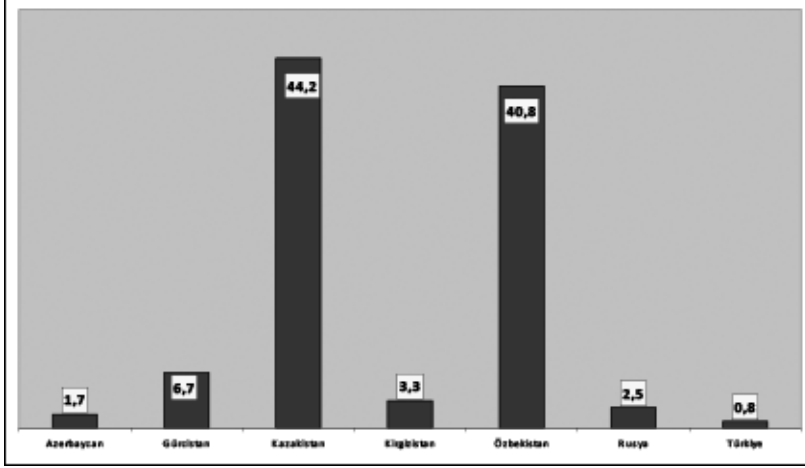
Meslek	Sayı	Yüzde
İşsiz	28	23,3
Memur	18	15,0
İşçi	6	5,0
Esnaf	1	0,8
Ev Hanımı	22	18,3
Aşçı	1	0,8
Avukat	1	0,8
Öğrenci	8	6,7
Şoför	3	2,5
Temizlikçi	1	0,8
Turizmci	1	0,8
Diğer	30	25,0
Toplam	120	100,0

Ulusal sınırlar arasında gerçekleşen bir göç hareketinde, göç edenlerin beraberinde taşıyacağı önemli araçlardan biri lisansdır. En azından geldiği ülkenin dili ile birlikte yerleştiği ülkenin dilini öğrenme zorunluluğu, göç edenlerin zenginleşen donanımlarını göstermektedir. Tablo 36'ya bu açıdan bakıldığında göç eden Ahıskalı Türklerin küçük oranlarda da olsa bir kaç dili konuştukları, bunlar arasında Rusça'nın % 96,7 gibi büyük bir oranda bilindiği gerçeğini yansıtmaktadır.

Tablo 36 : Bildiğiniz Diller?

	Sayı	Yüzde
İngilizce	120/5	4,2
Almanca	120/1	0,8
Fransızca	-	-
Rusça	120/116	96,7
Azerice	120/1	0,8
Kazakça	120/5	4,2
Özbekçe	120/16	13,3
Türkmence	-	-

Grafik 5 : Iğdır'da Yaşayan Ahıskalı Türkler'in Doğum Yerlerine / Ülkeler Göre Dağılımı

Doğum yerlerine göre bakıldığında, ankete katılanlardan sadece birinin Türkiye doğumlu olduğu, ağırlıklı olarak Kazakistan ve Özbekistan doğumlu oldukları görülmektedir. Başka araştırmacılarında yararlanabileceğini de düşünerek, Tablo 37 de katılımcıların doğdukları kentlerin isimlerine ve ülkelerine de yer verilmiştir.

Tablo 37 : Iğdır'da Yaşayan Ahıskalı Türkler'in Doğduğu Şehirlere Göre Dağılımı

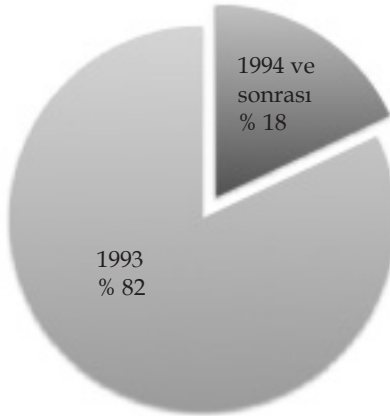
Doğduğunuz Ülke	Doğduğunuz Şehir	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Gürcistan	Adigön	2	1,7	1,7
Özbekistan	Ahangaran	2	1,6	0,8
Gürcistan	Ahisca	5	4,2	4,2
Kazakistan	Almata	18	15,0	15,3
Gürcistan	Aspinza	2	1,6	0,8
Azerbaycan	Bakü	2	1,6	0,8
Kırgızistan	Bişkek	2	1,7	1,7
Kazakistan	Cambul	3	2,5	2,5
Özbekistan	Fergana	18	15,0	15,3
Özbekistan	Gülistan	3	2,5	2,5

Azerbaycan	Haçmaz	2	1,6	0,8
Türkiye	İğdir	1	0,8	0,8
Kazakistan	Issık	25	20,8	21,2
Özbekistan	Kokand	14	11,7	11,9
Rusya	Krasnodar	3	2,5	2,5
Özbekistan	Namangan	3	2,5	2,5
Özbekistan	Sırderya	8	6,7	6,8
Özbekistan	Taşkent	3	2,5	2,5
Özbekistan	Uzunagaç	1	0,8	0,8
Kazakistan	Taraz	1	0,8	0,8
	Geçerli Toplam	118	98,3	100,0
	Cevapsız	2	1,7	
	Genel Toplam	120	100,0	

3.4.1. İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri'nin İğdir'a Göç Süreci

Ahıskalı Türklerin Türkiye'ye ve özellikle de İğdir'a ne zaman göç ettikleri yukarıda ve gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda¹⁹⁸ bütün boyutlarıyla ortaya konulmuştu. 1993'te İğdir'a yerleşen Ahıskalı Türklerin yanında daha sonraki süreçte devam eden bir göç dalgasının gerçekleşip gerçekleşmediğini sorguladığımızda bugün İğdir'da yaşayan Ahıskalıların % 82'sinin 1993'te % 18'inin ise sonraki süreçte buraya yerleştiklerini göstermektedir (Grafik 6).

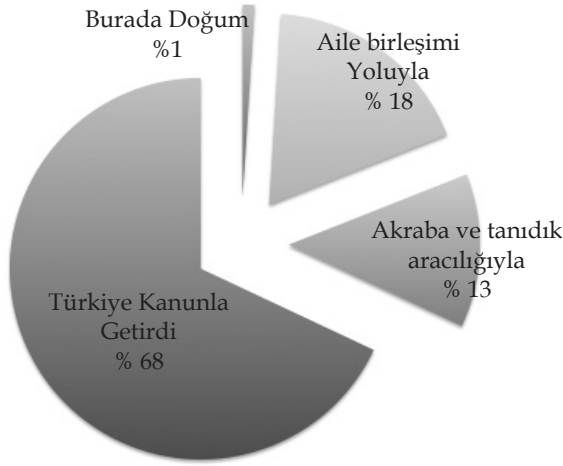
Grafik 6 : İğdir'a Ne Zaman Göç Ettiniz?

¹⁹⁸ Mülakatlar için bkz. Ekler kısmına.

1993'te İğdir'a göç eden Ahıskalı Türklerin gelme biçimlerine bakıldığında, %68'i Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kendilerini kanunla getirdiğini, %18'i evlilik ve aile birleşimi yoluyla geldiklerini, %13'ü ise akraba ve tanıdıklarının vasıtasıyla İğdir'a yerleştiklerini ifade etmişlerdir (Grafik 7).

Grafik 7 : İğdir'a Nasıl Göç Ettiniz?

İğdir'da yaşayan Ahıskalı Türklerin Türkiye'ye hangi ülkeden göç ettikleri sorgulandığında, yoğunluklu olarak Kazakistan (% 43,2) ve Özbekistan (% 32,1) ön plana çıkmaktadır.

Tablo 37 : İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri'nin Geldikleri Ülkeler;

Ülke	Sayı	Yüzde
Azerbaycan	8	6,7
Gürcistan	5	4,2
Kazakistan	53	43,2
Kırgızistan	6	5,0
Özbekistan	39	32,1
Rusya	9	7,5
Türkiye	1	0,8
Toplam	120	100,0

Göç eden grupların göçlerini başlattıkları şehirlere bakıldığında, Almata (%14,2), Fergana (%12,5), Issık (%23,3), Kokand

(%10,8) ve Krosnadar (%7,5) şehirlerinden daha yoğun bir göç dalgasının gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 38 : İğdir'a Yerleşen Ahıska Türkleri'nin Geldikleri Şehirler;

	Sayı	Yüzde
Adıgön	2	1,7
Ahangaran	1	0,8
Ahıska	3	2,5
Almata	17	14,2
Bakü	3	2,5
Bişkek	5	4,2
Cambul	1	0,8
Fergana	15	12,5
Gence	4	3,3
Gülistan	2	1,7
Haçmaz	1	0,8
İğdir	1	0,8
Issık	28	23,3
Kokand	13	10,8
Krosnadar	9	7,5
Nomangan	1	0,8
Sirderya	4	3,3
Taşkın	3	2,5
Uzunağaç	1	0,8
Taroz	1	0,8
Cevapsız	5	4,2
Toplam	120	100,0

3.4.2. Ahıska Türkleri'nin İğdir'a Uzanan Göç Sürecinde Yaşadıkları

Ekte yer alan mülakatlarda da görüleceği gibi, iki görüşmecinin diğerlerine göre farklı bir önemi bulunmaktadır. Biri Fergana'da Kuvasay Emniyet Müdürlüğü'nde emniyet amiri olarak çalışmış ve Fergana olayları sırasında görevde olduğu için olayları yakından gözlemlemiştir. Diğer kadın görüşmeci ise Fergana olaylarının içinde yer almış olup, eşini ve genç oğlunu bu olaylarda yitirmiştir. Bu bakımdan bu iki mülakatçı ile birlikte üç görüşmecinin Fergana olayları ile ilgili anlattıklarına aşağıda geniş bir şekilde yer verilecektir. Görüşmeler bir-

den ona kadar numaralanmış ve tırnak içinde gösterilen alın-tiların kaçınıcı görüşmeciye ait olduğu yanındaki parantezde belirtilmiştir.

Öncelikle Türkiye'ye göç etme sebeplerine bakılacak olursa, özellikle Özbekistan'dan gelenlerin tamamı etnik kimliklerinden dolayı ayrımcılığa tabi tutulduklarını ifade etmişlerdir:

"Daha 1974 yılındayken aynı yerde çalışan Özbekler bize 'Burarlardan gidin, sizi istemiyoruz' şeklinde sözler söylerlerdi. Daha o yıllardan beri Türk olmamız nedeniyle bizleri dışlardı. Türk olmamız nedeniyle hep oradan oraya sürüldük."¹⁹⁹

"Özbeklerle çok nadir kız alış-verişimiz oldu. Birbirimize pek kaynaşmadık. Sadece dost ve komşu olarak gidiş-gelişlerimiz vardı. Karşılıklı düğünlere gider-gelirdik... Özbekler artık bizleri istemiyorlardı ve bir an önce Özbekistan'dan gitmemizi istiyorlardı."²⁰⁰

"Özbekistan'da bizi etnik bir azınlık olarak görüyorlardı"²⁰¹, "Türk olmamız en büyük sorundu"²⁰², "Dışlanmışlık vardı. İlerlememize müsaade etmezlerdi. Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler Türklüğü kabul etmezlerdi."²⁰³, "Bizi azınlık görüyorlardı. Bizi dışlıyorlardı."²⁰⁴

"Azınlık sorunları, horlanma, can güvenliğinin olmayışı başlıca göç etme sebeplerimizdi... Özbekistan'da bizi Özbekler resmen kovdular. Bize 'Türksünüz. Türkiye'ye gidin. Burada Türklere yer yok.' diyorlardı. Azınlık olarak sürekli baskı gördük."²⁰⁵

¹⁹⁹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

²⁰⁰ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²⁰¹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

²⁰² Bkz. Ekler kısmında Mülakat-8

²⁰³ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

²⁰⁴ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-10

²⁰⁵ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-7

Görüşmecilerin bir kısmı Orta Asya'ya sürüldükleri 1944'ten itibaren Sovyet yönetimi altında baskıya ve ayrımcılığa tabi tutulduklarını ifade etmişlerdir:

"1944 sürgününden sonra kimliklerimize küçücük damgalar vurulmuştu. Bu damganın anlamı 'güvensiz toplum ve insanlar' anlamındadır. Bu KGB'nin başvurduğu bir nevi fişleme yöntemidir. Bu damgaların manasını ancak 1989 Fergana olaylarından sonra anlayabildik. Kazakistan'da ve Özbekistan'da Ahıska Türkleri'nin önemli mevkilere ve konumlara gelmesi imkânsız bir şeydi. Devlet yöneticileri buna asla müsaade etmezlerdi. Mesleki alanda ilerlememize izin vermezlerdi. Yükselmemize izin yoktu."²⁰⁶

"Gorbaçov öncesinde din özgürlüğü de yoktu."²⁰⁷

"Ahıska bölgesinden Özbekistan'a sürgün edildikten sonra, 1944 ila 1956 Stalin Dönemi'nde seyahat özgürlüğümüz yoktu. Bir köyden diğer bir komşu köye gidip-gelmek bile Ahıska Türkleri için yasaktı. Ancak bu yasak yerli Özbek halkı ya da Kazaklar için geçerli değildi. Yasak sadece Ahıska Türkleri için vardı. Bu dönemde Ahıska Türkleri sıkı bir denetim ve gözetim altındaydılar. Tabir caiz ise 1944-1956 yılları arasında sıkı yönetim vardı. 1956 da Stalin öldükten sonra, rehabilitasyon dönemi başladı. Yavaş yavaş Ahıska Türkleri'ne özgürlükler verildi, seyahat özgürlüğü geldi. İsteyen istediği yere gidip-gelmeye ve hatta yerleşmeye başladı."²⁰⁸

"İnançlarımızı ve ibadetlerimizi gizli yapardık. Yerel yöneticiler bizi çok sıkıyorlardı."²⁰⁹

"Çocuklarımız okula gittiğinde 'Allah yoktur.' Oruç tutanlara ise 'Oruç tutmayın.' derlerdi. Orada din özgürlüğümüz yoktu.

²⁰⁶ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

²⁰⁷ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

²⁰⁸ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-8

²⁰⁹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

Kazaklar dini inançlarımızdan dolayı bizimle alay ederlerdi. Bizlere 'Aç oturmayla mı Müslüman oldunuz' derlerdi."²¹⁰

Bazı görüşmeciler de 1989 yılında Özbekistan'daki Fergana olaylarının dönüm noktası olduğunu ifade etmişler ve o tarihe kadar belli sıkıntılar olsa da çok ciddi sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir:

"1989 Mayıs ayına kadar Özbeklerle ciddi bir sorunumuz olmamıştı... Ben on yıl boyunca Özbeklerle aynı okulda okudum. Ben ve ailem bir kötülüklerini görmedik."²¹¹

"Özbeklere bizler yaşamayı, yemek yapmayı öğrettik. Komşuluğumuz iyiydi. Düğünlerimize gelirlerdi, bizde onların düğünlerine giderdik", "Özbeklerle Fergana olaylarından önce sorunumuz yoktu."²¹²

Ancak Fergana olayları dönüm noktası olmuştur. Aşağıda bu önemli olayı yakından yaşayanlardan üçünün anlatımlarına yer vereceğiz. İlki olaylar sırasında bölgede görev yapan bir emniyet amiridir ve anlattıklarının bu bakımdan ayrı bir önemi bulunmaktadır:

"25 Mayıs 1989'da Kuvasay Emniyet Müdürlüğü'ne bir ihbar geldi. Bir restorantta toplanan 100-150 kadar yabancı Özbek taşkınlık yapıyormuş. Polisleri gönderdik. Telsizle bizi de çağırdılar. Restoranttaki Özbeklerin hiçbirisini tanıyamadık. Restoranta gittiğimde saat: 16:00-17:00 sularıydı. Bende bunların yabancı olduklarını ve esrar kullanan sarhoş insanlar olduklarını gördüm. Bu insanlar belediye başkanı ile görüşmek istiyorlardı. Emniyet Müdürünü aradım. Takviye geldi. Zor durumda olduklarını ve yardıma ihtiyaçları olduğunu söylüyorlardı. O esnada yerli bir Özbek gizlice bana, 'Bunların asıl maksatlarının Ahıska Türkleri'ne saldırmak olduğunu' söyledi. Bende Kuvasay'da yaşayan bizim Ahıskalılara haber gön-

²¹⁰ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-5

²¹¹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²¹² Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

derdim. Dikkatli olmalarını tembihledim. Daha sonra da bu yabancı Özbekler restoranttan ayrıldılar. Tren vagonlarının çekildiği yerde sakladıkları sopalar, dirgenler, taşlar ve oradaki kırık dökük metal parçalarıyla Ahıska Türkleri'ne saldırdılar. Kuvasay'da Ahıska Türkleri de bunlara saldırdı. 126 Özbek yaralandı. Bir Özbek Ahıska Türkleri'nin av tüfeğiyle açtığı ateş nedeniyle öldü. Bu kavgadan sonra hepsi sağa sola kaçıştı. Bizler de orada kaldık. Hatta çevreden takviye bile istedik. O günden sonra, Özbekler Lenin Meydanı'nda heykelin önünde toplandılar. Meydanda 1.500-2.000 civarında Özbek vardı. Elllerinde genellikle çivili sopalar, armaturalar (kesilmiş inşaat demiri), dirgenler, nacaklar, baltalar, bıçaklar vardı. Gündüz meydanda toplanıyorlardı. Geceleri de Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları sokaklara gidiyorlardı. Bu olaylar 03.06.1989'a kadar devam etti. Kuvasay'da Ahıska Türkleri toplu ve bir arada şehrin belli bir bölgesinde yaşıyorlardı. Bu süre zarfında biz emniyet görevlileri hep Kuvasay'da kaldık.

03.06.1989 günü Kuvasay'a 40 km mesafedeki Taşlak'da olaylar başladı. Emniyetin dikkati Kuvasay'da idi. 5-6 bin Özbek toplanıp Ahıskalıların evlerine saldırdılar. Tecavüz olayları oldu. Taşlak'da ölenler de vardı. Aynı gün ya da bir gün sonrasıydı, Vodstroı'de de olaylar oldu. Vodstroı Kuvasay'a 30-35 km mesafede küçük bir kasabadır. Çoğunluk Ahıska Türkü'dür. Yaklaşık 6 bin kişilik kalabalık bir grup, şehrin tek caddesine giriyor. Bir gün önceden kırmızı çaputlarla işaretledikleri Türklerin evlerine 10'ar 15'er kişilik küçük gruplar halinde saldırıyorlar. Girdikleri evde buldukları insanları öldürüp, ortalığı yakıp yıkıyorlar. Genç Türk kızlarını toplayıp kalabalığın önünde üstlerini soyup tecavüz ediyorlar. Ve kişileri de öldürüyorlar.

Klobzavot (Pamuk zavotu)'nda da Kalabalık grup ortalığı yakıp yıka yıka gidiyormuş. İnsanları dövüp evlerini yağmalıyorlar. Klobzavot'da 1 ölü vardı.

Fergana'da Bazarın arkasında Yangıçek semtinde çoğunluk Ahıskalılar yaşıyordu. Lada arabasında giden baba ve iki oğlunu durduruyorlar. Arabayı ters çevirip linç edip üçünü de öldürüyorlar.

Kirgili'da da olaylar oldu. Daha önceden işaretledikleri Türklerin evlerine saldırıyorlar. Burada da tecavüzler ve ölümler oluyor. Hacımağız Köyü'nde 2 kişiyi öldürüyorlar.

Bu olaylar, Fergana şehrinde ve Fergana şehrine bağlı küçük yerleşim birimlerinde 03-04-05 Haziran 1989 da olan olaylardır. Fergana şehrinde Özbekler toplam 28 kişiyi öldürdüler.

05.06.1989 da benim ve ailemin yaşadığı Fergana merkezdeki Sodvin Solhoz (Şarap Çiftliği) da evimin önündeki arabamı ters çevirip yakıyorlar. Daha sonra evimi ve babamın evini yakıp yıkıyorlar. O bölgede benim emniyet müdürlüğünde şube müdürü olarak çalıştığımı bütün Özbekler biliyordu. Fergana Emniyet Müdürlüğü beni korumadığı gibi, ailemi ve çocuklarımı dahi korumadılar.

Fergana Vadisi'ndeki Kokand şehri Fergana şehrine 90 km uzaklıktadır. 07.06.1989 da Kokand'da en kötü olaylar oldu. Duyduğuma göre olaylar şehir merkezinde başlamış. Demiryollarında çalışan 2 Ahıskalıyı öldürüyorlar. Emniyet Müdürlüğü'ne ateş açıyorlar. Şehirde Özbekler birçok yerde yangınlar çıkarmış. Birçok evi yağmalayıp yakmışlar. Sebile Nene'nin oğlunu ve eşini Kokand'da öldürdüler. Ayrıca başka ölenler de vardı. Tecavüzler ve evlerin yağmalanması oldu. Kokand'da 10-15 kişi öldü.

Cezaevinden çıkarılan insanlara bu olaylar yaptırıldı. Polis ve asker kimseye müdahale etmedi, kimseyi tutuklamadı. Gözaltına alınan Özbekler, bir saat kadar sonra arka kapıdan bırakılıyordu. Emniyet teşkilatı isteseydi bu olayları daha ilk başladığı Kuvasay'da bastırabilirdi. Çünkü bu olaylar daha önceden planlanmıştı.

Fergana Olayları Vahabistler Partisi'nin planlarıydı. Bunlara Özbekçe 'Vahabiler' derler. Vahabilerin ilk amacı; Türkler Özbekistan'da iyi yaşıyorlar, iyi evlerde kalıyorlar. 17.000 nüfusa sahip olan Ahıskalıları Özbekistan'dan çıkarmaya çalışıyorlardı. Vahabiler 1985 yılından beri Özbekistan'da gizlice çalışıyorlardı. Bunlar daha çok Afganistan tarafından gelenlerdi.

Vahabiler, Özbekleri SSCB'den ayırıp bağımsız bir Özbekistan kurma peşindeydiler. Onlara göre Özbekistan'da sadece Özbekler yaşayacaktı. Ruslar, Ahıskalılar ve diğerleri Özbekistan'dan gideceklerdi. Bize yaptıklarıyla diğerlerinin de korkup gideceklerini düşünüyorlardı. Vahabiler Özbekistan'daki Ruslara saldırmaya cesaret edemediler. Çünkü Rusların arkasında Rus askerleri vardı. O tarihlerde Özbekistan'da ciddi sayıda Rus askerleri ve askeri birlikleri vardı."²¹³

Bir kadının gözünden Fergana olayları:

"Özbeklerle Fergana olaylarından önce sorunumuz yoktu. 25.05.1989'dan sonra olaylar başladı. Demir sopalar, armatürler, bıçaklar, dirgenler ve taşlarla bize saldırdılar. Bu olaylardan önce Ahıskalıların evlerine tek tek gelip, 'Sen Türk müsün? Azerbaycan'lı mısın?' şeklinde sorular sordular. Ve bize bunun devlet işi olduğunu söylediler. Bizlerde genelde Türk olduğumuzu dedik. O sıralar büyük kızım Zülfiye bir gün okuldan gelerek; 'Anne, Basmaç'ın kızıyla okulda tartıştık. Bana 'siz Türklerin hepsini yakında buradan süreceğiz' diyor" dedi. Ben kızım Zülfiye'yi önemsemedim. Fakat bunu kayınpederime anlattım. Kayınpederim de 'Bu işte bir iş var' dedi. Bu arada gene beyaz gömleklili 2-3 kişi gelip komşu Sıddık'a 'Settar'ın evini sen yakacaksın. Yakmazsan senin evini yakacağız.' diyorlar. Sıddık da beyaz gömleklilere 'Ben yapamam.' demiş. Bunu da bana Rus komşum Şura olaylardan çok sonra anlattı. Olaylar başladığında kaynım Telman'ın evine çocukları da alıp gittim. Hepimiz orada toplandık. Eşimin emniyet müdür yardımcısı olarak görev yaptığı Kuvasay'da olaylar olmuştu. Telefonda bize Vodstroï'de evleri yaktıklarını söylediler. Bizde de dirgen, sopa, balta vardı. Ayrıca şişelere benzin doldurup molotof kokteylleri hazırladık. Bizimkilerde silah yoktu. Bunlarla kendimizi savunmayı düşünüyorduk. Bu olaylar Fergana'ya bağlı Sodvin Solhoz'da oluyordu. O gece Özbekler gelmediler. O gece Telman beyin evinden Rusya'daki aile dostumuz olan albay Victor'u aradık. Bize 'Moskova'da böyle bir ola-

²¹³ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-7

yın bilinmediğini' söyledi. Victor o tarihlerde devlet başkanlığı muhafız alayında albay olarak görev yapıyordu. Telman bey her şeyi Victor'a anlattı. Victor da bize 'Uçaklarla askerler Moskova'dan gelecek. Olayları bastıracak.' dedi. Ama askerler birkaç gün geç geldiler. Burada olaylar başlamıştı. 05.06.1989 günü sabahleyin kaynatam ve tüm akrabalarımız hep birlikte Fergana Valiliği'nin önünde toplandık. Kocam Settar'da Kuvasay'da emniyet şube müdürü olarak görevi başındaydı. Valilikten kimse bize cevap vermedi. Bizimle hiçbir yetkili görüşmedi. Valiliğin önünde çoluk-çocuk bine yakın kişi idik. Bu arada Fergana'da yaşayan Ruslar, özellikle de bayanlar bize hitaben; "Özbekler ellerinde ucu çivili sopalar ve silahlarla bu tarafa geliyorlar. Çok kalabalıklar. Kalabalıktaki insanların çoğu kendisinde değiller. Sarhoşlar, uyuşturucu almışlar. 'Türlere ölüm. Onları öldürün' diye bağıyorlar" diye bizi uyardılar. Bizim etrafımızda, meydanda 20-30 polis ya vardı ya yoktu. Tüm ısrarlarımıza rağmen vali Umarıv bizimle görüşmedi. Kayın pederim bize 'Bu iş tehlikeli boyutlara varıyor. Buradan gidelim. Bunlar bizi öldürecekler.' dedi. Ve orada kaynatamdan ayrıldık. Kayın pederim Sodvin Solhoz'daki evine gitti. Evindeki çocuklarını ve torunlarını toplamaya gitmişti. Ben ve üç çocuğum, Telman bey ve ailesi ile Enver bey ve aileleri ayak-kabı fabrikasında birlikte çalıştığımız Luda isimli Rus bayanın evine sığındık. Evi dördüncü kattaydı. Sokaklarda ve caddelerde siyah gömleklili Özbekler motosikletlerle dolaşp ellerindeki megafonlarla bağıarak; 'Türlere kimse evine almasın. Kim evine Türk alırsa, onu da öldüreceğiz.' diyorlardı. Luda'nın evi Fergana şehir merkezindeki Puşkin Caddesi'ndeydi. Bu bölgede çoğunlukla Ruslar yaşardı. Luda'nın evinde bir gece kaldık. Hepimiz çok korkuyorduk ve tedirgindik. Luda'nın evinden Kazakistan'daki kardeşim Ahmet MÜRSEL'in evini aradık. Yaşanan olayları anlattık. Telefonda bize, 'hiçbir şey duymadıklarını, televizyonların bu olayları vermediğini' söyledi. Ahmet MÜRSEL oradaki Ahıskalıları toplayıp Nursultan NAZARBAYEV'le görüşmüşler. Özbekistan'da yaşanan olayları anlatmışlar. Sabah olunca, Luda'ya 'Git bak, bizim Türlere ne yapıyorlar? Nereye götürüyorlar?' dedim. Luda dışarı

çıktı. Ve bir saat kadar sonra eve gelip, 'Ahıskalıları paligona götürüyorlar.' dedi. Paligon, askeriyenin şehrin dışındaki silah eğitimi ve atış alanıydı. Bizde akşamı bekledik. Akşama doğru Enver Bey telefonla Sodvin Solhoz'da Kantora'yı aradı. Kantora salhozun idare edildiği sosyal ve hizmet binalarının bulunduğu yerdi. Kantora'dakiler bize 'Son araba kalkıyor, yetişin.' dediler. Akşam güneş battıktan sonra, Puşkin Caddesi'ndeki Luda'nın evinden çıktık. Hepimiz büyük bir panik içinde ve koşa koşa çoluk çocuk 700 metre kadar ilerideki Sodvin Solhoz'a gittik. Oğlum Ensar o sıralar 18 yaşındaydı. Hepimizden hızlı koşarak en son gidecek olan arabayı durdurdu. Bizler de yetiştik. Üstü açık kamyonu hepimiz bindik. Arabada daha önce binen insanlar da vardı. Yaklaşık arabanın üzerinde çoluk çocuk dahil 50-55 kişi vardık. Arabanın üstü çok sıkıştı. Kamyon hemen hareket etti. Bir öteki caddeden, Lenin Caddesi'nden 2-3 bin civarındaki kalabalık bir Özbek grubu Sodvin Solhoz'a girdi. Eğer şoför ters istikamete gitseydi, kamyon bu kalabalık Özbek grubunun içine düşecekti. Kamyon bizi üzüm bağlarının kenarından ve toprak patika yoldan paligona götürdü. Paligona geldiğimizde, ağlaşan ve saçını başını yolan insanlarla karşılaştık. Taşlak ve Vodstroï'de tecavüze uğrayan genç kadınları ve kızları da getirmişlerdi. Tahminen 15-20 kadar genç kıza ve kadına tecavüz edilmişti. Tecavüze uğrayanları askerler ayrı bir çadıra yerleştirdiler. Aileleri de çocuklarına yapılan bu zulüm nedeniyle ağlaşıyorlardı. Kimisi eşini, kimisi çocuğunu kaybetmişti. Herkes ağlıyordu. Günlerden 06.06.1989 ve saat akşam 6 sıralarıydı. O gece bizlere çadır verdiler. Kuru yerde muşambanın üzerinde yattık. Bu olaylar esnasında, biz arabaya binerken, kayınpederim Abdurrahman, Sodvin Solhoz'un idare binası Kantora'daki sinema kulübünde saklanıyor. Kayınpederim ikinci eşini, çocuklarını ve diğer torunlarını bizim bindiğimiz son kamyonu bindirmişti. Ancak kendisi, 'Ben eve bakacağım.' diyerek kamyonu binmedi ve orada kaldı. Biz ayrıldıktan sonra, kalabalık Özbek grubunu görünce, kendisi gibi o an orada kalan akrabası olan Güldane abla ile birlikte sinema kulübünün bodrum katından çıkıp, üzüm bağlarının arasından sinerek ve sürünerek Paligon yo-

luna çıkmışlar. Bunları gören Rus askerleri de Paligon'a getirdiler. Paligon'da bir hafta kadar sonra, bizlere 'Olaylar yatıştı. Gidin eşyalarınızı alın, ölülerinizi alın.' dediler. Hepimiz yanımızda Rus askerleriyle birlikte evlerimize gittik. Evlerimiz darmadağın olmuştu. Kanepe ve yataklar bıçaklarla yırtılmış, iyi eşyalarımız çalınmıştı. Götürmediklerini de kırıp dökmüşlerdi. Hepimiz yanımıza zaruri gördüğümüz battaniye, elbise vb. şeyler aldık. Sodvin Solhoz'da kalan bütün Türklerin evleri yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştı. Paligon'a döndüğümüzde, ölülerini bulanlar da büyük beyaz naylon poşetlerle çoğu yanmış vaziyetteki cenazelerini getirmişlerdi. Herkes cenazesinin başında toplanmış ağlaşıp feryat ediyorlardı. Cenazesi olmayanlar da ölenlerin yakınlarını teselli edip, onlarla birlikte feryat ediyorlardı. Bu arada Paligon'un biraz uzağındaki düzlükte traktörlerin arkasına takılı kepçeler büyükçe bir çukur kazdılar. Cenazeler gördüğüm kadarıyla yıkanmadı. Çünkü yıkanacak vaziyette değillerdi. O esnada mollalık görevini yapan yaşlıca biri Kur'an okudu. Ve toplu cenaze namazı kılındı, dualar edildi. Daha sonra da Rus askerlerinin açtığı tahminen 2 metre derinliğindeki bu büyük çukura herkes kendi cenazesini yerleştirdi. Herkes son duasını bir kez daha okudu. Ve kepçelerle cenazelerin üzeri toprakla örtüldü. İnsanlar üzgün ve morali bozuktu. Birileri konuşuyor, bir diğeri ona müdahale ediyordu. Herkes birbirine girmişti. Kimin ne dediği belli değildi. Daha sonra Rus bakanı BAGATİN ve devlet başkanı RİJKOV geldiler. Bize 'Sizi Rusya'ya götüreceğiz' dediler. Ben o sırada bakana hitaben; 'Eşim nerede? Kocamın görevi çok tehlikelidir. Onu bulun.' dedim. O da bana yardımcı olacağını dedi. Bir gün sonra da kocam Paligon'a bizim yanımızı geldi. Kocam silahını teslim edip gelmişti."²¹⁴

Olaylarda eşini ve oğlu öldürülen kadının anlatımıyla Fergana:

"Fergana olaylarından önceydi, komşu Kadir gelip bana; 'Teyze toplantı yapıldı. Bize herkes komşusunu öldürecek.' dedi. Ben bu söyleneni pek ciddiye almadım. Beyim de ciddiye al-

²¹⁴ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

madı. Kuvasay'da Haziranın üçünde yaşanan olayları duyduk. Beyim ve kaynım 'Durum ciddiye tren vagonu ayarlayıp Azerbaycan'a gidelim.' dediler. Azerbaycan'da baldızlarım, görümcelerim vardı. Beyimle kaynım çarşıya giderken Özbekler onları hırpalamışlar. Can havliyle eve geldiler. Ben, torunum Firuze ve gelinim Muhabbeti alıp çalıştığım hastaneye gidiyordum. Özbek komşularım bize hitaben; 'Bunlar kaçıyorlar.' dediler. Biz hastaneye giderken, birlikte çalıştığım cildiye uzmanı Sali beyle karşılaştık. Doktor Salican bey; 'Ben sizi evime alırsam beni de öldürürler. Türkleri kim evine alırsa onları da öldürürler.' dedi. Ben de kuçede (sokak) yürümeye devam ettim. Oğlumun sınıf arkadaşı Melike'nin annesi ile karşılaştım. Bana 'Hala beni sizden dolayı öldürseler de ben sizi evime alacağım.' dedi ve bizi evine aldı. Ben o gece sabaha kadar uyuyamadım. Sabah gelinim ve torunum orada kaldı. Ben hastaneye gittim. Başhekim 'Buraya gelin.' dedi. Ben de gelinim ve torunumu alıp hastaneye gittim. Yolda bizi gördüler. Peşimizden hastaneye geldiler. Başhekim ve Ermeni olan Roza isimli başhemşire bizi bırakmadı. Gelenlere de 'Burada Türk yok.' dediler. Ambulansla bizi gizlice başhekim bayan Nurhan Corayeva getirdi. Terminalde otobüse bindirip 1,5-2 saat mesafedeki Tacikistan'ın Leninabat şehrine gönderdiler. Tacikler bize bir şey demediler. Evden çıkarken ayrıldığımız eşim ve 2 oğlumdan haberim yoktu. Ben oğlumun ve kocamın öldüğünü sonradan duydum. O kargaşada Özbekler oğlumu ve eşimi öldürmüşler. Öldürülmelerini kaynım görmüş. Anlattığına göre, kalabalıkla karşılaşıyorlar ve kalabalık onları linç ediyor. O an eşim Özbeklere 'Oğluma kıymayın. Daha 20 yaşındadır, 20 gündür askerden yeni geldi. Annesi dayanamaz. Oğlumun yerine beni öldürün.' diye yalvarmış. Ama nafile, gözünü kan bürümüş Özbekler ikisini de orada öldürmüşler. Ben üç ay camın önünde oturdum. Oğlum ve eşim gelecek diye bekledim. Bir şey yiyemedim. Bağırsaklarım düğümlendi. Sonradan bana eşimin ve oğlumun öldüğünü dediler. Leninabat'da 2-3 gün kaldık. Leninabat'dan uçakla Rusya'ya Smalensk şehrine geldik. 4 ay kadar kaldık. Oradan trenle Azerbaycan'a Gence'ye geldim. Gence'ye bağlı Nametabat Köyü'nde eşimin kız kar-

deşleri vardı. Orada oğluma, eşime ve kaynımın oğluna 40 verdik. İnek kestik. Kırk'ı 3-4 aydan sonra verdik. Orada görümcelerimle birlikte 40 yaptık. Daha sonra da Eylül 1989 da olaylar yatıştı. Özbekistan'a gittim. Evim, eşğim her bir eşyam çalınmıştı. Evimi yağmalamışlardı, evim bomboştu. Ben 8 göz evimi ve bağımı bahçemi bir Jiguli marka taksiye sattım. Tekrar Azerbaycan'a geldik. Azerbaycan Devleti ilk geldiğimizde, bize bir ay boyunca yemek yardımı yaptı. Elçibey devlet başkanıydı, bize iyi davrandılar... Bize ettikleri zulmü şimdi kendileri çekiyorlar. Kırgızlar da Özbeklere saldırıyorlar. İlahi adalet tecelli ediyor.”²¹⁵

Ahıska Türkleri'ne geri dönmeyi düşünüp düşünmediklerini sorduğumuzda oldukça net cevaplar aldık:

“Kesinlikle geri dönmeyi düşünmüyorum. Bizler daha çocuktuk, amcalarımız Türkiye'ye gelmek istediler. Ama olmadı. Uzun yıllardır Türkiye'ye gelmek istiyorduk. Geri gitmeyi asla düşünmüyorum.”²¹⁶

“Sorunlar çözülse bile dönmek istemem. Türkiye ata-baba yurtdumdur, anavatanımdır.”²¹⁷

“Orada azınlıktık. Buraya kendi vatanımıza geldik. Burada rahatız. Endişemiz yoktur. Gitmeyiz.”²¹⁸

“Asla geriye dönmeyi düşünmüyorum. Kendi vatanıma, kendi bayrağımızın dalgalandığı ülkemize geldik.”²¹⁹

“Geriye dönmeyi düşünmüyorum. Ben anavatanıma geldim. Zaten atalarımız da sınır olan Ahıska Bölgesi'ne Osmanlı İmparatorluğu döneminde Konya bölgesinden getirilerek iskân edilmişlerdir.”²²⁰

²¹⁵ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-3

²¹⁶ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²¹⁷ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

²¹⁸ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-4

²¹⁹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-5

²²⁰ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-8

“Ben geri dönmem. Vatanıma geldim. 70 yıllık hasretim bitti.”²²¹

“Sorunlar çözülsün de dönmeyiz. Çocuklarımız buraya alıştılar.”²²²

“Orada yaşadığımız sorunlara çözüm getirilse bile dönmem. Kazakistan’ın Almata şehri çok güzel bir şehirdir. Fakat oradaki güzel yaşamın bir sonu yoktur. Bir gün Kazaklar da Özbekler gibi Ahıska Türkleri’ne saldıracaklar ve kovacaklardır.”²²³

“Bana orada altından kafes yapsalar gene de dönmem. Ben vatanıma döndüm. Bundan ötesi mezarıdır”²²⁴

“Ayağımın altına altın da serseler ben geri dönmem.”²²⁵

Ahıska Türkleri’ne Iğdır’da günümüzde en önemli problemlerin ne olduğu sorulduğunda işsizlik, sosyal güvenlik, çocuklarının geleceği ve konutlarıyla ilgili sorunları dile getirmektedir. İşsizlik hemen tamamının dile getirdiği en temel sorun olarak gösterilmekte ve özellikle gençlerin Antalya, Bursa gibi kentlere çalışmaya gittiği ifade edilmektedir... Bunun yanında çocukların geleceği konusunda kaygılar da bulunmaktadır:

“Çocuklarımın Iğdır’da iş bulamama ve geçim sıkıntıları vardır. 2 çocuğum da Antalya’dadır. Kızım bibisinin oğluyla evlenip gitti. Oğlum da Antalya’da markette çalışıyor. Dayısının yanında kalmaktadır. Çalışma izni vardır. Antalya’da çocuklarım ev alsalar gideceğiz.”²²⁶

“Çocuklarımın mesleği yoktur. Gelecekleri beni kaygılandırıyor. Yazları Antalya’ya gidiyorlar. Gençlerin Iğdır’da iş imkânı yoktur. Bu da bizi endişelendiriyor.”²²⁷

²²¹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

²²² Bkz. Ekler kısmında Mülakat-10

²²³ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

²²⁴ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-7

²²⁵ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-3

²²⁶ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²²⁷ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-10

“Eğitim yönünden bir sorun yoktur. Okumak çocukların kendi gayretlerine kalmış. Rusya’daki çocukların eğitimi çok iyiydi. Ancak iş hayatına atıldıklarında ayrımcılık yapılırdı.”²²⁸

“Oğlum burada tekniker olarak Bayındırlık’da çalışmaktadır. Kızlarım Bursa’dadır. Çocuklarım ve torunlarım okullarını istedikleri gibi okudular. Kimse onlara engel olmadı.”²²⁹

“Çocuklarımıza devlet çok güzel imkânlar yarattı. Özellikle 1993-2000 yılları arasındaki üniversite sınavlarında bizim çocuklarımıza ek puanlar ve kontenjanlar verildi. İsteyen çocuk istediği şekilde okudu. Ama bazen gelecekte çocuklarımın sorun yaşamasından endişe ederim.”²³⁰

“Buradaki yaşantıdan dolayı çok endişeli değilim. Ancak iş imkânı yok. Geldiğimiz yerde eğitim daha kaliteliydi. Özellikle SSCB döneminde eğitim çok detaylı ve kaliteliydi. Türkiye’deki gibi, okuyan çocuğun okulunun haricinde birde dershaneye gitmesi gibi bir durum yoktu.”²³¹

“İşsizlik kaygısı var. Bu Iğdır’da yaşayan herkesin ortak kaygısıdır. Okullardaki sınıflarda öğrenci sayılı çok fazladır. Dolayısıyla da çocuklarımız iyi bir eğitim alamıyor.”²³²

“Türkiye’nin eğitimi iyi değildir. SSCB ve sonrasında eğitim iyiydi. Çocuklarımdan yana kaygılıyım. İyi bir eğitim alama ve iş bulamama korkusu var.”²³³

“İşsizlik en önemli sorundur. İş imkânı olsa Iğdır’dan kimse gitmez.”²³⁴

228 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

229 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-3

230 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-5

231 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

232 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-7

233 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

234 Bkz. Ekler kısmında Mülakat-4

“Çocuklarımıza iyi imkânlar sunulmuyor. Çocuklarımızın geleceğinden endişeliyiz.”²³⁵

“Eğitimin yeterli kalitede olmaması başlıca sorunlarımızdır. İlköğretime giden çocuklarımız 45-46 kişilik sınıflarda okumaktadır. Bir öğretmen 45 öğrenciyle iyi bir şekilde nasıl ilgilenebilir?”²³⁶

“Gelecek kaygımız vardır. Oğlumun evlenip ev bark sahibi olmasını çok isterdim. Evi olsun, işi olsun. Diğer iki çocuğumun da Türkiye’ye gelmesini çok istiyorum. Benim 8 torumun var. 3’ü Bakü’de, 3’ü Rusya’da, 2’si de Antalya’dadır. Torunlarımı çok özliyorum.”²³⁷

Aileler göçler sonucu parçalanmıştır:

“Ençok akrabalarımı özliyorum. Annem ve 4 kız kardeşimle erkek kardeşim Kazakistan’dadır. Annem 96 yaşında olup, en büyük ablam ise 78 yaşındadır. Onları çok özliyorum. Gidiş-geliş çok zor ve uçak biletleri çok pahalıdır. 17 yılda ancak 2 defa Kazakistan’a gidebildim. Hasretlik sorunumuz vardır.”²³⁸

Bunun yanında sosyal güvenlik konusundaki problemler dile getirilmektedir:

“Benim gibi Türkiye’ye gelmeden önce çalışan insanların emeklilik hakları yoktur, sosyal güvenceleri yoktur. Orada çalıştığımız süreler, Türkiye’de çalıştığımız hizmet sürelerimizle birleştirilmiyor. Bu konuda kanuni engeller var. Karşılıklı ve ikili ülke anlaşmaları yoktur. Dolayısıyla orada çalıştığımız süreler, Türkiye’deki emeklilik işlemlerimizde hiçbir şekilde sayılmıyor, dikkate alınmıyor. Bu sorunun çözümü için hiç kimsenin bir şey yaptığı yoktur.”²³⁹

²³⁵ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

²³⁶ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

²³⁷ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²³⁸ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-5

²³⁹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

“Kırk yıl çalıştım, halen emekli değilim.”²⁴⁰

En çok dile getirilen sorunlardan biri de konutların altyapısıyla ilgilidir:

“Verilen sözler yapılmıyor. Konutlarımızın olduğu sitenin kanalizasyonu yapılmıyor. 1997 yılından beri 13 yıldır kanalizasyon sorunumuz vardır. Servisler ve dolmuş hatları yetersizdir. Sosyal alanlarımız yoktur. Yeşil alan yok, park yok. Çevre sorunları ve altyapı belediye tarafından yapılmıyor.”²⁴¹

“Atık sularımız konutların önündeki açık toprak tahliye kanalına akmaktadır. Bu da özellikle küçük çocuklarımız için ciddi sağlık sorunu yaratmaktadır.”²⁴²

Ahıska Türkleri İğdir'a geldikten sonra yerli halkla ilişkilerinde genel olarak bir sorunla karşılaşmadıklarını ifade etmektedir:

“Bir sorun yaşamadık. Bize iyi davrandılar”²⁴³, “Yerli halkın bir kötülüğünü görmedim”²⁴⁴, “Yerli halk bize eziyet vermedi. Bizlere iyi davrandılar”²⁴⁵, “Sorunumuz olmadı. Karşılıklı diyalogumuz vardır. Yerli halkla dostluklarımız ve arkadaşlıklarımız gelişmiştir”²⁴⁶, “Hiç sorun yaşamadık. Yerli halkla diyalogumuz iyidir.”²⁴⁷, “Sorunumuz olmadı. Bize iyi bakarlar.”²⁴⁸

Ufak tefek şeyler olsa da önemsizdir:

“İlk geldiğimizde okulda çocuklarımız ufak tefek okul arkadaşlarıyla sorunlar yaşadılar. Onlar da basit ve önemsiz şeylerdi.”²⁴⁹

²⁴⁰ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-3

²⁴¹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

²⁴² Bkz. Ekler kısmında Mülakat-8

²⁴³ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

²⁴⁴ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²⁴⁵ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-3

²⁴⁶ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-7

²⁴⁷ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-8

²⁴⁸ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-10

²⁴⁹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-4

“Niye yerli halka da konut yapılmıyor diye devletin bize yapmış oldukları yardımı eleştirenler de oldu.”²⁵⁰

“İlk yıllarda gençlerimize sataşmalar oldu. Şimdi iyiyiz.”²⁵¹

Bir kadın bu sataşmaların ne türden sataşma olduğuna dair şunları söylemektedir:

“İlk geldiğimizde çarşıya çıktığımızda bizim Ahıskalı bayanlara çarşıda laf atanlar oluyordu. İlk başlarda bize kötü kadın gözüyle bakıp, yerli halktan laf atanlarda oldu. Sözlü tacizlerle aşağılayanlarda vardı. Yerli halk bizim kadınlarımıza yanlış gözlerle bakıyorlardı. Bunun nedeni de bizim Rusya’da eğitilmiş ve daha modern bir yaşam sürmemizdi. O dönemlerde Iğdır’da yaşayan yerli halkın eğitim düzeyi, özellikle kadınların eğitim düzeyi bizlere göre daha düşüktü. İnsanlar geleneklerine bağlıydı. Ve dolayısıyla da bizleri yanlış değerlendiriyorlardı. Bu durum 5-6 yıl kadar sürdü. Son zamanlarda böyle bir sıkıntımız kalmamıştır.”²⁵²

Gelecekte yaşamlarını nerede sürdürmek istediklerini ve ne tür beklentileri olduğunu sorduğumuzda son derece önemli sonuçların ortaya çıktığını gördük. Ahıska Türkleri içinde genel olarak Iğdır’da yaşamayı sürdürmek isteyenlerin sayısı son derece azdı:

“Eğer Iğdır’da iş imkânları olsaydı ben Iğdır’da kalmayı düşünürdüm. Çocuklarımızın iş bulamaması endişesini taşıyoruz. Çocuklarımız nerede iş bulurlarsa bizde oraya gideceğiz. Çocuklarım şuan Antalya’dadır. İleride ben de gidebilirim. Gitme konusunda gayretimiz de vardır. Eğer çocuklarımıza Iğdır’da iş imkânı sunulursa gidenler bile geri gelirler. 1993 yılında gelen 150 aileden 60-70 aile temelli Iğdır’dan gitti. Kalanlarda mevsimlik gidip-geliyorlar.”²⁵³

²⁵⁰ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-5

²⁵¹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

²⁵² Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

²⁵³ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-1

“Çocuklarım yanımda olmadığı için mutlu değilim. Keşke çocuklarımda yanımda olsaydı. Çocuklarım neredeyse bende orada olmak isterim. Türkiye’de çocuklarım nerede olurlarsa bende orada olmak isterim. Antalya biraz ağır basıyor. Artık gidecek yol yok. Göçecek takatimiz kalmadı. Türkiye bizim için son duraktır. Başka gidecek yerimiz yoktur.”²⁵⁴

“Benim oğlum nerede yaşamak isterse ben de orada yaşarım. Bizde yaşlıları huzurevine vermezler. Ben sofraya oturmazsam oturmazlar, ekmek kesmezler. Iğdır’da yaşamaktan mutluyuz. Her yıl Bursa’ya akrabalarımı ziyarete giderim. En az 50 aile akrabamız Bursa’da yaşamaktadır. Allah oğlumun kesesine bereket versin. Bursa’ya gidip gelmek bir sürü masraftır.”²⁵⁵

“Ben bundan sonraki yaşantımı Bursa’da sürdürmek isterim. Çünkü kız kardeşim ve Özbekistan’dan gelen birçok akrabamız Bursa’ya yerleşmiştir.”²⁵⁶

“Antalya ya da Bursa’da yaşamayı düşünüyorum. Iğdır’da gelişme yok, iş imkânı yok. Çocuklarımın iş bulma kaygısını yaşıyorum. Iğdır’dan gitme konusunda çabam vardır. Tayini mi çıkaramıyorum. Bürokrasi var. Ayrıca tayin talebim dışında çocuklarımın üniversitede nereye kazanacağını bekliyorum. Çocuklar nereye kazanırsa biz de oraya gideceğiz.”²⁵⁷

“Bursa’ya gitmek isterdim. Orada çocuklara iş imkânı bulurdum.”²⁵⁸

“Anavatanımda yaşıyorum. Dinime, dilime, vatanıma, toprağıma kavuştum. Sadece düşüncem var. Fakat nereye gideceğime karar vermedim. Emekli olduktan sonra kararımı vereceğim.”²⁵⁹

²⁵⁴ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-2

²⁵⁵ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-3

²⁵⁶ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-6

²⁵⁷ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-9

²⁵⁸ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-10

²⁵⁹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-8

“Çocuklarım şimdilik küçüktür. Iğdır’da kalmayı düşünüyorum. İleri de ne olur bilmem. Çocuklarım giderse giderler.”²⁶⁰

“İleride ev alabilirsek İzmir’e ya da Bursa ili İnegöl ilçesine gitmek isterim. İzmir’de akrabalarım, Bursa’da da kızım var.”²⁶¹

Sadece bir kişi kesin bir dille Iğdır’da kalmayı düşündüğünü belirtmiştir:

“Iğdır’da yaşamayı düşünüyorum. Çünkü iki kızım da Iğdır’da yerli halkla evlidir. İmkânım olsa Iğdır’da oğluma da işyeri açmak isterim. Bana göre Iğdır’ın geleceği çok parlaktır. Son 10 yıldır Iğdır çok gelişti. Iğdır’da İran ve Ermenistan sınır kapıları da açılacaktır.”²⁶²

Çalışmamızın en önemli sonuçlarından birisi yukarıdaki cümlede ortaya çıkmaktadır. Geçmişteki başka örneklerde olduğu gibi Iğdır’a yerleştirilen göçmenler belli bir süre sonra Türkiye’nin başka illerine göç etmektedir. Ahıska Türkleri için de aynı şey geçerlidir. Iğdır’da kalıcı olacak sınırlı sayıdaki aile ise yerli halkla kaynaşan, kız alıp verenler olacaktır.

3.4.3. Iğdır’da Yaşayan Ahıska Türkleri’nin Sosyo-Ekonomik Yaşamları ve Kimlik Algıları

Bu başlık altında Iğdır’da yaşamlarını sürdüren Ahıskalı Türklerin ekonomik yaşamları ve ülkelerine ve şu an içinde buldukları koşullara ilişkin algılamaları irdelenecektir.

“Iğdır’a göç ettikten sonra yaşadığınız en önemli sorununuz nedir?” sorusunu %53,3’ü işsizlik olarak işaretlemiştir. Bu sorunu oransal olarak yöneticilerin ilgisizliği, sağlık, akraba özlemi, konut, eğitim ve yerli halkın dışlanması sorunları izlemiştir (Tablo 39).

²⁶⁰ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-10

²⁶¹ Bkz. Ekler kısmında Mülakat-5

²⁶² Bkz. Ekler kısmında Mülakat-7

Tablo 39 : Iğdır'a Yerleştikten Sonra En Önemli Sorunlarınız Nelerdir?

	Sayı	Yüzde
İşsizlik	120/64	53,3
Konut sorunu	120/7	5,8
Yöneticilerin ilgisizliği	120/36	30
Yerli halkın dışlaması	120/5	4,2
Eğitim	120/7	5,8
Sağlık	120/10	8,3
Akraba özlemi	120/9	7,5

Iğdır'da yaşayan Ahıska Türkleri'nin ekonomik yaşamlarına, ev mülkiyet durumu, ev dışında sahip olduğu gayrimenkul, emeği kullanma biçimi, gelir düzeyi gibi konulara bakıldığında, ilk göze çarpan bir başka unsur da bu konularda fikir beyan etmedikleri görülmektedir. Örneğin göçmenlere oturduğu evin mülkiyet durumu sorulduğunda, göç edenlerin %30'u kendi mülkiyetleri, %6,7'si kiracı olduğunu ifade ederken, geri kalan %63,3'ü bu konuda fikir beyan etmekten kaçınmıştır. Sosyo-ekonomik durumu ifade etmeye dönük bir başka soru da "Iğdır'da ev dışında sahip olduğunuz başka bir gayri menkulünüz var mı?" sorusuna %38,3 hayır, %61,7 ise ketum davranmıştır. Bununla birlikte ankete cevap verenlerin tümü Iğdır ili dışında mülkiyete sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Gelir durumları açısından bakıldığında, yoğunlaşmanın 750 TL ve altında olduğu görülmüştür (Tablo 40). Gelir düzeyleri düşük göçmenler, kendilerine ev/konut yerine tarım arazisi verilmesinin üretim ve geliri artıracak bir durum yaratacağını yüksek bir oranda vurgulamışlardır (Tablo 41). Gelir düzeyleri bu olan Iğdır'da yaşayan göçmenlerin özel araca sahip olma oranı %24'ü geçmemektedir.

Tablo 40 : Aylık Gelir Durumunuz?

	Sayı	Yüzde
Düzenli bir gelirim yok	33	27,5
250-500	25	20,8
501-750	15	12,5
751-1250	8	6,7
1251-2000	15	12,5
2001 ve üstü	1	0,8
Cevapsız	23	19,2
Toplam	120	100,0

“Ailenizden İğdir dışında çalışmaya giden var mı?” sorusuna %20,8’i evet, %17,5’i hayır cevabını verirken, %61,7’si cevap vermemiştir. Küçük bir oran oluştursa da, İğdir dışında çalışmaya gidenlerin Bursa ve Antalya’ya gittikleri görülmüştür. “İğdir’den başka hangi ile göç etmek istersiniz?” sorusuna il bazında verilen cevaplar arasında isimleri zikredilen iki kentin yine Antalya (%13,3) ve Bursa (%12,5) olduğu görülmüştür.

Tablo 41 : Konut Yerine Tarım Arazisi Verilseydi Daha mı Uygun Olurdu?

	Sayı	Yüzde
Evet	84	70,0
Hayır	18	15,0
Fark etmezdi	16	13,3
Cevapsız	2	1,7
Toplam	120	100,0

Yirmi yıla yaklaşan bir süredir ülkelerinden göç etmiş Ahıskalı Türklerin kimlik algılarına bakıldığında (Tablo 42) etnik ve dini vurguları bütünlükten Müslüman Türk kimliğinin (%65,8) belirgin bir şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. Ahıskalı Türklerin kendilerini tanımlamada kullandığı ikinci kimlik ise Türk kimliğidir (%15).

Tablo 42 : Kendinizi Hangi Kimlikle Tanımlıyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Türk	18	15,0
Müslüman	1	0,8
Ahıskalı	11	9,2
Müslüman Türk	79	65,8
Müslüman Ahıska Türkü	9	7,5
Osmanlı Türkü	1	0,8
Cevapsız	1	0,8
Toplam	120	100,0

Müslüman Türk kimlik vurgusunu içselleştirmiş Ahıskalı göçmenlere Türkiye’ye gelme nedeni sorulduğunda (Tablo 43) kimlik vurgusuyla paralel olarak %93,3’ü Türkiye’yi anavatan olarak gördükleri için geldiklerini ifade etmişlerdir. %51,7’si ise Türkiye geliş nedenini geldikleri yerdeki güvenlik kaygısına bağlamıştı.

Tablo 43 : Türkiye'ye En Önemli Geliş Nedeniniz Nedir?

	Sayı	Yüzde
Ekonomik imkansızlık	120/25	20,8
Aile birleşimi	120/7	5,8
Eğitim	120/1	0,8
Güvenlik kaygısı	120/62	51,7
Anavatana dönüş	120/112	93,3

Türkiye'ye göç hareketini 'Anavatana dönüş' olarak ifade eden Ahıskalı Türklerin genelde Türkiye'de özelde İğdir'da yaşadıklarını nasıl anlamlandırdıkları önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda yaşadıkları tüm sorunlara rağmen Türkiye'de yaşamaktan memnun olduklarını ifade edenlerin oranı %97 civarındadır. Türkiye'den başka bir yere göç etme niyetini sorguladığımız Tablo 45'te de göçmenlerin %92,5'i yaşamlarının geri kalan kısmını Türkiye'de sürdürmek istemektedir. Bu oran da memnuniyetin başka bir ifadesi anlamına gelmektedir.

Tablo 44 : Türkiye'de Yaşamaktan Memnun musunuz?

	Sayı	Yüzde
Oldukça memnunum	94	78,4
Memnunum	22	18,3
Fark etmez	1	0,8
Memnun değilim	3	2,5
Toplam	120	100,0

Tablo 45 : Kalan Yaşamınızı Nerede Sürdürmek İstersiniz?

	Sayı	Yüzde
Gürcistan	3	2,5
Rusya	1	0,8
Kazakistan	1	0,8
ABD	1	0,8
Türkiye	111	92,5
Almanya	1	0,8
Cevapsız	2	1,7
Toplam	120	100,0

İğdir’da yerli halk ve yerel yöneticilerle ilişkileri sorulduğunda (Tablo 46) Ahıskalı Türklerin yerli halktan %35 dolaylarında memnun oldukları görülmektedir. İlişkilerden memnun olmayanların (%1,7) az olduğu tabloda fikir beyan etmeyenlerin yüksek bir oran oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 46 : Yerli Halkın Size Bakışı Nasıldır?

	Sayı	Yüzde
Çok iyi	13	10,8
İyi	16	13,3
Orta	15	12,5
Kötü	2	1,7
Cevapsız	74	61,7
Toplam	120	100,0

Tablo 47’de yerel yöneticilerle ilişkiler noktasında memnuniyetin %50’nin üzerinde olduğu, cevap vermeyenlerin oranının da bir önceki tabloya göre düştüğü görülmektedir. Yerel kurumlardan memnuniyet noktasında (Tablo 48) Valilikten memnun olma durumunun diğer kurum ve kuruluşlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 47 : Yerel Yöneticilerin Size Bakışı Nasıldır?

	Sayı	Yüzde
Çok iyi	2	1,7
İyi	30	25,0
Orta	34	28,3
Kötü	9	7,5
Çok kötü	2	1,7
Cevapsız	43	35,8
Toplam	120	100,0

Tablo 48: Sorunların Çözümünde Size Destek Veren Kurum ve Kuruluşlar?

	Sayı	Yüzde
Valilik	38	31,7
Belediye	2	1,7
Hiçbiri	12	10,0
Cevapsız	68	56,4
Toplam	120	100,0

Yerli halkla bütünleşme, akrabalık kurma noktasında 'çocuklarının yerli halktan biriyle evlenmesini nasıl bulursunuz?' sorusuna %34,2'si bir şekilde olumlu bakarken, cevap veremeyenler dahil %65'e yakın bir kısmı bunu uygun bulmadığını belirtmektedir (Tablo 49). Bu rakamlar yetersiz de olsa İğdir'da yaşayan Ahıskalı Türklerin kendi içine kapalı bir grup özelliği gösterdiğinin işaretleri olarak okunabilir.

Tablo 49: Çocuklarınızın Yerli Halkla Evlenmesini Nasıl Karşıyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Çok iyi	9	7,5
İyi	15	12,5
Orta	17	14,2
Kötü	3	2,5
Çok kötü	1	0,8
Cevapsız	75	62,5
Toplam	120	100,0

Çocukların eğitim olanakları açısından memnuniyetleri de Ahıskalı Türklerin Türkiye'den memnun olduklarını yansıtan önemli bir göstergedir (Tablo 50).

Tablo 50: Geldiğiniz Yer İle Türkiye Kıyaslandığında Çocuklarınızın Eğitim

Durumunu Nasıl Değerlendirirsiniz ?

	Sayı	Yüzde
Geldiğimiz yerde daha iyiydi	14	11,7
Türkiye'de daha iyi	74	61,7
Önemli bir fark yok	27	22,5
Cevapsız	5	4,2
Toplam	120	100,0

Türkiye'den memnun olduklarını, Türkiye'ye göçü anavatana dönüş olarak nitelendiren ve yaşamlarının geri kalan kısmını Türkiye'de geçirmek istediklerini yansıtan Ahıskalı Türklerin memleketleriyle/ülkeleriyle irtibatlarının gevşek olduğu görülmektedir (Tablo 51). İğdir'da yaşayan Ahıskalıların, dünya geneline dağılmış Ahıskalı Türklerin yaşadıkları sorunlar

noktasında ifade ettikleri en önemli problemler, insan hakları ve ötekileştirilmeye maruz kalma olarak ön plana çıkmaktadır (Tablo 52).

Tablo 51 : Ülkenize Gitme Sıklığınız Nedir?

	Sayı	Yüzde
Hiç gitmedim	72	60,0
Geldikten sonra 1-2 defa gittim	13	10,8
Yılda 1-2 defa giderim	3	2,5
3-4 Yılda 1 defa giderim	32	26,7
Toplam	120	100,0

Tablo 52 : Türkiye Dışında Yaşayan Ahıska Türkleri'nin

Çözümeyen En Önemli Sorunları Nelerdir?

	Sayı	Yüzde
İnsan Hakları İhlali	120/51	42,5
Türk Kimliğinin Reddi	120/36	30
Siyasete Katılım	120/13	10,8
Eğitim	120/4	3,3
İşsizlik	120/41	34,2

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın ana konusu olan Iğdır, günümüzde Türkiye'nin dış politikaları açısından Ermenistan ve Azerbaycan'la olan sınır komşuluğundan dolayı önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca sınır komşularından biri de İran'dır. Üç ülkeyle sınır olması Iğdır'a ayrıca stratejik bir önem kazandırmaktadır. Iğdır, sadece dış ilişkilerde değil, coğrafi konumu gereği Türkiye'nin bölgesel sorunlarından en çok etkilenen illerinden biri olarak da önemlidir. Bütün bu durumlar Iğdır'ın sosyal yapısında çeşitliliği doğurmaktadır. Tüm bunların ışığında ülkemizin en doğu ucu olan Iğdır ilinin demografik açıdan incelenerek, Iğdır halkının sosyal mozaiğinin çıkarılması Türkiye iç ve dış politikasında tüme gidimcilik yöntemi açısından oldukça faydalıdır.

Çalışmamızın temelini oluşturan Ahıska Türkleri'nin Türkiye'deki yaşantıları, sosyal ve ekonomik sorunları, memnuniyetlik durumları incelendiğinde, Ahıska Türkleri'nin Türkiye'de yaşamaktan memnun oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Göç öncesi azınlık hakları ihlalinin kaynaklı sorunlar yaşayan bu topluluk, sorunlar çözümlense dahi kendi topraklarına dönmeyi düşünmeyerek, Türkiye'yi anavatanları olarak görmektedirler.

Genel olarak Ahıska Türkleri'nin halen devam eden en önemli sorunları işsizlik ve Türkiye dışındaki özellikle Orta Asya'da kalan akrabalarının sorunlarıdır. Son dönemde Kırgızistan'da yaşanan olaylar Iğdır'da yaşayan Ahıskalıları da kaygılandırmaktadır. Kasım 1944'ten itibaren anavatanlarından sürgün edilen Ahıska Türkleri, Türkiye dahil dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Türkiye'ye gelenler ve başka ülkelere gidenler Türkiye'yi anavatanları olarak kabul etmektedirler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ahıska Türkleri'nin göç öncesi mesleki becerilerine göre istihdam politikası izlenmemiştir. Tarım ve hayvancılık konusunda oldukça birikimli olan bu insanlara sadece sosyal konutlar verilmiş ve bir kısmı da devlet dairelerinde istihdam edilmiştir. Bu tür bir istihdam politikası özellikle gençlerin İğdir'ı terk etmelerine neden olmuştur.

Çalışmamızın en önemli sonuçlarından birisi bu noktada karşımıza çıkan istihdam ve dil konusuyla ilgilidir.

Ahıska Türkleri Orta Asya'dan ülkemize getirilmişlerdir. Orta Asya toplumları Sovyetler döneminde özellikle Stalin'in iskan politikası gereği, zorunlu göçe bağlı olarak bir anlamda masa başında dizayn edilen çok milletli toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse Kazakistan Devleti'nin neredeyse yarıya yakını Kazaklardan oluşmaktadır. Kazakistan'da 130 farklı etnik unsurdan insanlar bir arada yaşamaktadır. Bu çok milletli yapı, Rus dili ve kültürünün, hatta Rus yaşam tarzının şemsiyesi altında kaynaştırılmak istenmiştir. Bu demografik özelliklere bağlı olarak Kazakistan'da Rusça sadece resmi dil değil, bir anlamda anadili olma özelliği de kazanmıştır. Dilin yanında Rus kültürü ve yaşam tarzının bölge üzerindeki yoğun etkisi, beraberinde bir anlamda "Ruslaşma" yı da getirmiştir.²⁶³

Eski SSCB toplumlarında bütün toplumların anadili adeta unutturulmuştur. Bölgenin tamamında Rusça tek ve hakim dil konumuna gelmiştir. Ancak Ahıska Türkleri bu konuda bir istisna teşkil etmektedir. SSCB içinde yerleştirildikleri ülkelerde anadillerini koruyan belki de tek toplum Ahıska Türkleri'dir.

Hal böyle iken, Ahıska Türkleri'nin Türkiye'de istihdam beklentilerinin karşılanamaması ortaya ilginç ve önemli bir sonuç çıkarmıştır. Türkiye'de yaşayan özellikle Ahıskalı gençler Rusça sayesinde iş sorunlarının çözümü yoluna gitmişlerdir. Başta

²⁶³ Hayati Tüfekçioğlu, Küreselleşme Önünde Türk Dünyası, I.Türk Dünyası Sosyoloğlar Kurultayı, Edt, Ebulfez Suleymanov, 25-27 Kasım 2005, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yy., Kocaeli, 2005, s.139-141.

turizm sektörü olmak üzere, ihracat yapan ticari kurumlarda Rusçalarını kullanarak çalışmaktadırlar.

Türkiye'de buldukları 17 yıllık süre zarfında Rus Dili ve kültürünün etkilerinden giderek uzaklaşmaları gerakirken, tam tersine bu insanlar Rusçalarını koruma ve geliştirme yolunda çaba harcamaktadırlar. Türkiye'de doğan çocuklarına bile Rusça öğretmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bu konunun üzerinde durulması gereken bir öneme sahip olduğunu düşünüyoruz.

İğdir'da yaşayan Ahıska Türkleri işsizlik nedeniyle özellikle Antalya ve Bursa'ya göç etme eğilimindedirler. Geride kalanlar memurlar ve emekli yaşlı insanlardır. Bu gidişle İğdir'da orta vadede Ahıska Türkü kalmayacak, hepsi göç edecektir.

Geçmişte İğdir'a dış göçle gelen başka örnekler de bulunmaktadır. Balkan göçmenleri bir örnek vermek için zikredilebilir. Ancak, Azeriler dışında diğerleri kalıcı olmamış ve belli bir süre sonra İğdir'ı tek etmişlerdir. Burada istihdam sorunu dışında kent ve bölgeyle uyum konusunda başka faktörlerin de etkili olduğu görülmektedir. Çünkü İğdir bölgesindeki yerleşik Azeri unsur sonradan göçle gelen Azerilerin entegrasyonlarını kolaylaştırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırlı sayıda da olsa Ahıska Türkleri'nin bir kısmını Türkiye'ye getirmekle önemli bir iş yapmıştır. Ama bu insanların hem Türk toplumuna entegrasyonu, hemde topluma yapacakları katkılar konusunda yeterince çaba harcanıp harcanmadığı soru konusudur.

Türk toplum tarihinde geçmişte gerek Yahudiler, Almanlar gibi akrabalık ilişkilerimiz olmayan unsurlara gerekse tarihsel ve kültürel bağlarımız olan Kazaklar, Bulgaristan Türkleri, Ahıska Türkleri örneklerinde olduğu gibi buldukları ülkelerde ciddi sıkıntılarla karşılaşan toplumlara Türkiye'nin kucak açtığı pek çok örnekle karşılaşyoruz. Bu Türk toplumunun önemli özelliklerinden birisidir. Ancak bu kucak açmadan sonra getirilen insanların potansiyellerinden yararlanma konusunda aynı özenin gösterildiğini söylemek kolayca mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- ABELLA, M.I., "Labour Migration in East Asian Economies", Annual Bank Conference on Development Economics-Europe, Brussels, May 10-11 2004.
- AHISKALI, Ayça, **Ahıska Türkleri'nin Tarihi** (Sosyoloji Bölümü Bitirme Tezi), Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sakarya, 2004.
- AKADLI, Banu, Sevil CERİT, **Türkiye'de Bebek Ölümüne Genel Bir Bakış, Türkiye'de Bebek Ölümleri: Temel Etkenler**, Editör: Ergul Tunçbilek, Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara, 1988.
- AKDAG, E., SÖYLEMEZ, H. (24.05.2004) **Sürgün Yurdu Anadolu**, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=11523>.
- AKGÜR, Z.G., **Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997.
- AKKAYAN, Taylan, **Göç ve Değişme**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını No:2573, İstanbul, 1979.
- ALTUNIŞIK, R., Recai COŞKUN, Serkan BAYRAKTAROĞLU ve Engin YILDIRIM, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, SPSS Uygulamalı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya Üniversitesi İİBF, 5.Baskı, Sakarya, 2007.
- BAKIRKAN, Şemsettin, **Demografinin Temelleri, Türkiye'nin Demografik Yapısı Uluslararası Demografi**, İstanbul, 2003.
- BALA, Mirza, Gürcistan, İslam Ansiklopedisi, C:IV, s.843, <http://www.kafkas.org.tr>

- BAYRAKLI, Cemile, **Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutlarında (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği), **Dünya Mültecilerinin Durumu 1997-1998, Bir İnsanlık Sorunu**, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- BROSSET, M., **Historie de la Georgie**, Petersburg, 1849.
- BOZKURT, Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Temeller, Kavramlar, Kurumlar, 4.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.
- BUYRUK, Hasan, **İğdir Ve Yöresinde Ermeni Mezalimi**, Güneş Vakfı Yayınları, İğdir Belediyesi Kültür Hizmetleri, No:3, 2008.
- BUYRUK, H., **Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla İğdir**, İğdir Belediyesi Kültür Hizmetleri, No: 2, İğdir, 2008.
- CİLLOV, Haluk, **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**, İst., 1960.
- ÇETİNKAYA, Nihat, **İğdir tarihi: (Tarih, Yer Adları Ve Bazı Oymaklar Üzerine)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996.
- ÇETİNTAS, H., ve BARISIK, S., **Küreselleşme ve Beyin Göçü**, 2000, <http://www.bilgiyonetimi.org>
- DEMİREL, Muammer, İğdir “Tarihi Gerçekler Ve Ermeniler” Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 1995-İğdir, İğdir ve Çevresinde Ermenilerin Yaptıkları Katliam, İğdir Valiliği Kültür Yayınları No:1, Ankara, 1997.
- DİŞBUDAK, Cem, Uluslararası Göç ve Türkiye, İktisat, İşletme ve Finans, S:217, İstanbul, 2004.
- DOOGAN, K., “Labour Mobility and the Changing Housing Market”, Urban Studies, Vol: 33, Issue: 2, March 1996.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara, 2000.

- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler : İğdir, 1998, Ankara.
- ENCYLOPAEDIA BRITANNICA, Cilt: 11, 1986, 1987, 1988.
- ENTSIKLOPEDIÇESKIY SLOVAR, Cilt:54, Saint-Petersburg, 1989
- ERDER, S., Uluslararası Göç'te Yeni Eğilimler: Türkiye "Göç Alan" Ülke mi?, Mübeccel Kıray İçin Yazılar Armağan Dizisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ERKAL, M., Burhan BALOĞLU ve Filiz BALOĞLU: Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul, 1997.
- ERKAL, Mustafa, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, 13.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERKAN, H., Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, 3.Baskı, T.İş Bankası Yayınları, İzmir, 1997.
- ERMAN, Tahire, Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği "Niçin Köylüyüz Hala?", AÜ SBF Dergisi, C:51, No:1-4, Ankara, Ocak-Aralık 1996.
- GALBRAITH, J.K., Kuşku Çağı, Çeviri: Nilgün Himmetoğlu ve Reşit Aşçıoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1980.
- GASTON, N. and Doug NELSON: **The Employment and Wage Effects of Immigration: Trade and Labour Economics Perspectives**, Australia, 2001.
- GERAY, Cevat, Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler, II.
- Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç (Mersin Kasım 1996), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.
- GEZGİN, M.Fikret, İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No: 546, İstanbul, 1994.
- GİTMEZ, A.S., Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler, 1.Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- GÖKÇE, Birsen, "Açılış Konuşması", II.Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, (Mersin, Kasım 1996) Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.

- GÖKDERE, Ahmet Y., **Yabancı Ülkelere İlgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1978.
- GUKASYAN, Vorosil L., **Azerbaycan Dilinin Teşekkül Tarihine Dair Gayıtlar**, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:31, Ağustos 1984.
- GÜNER, İbrahim, **İlimiz İğdır**, İğdır, 1993.
- GÜNER, İbrahim, İğdır "Tarihi Gerçekler Ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 1995-İğdır, **Rusça Kafkas Yıllığına Göre Kafkas Kasaba ve Köylerinde 1910 Yılı Anasır Durumu**, Çeviri: Yılmaz Kaplan, İğdır Valiliği Kültür Yayınları No:1, Ankara, 1997.
- GÜRTAN, Kenan, **Demografik Analiz Metotları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969.
- GÜVEN, Sami, **Sosyal Politikanın Temelleri**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.
- GÜVEN, S., Uluslararası İşçi Göçünün Sosyal Sorunları, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1996.
- HOŞGÖR, Ş., Türkiye'de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar, Türkiye'de İçgöç Konferansı, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998.
- HUGO, G. and STAHL, C.H., Labour Export Strategies in Asia, 4th International Conference on Development and Future Studies, Bangi-Malaysia, 2-4 September 1997.
- İĞDIR VALİLİĞİ, İğdır, 1998.
- İĞDIR ÜNİVERSİTESİ, Rektörlük 21.06.2010 tarih ve 678 sayılı yazısı, İğdır, 2010.
- ILLICH, İ., **Şenlikli Toplum**, Çeviri: Ahmet Kot, Ayrıntı Yayını, İstanbul, 1985.
- İŞIKLI, Alpaslan, "Milletlerarası İlgücü Hareketleri" A.Ü. SBF Dergisi, C.XVIII, No:1, Mart 1963.
- İÇDUYGU A. ve İbrahim SİRKEÇİ: "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998.

- İNSEL, Ahmet, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.
- KAR, S. and BELADI, H., **Skill Formation and International Migration: Welfare Perspective of Developing Countries**, Japan and World Economy, 2004.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, 2.Baskı, İstanbul, 1969.
- KARADAĞ, Arife, **Osmanlıdan Günümüze Türk Kentinin Değişen Kimliği**, Türk İdare Dergisi , Yıl: 75, Sayı: 441, Ankara, Aralık 2003.
- KARPAT, Kemal H., **Göçler ve Türkiye**, Diyalog Avrasya, Sayı:10, İstanbul, 2003.
- KAUR, A., **Economic Globalisation and the "New" Labour Migration in Southeast Asia**, Economic Globalisation Social Conflicts, Labour and Environmental Issues, UK, 2004.
- KAYA, Erol, **Kentleşme ve Kentlileşme**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- KAYA, Muammer, **Beyin Göçü / Erezyonu**, <http://www.isguc.org/arc>, 2003.
- KAYA, M., **Küresel Dünyada Emek ve Beyin Göçü Nedeniyle Melez Kimlikler Doğmaktadır**, (çevrimiçi) [www.turk-studentsosyoloji\(15\)mht](http://www.turk-studentsosyoloji(15)mht), 25.6.2004.
- KELEŞ, Ruşen, **Dış Göç Maddesi**, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2.Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- KELEŞ, R., **Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, Gerçek Yayınları, Ankara, 1983.
- KENDALL, V., "Labour Mobility: It's not that Easy", EIU European Policy Analyst, 2'nd Quarter 2001.
- KILIÇASLAN, Erhan, **Almanya'daki Türklerin Türk-Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Artırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- KILIÇ, V., **58.Sürgün Yıldönümünde Ahıska Türkleri'nin Dünü ve Bugünü**, Ahıska'nın Sesi Dergisi, Yıl:2, Sayı:4, İzmir, 2003.

- KIRAY, Mübeccel, **Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler**, Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Kars Tarihi I.Cilt: Taş Çağlarından Osmanlı İmparatorluğu'na Değın ve Ekleme 1534-1921 Yılları Kronolojisi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953.
- KIRZIOĞLU, F., **Kars İli Ve Çevresinde Ermeni Mezalimi**, Ankara, 1970.
- KIRZIOĞLU, F., **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- KIRZIOĞLU, F., **Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar**, Ankara, 1992.
- KLAVİYO, E., **Timur Devri'nde Semerkand'a Seyahat**, Çeviri:Ömer Rıza Doğrul, Nakışlar Yayınevi, Yayın No:13, İstanbul, 1975.
- KOCAMAN, T., ve Sema BAYAZIT, **Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin SosyoEkonomik Nitelikleri**, DPT Yayını, Ankara, 1993.
- Köy Envanter Etüdlerine Göre Kars**, Köy İşleri Bakanlığı Yayınları:41, Ankara, 1966.
- KUPISZEWSKI, M, and REES, P., "Lessons for the Projection of Internal Migration from Studies in Ten European Countries", Statistical Journal of the United Nations ECE
- KUTLU, Erol, **Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 656, Eskişehir, 1992.
- MALİYE BAKANLIĞI, **Yıllık Ekonomik Rapor 2009**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı internet sitesi (<http://www.sgb.gov.tr>), 2009.
- MAMAŞLI, M.Kuzu, F. Kırzioğlu, **Ahiska Üzerine Halk Değişlerimizden, Çıldır, Ardahan, Hanak, Posof, Kars İli Derğisi 1.Sayı**, Ankara, 1966. <http://www.posoflular.net>
- MİMARLAR ODASI: **Türkiye'de Kentleşme**, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 1971.

- MUIJZENBERG, O.V., nt Labour Brokerage and the Road to Work”, Labour Migration in Asia, Working Papers on Asian Labour, Manila Workshop, 23-25 October 1997.
- ONK, Nizamettin, **Kafkasya’dan Anadolu’ya İğdir Tarihi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.
- ONK, N., **İğdir’in Kurtuluşu (Çankırlı Şehit Mehmet Çavuş)**, Uyum Ajans, Ankara, 2008.
- ÖNDER, A.T., **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, Kripto Kitaplar, 49.Baskı, Ankara, 2010.
- ÖZER, İnan, Bir Alan Araştırması: Kentleşme ve Kent Yaşamı, Dünya’da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I.Ulusal Sosyoloji Kongresi, İzmir, 3-5 Kasım 1993.
- PAPADEMETRIOU, D.G., The Economic and Labour Market Effects of Immigration on the United States”, National Forum, Vol: 74, Issue: 3, Summer 1994.
- PARASIZ, İlker, M. BİLDİRİCİ, **Modern Emek Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.
- PARLAK, Zeki, “Tarihsel Süreç İçinde Kentsel Dönüşüm”, Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu, 17-19 Şubat 1999, C.1, Kent ve İnsan, İstanbul, 1999.
- RUSH, M., and Ha-Joon CHANG: “The Ethics of Labour Immigration Policy”, International Organization 58, Winter 2004.
- SAKENOVA, G., **Rus ve Çin Baskısı Sonucunda Kazak Türkleri’nin Göçleri, Türkiye’ye Gelişleri ve Bugünkü Durumu**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1996.
- SASSEN, S., The Mobility of Labor and Capital, Cambridge University Press, UK, 1999.
- SCHLEIN, L., **Mültecilik Başvurusunda Çeçenler Birinci Sırada**, <http://www.voanews.com/turkish/Archive> 03.12.2003
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996.
- SEZAL, İhsan, **Şehirleşme**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

- SOLINGER, D.J., "Citizenship Issues in China's Internal Migration: Comparisons with Germany and Japan", Political Science Quarterly, Volume: 114, Number: 3, (1999), 455.
- TALAS, C., Toplumsal Ekonomi, Çalışma Ekonomisi, 7.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1997.
- TANOĞLU, Ali, **Nüfus ve Yerleşme**, cilt 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 1966.
- TATLIDİL, E., "Kent Kültürü ve Boş Zaman Değerlendirme", Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I.Ulusal Sosyoloji Kongresi, 3-5 Kasım 1993, İzmir.
- TAYANÇ, Tunç, Yurtdışına İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Ekonomide Durum, Kitap 6, Ankara, Güz 1999.
- TEKELİ, İlhan, **Türkiye'de Kentleşme Yazıları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.
- TOGAN, Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981.
- TOLAN, B., Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma, Ankara, 1980.
- TOLAN, B., Toplum Bilimlerine Giriş, 4.Baskı, Murat ve Adım Yın.,Ankara, 1996.
- TÜFEKÇİOĞLU, Hayati, "Küreselleşme Önünde Türk Dünyası", I.Türk Dünyası Sosyoloğlar Kurultayı, Edt.Ebulfez Suleymanov, 25-27 Kasım 2005, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yay., Kocaeli, 2005.
- TÜĞİAD: 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 34-Göç, İstanbul, 1998.
- TÜMERTEKİN, Erol, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirseller Fonksiyonlar, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü, Yayın No: 72, İstanbul, 1973.
- TÜMERTEKİN, E., **Beşeri Coğrafya'ya Giriş**, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1978.
- TÜMERTEKİN, E., **Türkiye'de İç Göçler**, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1968.

- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Doğu ve Güneydoğu (Kabile-Aşiret Yapısı)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- TÜRKDOĞAN, O., **Türkiye’de Göçler, Sorunları ve Çözüm Yolları**, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:119, İstanbul, 1999.
- TÜRKDOĞAN, O., **Çağdaş Türk Sosyolojisi**, IQ Yayıncılık,1. Baskı,İstanbul, 2003.
- TÜRKYILMAZ, A., v.d.: **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1998.
- TÜSİAD, **Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Ocak 1999.
- TÜTENGİL, C.O., **Az Gelişmenin Sosyolojisi**, 2.Baskı, Toplum Yayınları, Ankara, 1971.
- UĞUZ, S., BİLGİN, İ., YERLİKAYA, E. E. ve EVLİCE, Y.E., “**Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları**”, Ç.Ü. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, Sy.:13, Adana, 2004.
- USER, İ., **Evlilik Göçü**, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996-Mersin, Ankara, 1997.
- USLU, S., G. CASSINA, **Türkiye’den Avrupa’ya Göç (Turkish Migration to Europe)**, HAK-İŞ Eğitim Yayınları, 1999, Ankara.
- ÜNALAN, Turgay, **Türkiye’de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi**, Türkiye’de İçgöç Konferansı, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998.
- ÜNER, Sunday, **İç Göç Maddesi**, Nüfus Bilim Sözlüğü, Ankara, 1972.
- ÜNER, S., **Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler**, Türkiye’de Nüfus Sorunu Semineri, Antalya, Nisan 1974.
- VARLIK, L., **Yurt Dışındaki Türk İşçileri ve İşçi Tasarrufları**, Türkiye İş Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 1984.

- WHITE, B., "Labour Mobility and Migration: Three Proposals For Discussion", Labour Migration in Asia, Working Papers on Asian Labour, (Manila Workshop: 23-25 October 1997), 22
- YAZAN, Ümit Meriç, İstanbul'un Nüfus Yapısı, Habitat II Kent Zirvesi: Uluslararası Bilimsel Toplantılar, C:II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını No: 44, İstanbul, 1997.
- YOUNG,K., Globalisation and the Changing Management of Migration Service Workers in the Asia Pasific, Journal of Contemporary Asia, 2004.
- YÜCEL, A., Büyükşehir Yönetimi, İstanbul İçin Model ve İçgöçlerin Yönlendirilmesi, DPT Yayını, Ankara, 1994.
- ZAİM, S., Çalışma Ekonomisi, 10.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997.
- ZEYREK, Yunus, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara, 2001.

Elektronik Kaynaklar:

- (Çevrimiçi) <http://www.ahiska.org.tr/>
- (Çevrimiçi) <http://www.ahiskalilar.org/portal/index.php>.
- (Çevrimiçi) <http://www.asilkan.org/sabitkosova.htm>
- (Çevrimiçi) <http://www.cografya.gen.tr/egitim/bolgeler/dogu-anadolu.htm>
- (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/nuts/81d3.xls>
- (Çevrimiçi) <http://www.igdir.gov.tr/meridty.asp?id=51>
- (Çevrimiçi) http://www.igdir.bel.tr/igdir_hakkinda.asp
- (Çevrimiçi) <http://www.igdir.meb.gov.tr/duyurular/subat>
- (Çevrimiçi) <http://www.kafkas.org.tr>
- (Çevrimiçi) <http://www.posoflular.net>
- (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11

(Çevrimiçi) http://www.turkiyerehberi.gen.tr/sehirler/files/foto/igdir_haritasi.png

(Çevrimiçi) <http://www.unhcr.org.tr>

(Çevrimiçi) <http://www.yenimesaj.com.tr>

(Çevrimiçi) <http://www.yesiligdir.com/content/view/18/33/>

EKLER

EK1 : Enver EMİN'in El Yazısıyla Yazdığı Mektubu (6 Sayfa).

EK2 : EK2 : Anket Formu (4 Sayfa).

EK3 : 10 Adet Mülakat Tutanağı (36 Sayfa).

EK4 : Ahıska Türkleri İle İlgili 4 Adet Önemli Belge (9 Sayfa).

EK-1: Enver EMİN'in mektubu

Merhaba.
 Sayın Mured Sürmeli. Ben, Ahıska'da Enver Emin, 1938 ci yılı Gürcistan'da Aspınza köyünde doğdum. Ben, ancak Formulu doldurmak konusunda çok kısaca yazı ile yazmak istiyorum. Bu konuları nasıl anlatabilmeyorum, biraz zor, hem de çok uzun olur. Şimdi, ben, bu bizim Ahıska Türklerini, Gürcistan'dan alın'da, orda asya devletlerine kader, oradan alında Rusya'ya kader, oradan alında Amerikaya kader, Türkiye'ye kader, dağılıp parçalanırken, bu millletin başlarına gelenleri hepsini, bir-bir inceleyip yazsam. Bu yazmak istediklerimi, ya bir kitap olur, ya bir roman olur. Onun için, ben bir-kaç konuları kısaca yazacağım. Bu bizim milletini, ben doğmadan önceki Gürcistan'da yaşadıklarını, neler olmuş, neler görmüşler, onları yazmak istiyorum. Ben, babam'dan, dedeler'den, eşitliklerim, duyduklarım var, o zaman'da neler ne olaylar olmuş. Şimdi, ben 1938 ci yılı doğduktan sonra, benim küçük yaşta, bugüne kadar gözümle gördüklerimi, her olan olayları çok iyi biliyorum, çok iyi hatırlıyorum. Bu, bizim milletini, 1947 ci yılı, Rus, Alınan savaşın'dan sonraki durumlarını anlatabilmeyim, 1947 ci yılı, bizim babalarımızı, bütün delikanlılarımızı savaşta götürdüler. Onlar savaşta ölüyorlardı. Geride kalan, dede, nine, dul kadınları çocuk-çocukları ile, 1947 ci savaş hali bitmemiş, o kötü durumda olan milleti Aralık ayında, soğukta, gecenin yarısında doldurdular kamyonlarla, götürdüler Ahıska'nın düzine, orda tren demir yolu vardı. Demir yolunda bizim millette yaptıkları, Oradan hayvan taşıyan vagonlara doldurdu sürdüler bizi.

Savaşta giden insanlar, ne için gidiyorlar, ne için
 ölüyorlar, ne için şehit oluyorlar? Tabiri, vatan için,
 baba-anne, çocuk-cocukları, ailesi için. Bizim
 savaşta gidecekler, hangi vatan için gittiler.
 Gürcistan için mi, Rusya için mi, yok başka başka
 devletleri için mi. Hengi, baba-anne, hangi ailesi,
 çocuk-cocukları için savaşta ölümler. Onlar
 orda öldüler, getide kollarlarında sürgün diler.
 Bu bizim milleti, Özbekistana, Kırgıziстана,
 Kazakistan'a dağıttılar, panampayca ettiler.
 O memleketlerde de ölenlerimiz öldüler, kolların
 çalıştı, çok zorlar gördük. Sonunda orda da
 ölenler oldu, Özbekistanda Fergana olayı
 oldu, Ordanda sonra bizim milletin bir kısmı
 Rusya'ya gitti, oradan bir kısmı Amerika'ya gitti.
 Bizler Türkiye'ye geldik. Bu, bizim milletin başına
 oynan oyunları ne için. Türkiye'de Atatürk mü
 demiş Türküm, doğuyum, çalışkanım, işte, bu
 bizim milletin Gürcistan'da nasıl çalışıyordu
 orda, orda başka devletlerinde nasıl çalışıyor-
 dular, bütün bunları gördüler. Herde,
 her hangi devlette ölümler, o devletlerin
 kanunlarına uymamak, dedikleri yapıyor.
 O devletlere hiç kötülük yapmadık, hayırlık, başımsız-
 lık yapmadık, ama o devletlerin bize yaptıkları belli.
 Simdi, ben diyorum ki, bilmem eskiye, ne zaman
 ermeni, Türkler ile savaşmışlar mı ne olmuş.
 Simdi, o zaman ölmüşlerine sahip çıkıyor-
 küçüklük ermeni devleti, kas-ıracıman Türk
 devletine, soykırımı diye tazminat davası
 açıyor, ölmüşlerine sahip çıkıyor, bütün devletler
 destek veriyor, yardım ediyor, davayı kazandırıyor.
 Bu, bizim milletin başlarına gelenler. Soykırımı
 değil mi. Bizim milletin ölmüşlerine değil, aydınla-
 rınlarına, ne o zaman, ne sonra, ne de şimdi
 diyen olmamış ki, bu milletin suçu ne ne suç

işlemişlerki bu zorları, bu zulümleri yaşıyoruz.
 Bizim, o devletlerde, her şeyimiz, malımız, mülkümüz
 çalışıp emekli olduğumuz, bilmem neler, nelerimize
 kaldı. O haklarımızı istiyen, talep eden kimse
 yok. Bizim milletin geride kalanlarımızı Türkiye
 getirmek isteyen kimse yok. Bütün dünyanın her
 tarafında olan bizim milleti toplasan bir
 milyon olmaz. Bu azınlık millete sahip
 çıkan yok. Bizim, başbakan ne diyor, diyor ki,
 ben Gürcistan hükümeti ile anlaşım. Anlaşıl-
 lar yurtlarında döne bülürler diyor. Ama, hiç
 demiyorki o zaman ne için sürüldükler, şimdi
 döne bülürler diyorlar. Memde, nesil döne -
 bülürler demiyorki. Ben diyorum, ne döne bülürler
 diyorlar. Eski yerlerine, topraklarına toplum
 olarak yok, tüm Gürcistana dağılıp olarak,
 birde Gürcü adını, soy adını almak döne
 bülürler diyorlar. Bizim göç etmenin sebebi,
 Stalin, gürcüler o zaman katayı çalıştırmışlar
 düşünmüş, taşınmışlar ki, bir zaman gelir, bir
 zaman olur ki, işte tam bu şimdi zaman.
 Görmüyoruz, Gürcistanda, şehirler, köyler
 ayrılıp, bölünmek istiyorlar. işte, bildiğimiz ki,
 bu ahıskaçılar burda olursalar, niteki
 çoğalırsa, çok yerlere, topraklara sahip
 olursalar. Bunun da ayrılıp, bölünür
 Türkiye'ye geçerler, diye bizleri ordan sürmüş-
 ler. yoksa, bizim hiç başka suçumuz yok.
 Ey, şimdi, ben Gürcistanda, elhamdulillah Allah
 müslüman olarak doğdum, türk olarak
 doğdum, bütün orta dünya devletlerinde,
 dünyanın her yerinde, müslüman, türk
 olarak geçdim, dolaştım, şimdi Türkiye'ye
 vatanıma, özbe-öz kendi milletime,
 tam müslümanlığa, camilere namaz
 kılmaya kavuştum, ben gider gürcü
 olurum mu.

Ben, Türkiyenin'de, Kafkasların'da, biraz az yerim,
 biraz az geçirim, Kafkasların'da yaşarım, yabancı
 devletlerde yaşadık, gördük, ama sonu ne oldu,
 sonu belli. Özbekistan'da, Fergana olayını ne için
 yaptılar. Rusya baktı ki, bu millet nereye gitti orda
 çalışıyor, oraları şenletiyor, her şey iyi oluyor.
 'Bu bizim milleti götürüp Rusya'nın boş, verane
 kalmış topraklarında çalıştırmak için yaptılar.
 yukarı da, Moskova'dan, o zamanki Özbekistan
 cumhurbaşkanı olan Nisstenov diyene emir
 verildi, bu olay yapıldı. Çok, büyük-büyük
 köfü olayları oldu. Millet köfü zor durumda
 kaldı, o millet diyorlarm ki bizi buradan kurt-
 tarın'da, nereye götürürsünüz götürün. İste Rusya-
 nın, isteği de bu. O zamanın Sakyet hükümetinin
 başbakanı Rişkov, hemen uçakları gönderdi
 o milleti, Rusya'nın boş yerlerine götürdüler.
 O zaman, kolhoz, sovkhoz sistemi, kolhoz, sovkhoz
 başkanları, diyormuşlarm ki, ben bu kadar işçi
 alacağım, ben bu kadar alacağım diyor tartışıyo-
 muşlar. Sonraki, birileri gidiyor diyor ki ben
 doktorum, biri diyor ki ben öğretmenim, ben
 profesörüm, mühendisim, şoförüm, Felanım
 Filanım ki diyorlar. Ne diyorlar, bene böyle
 işçi lazım değil, bene çorını rabosı lazım.
 yani çifçi mi yok bilmem ne sil anlat em.
 yani, çorını demek sıyah-kara demek. Bene
 böyle işçi lazım diyorlar. Bakıyorlarm ki bu
 millet eşikisi gibi değil, okumuş, meslek
 sahibi olmuş, Rusya'da önceri gibi çalışmaz-
 lar. İste, sonra bu milleti doğru-düzgün
 işi karşılanamadılar, Kafkasların vermediler.
 Sonra'da, oradan Amerika aldı götürdü
 Rusya'da kalan çiftçilere toprak veriyor-
 lar. Çok iyi çalışıyorlar, tarlaları da her
 şey ekiliyorlar, hayvan sokuyorlar.

Bizim Rusya'dan kaçıp Türkiye'ye gelenler var burada İÇDIR'da. Onlar ne diyorlar, biri diyor ki öyle tarlam vardı ki, her şey ekendi, her şeyim miiz iyidi, bilmem kaçtana sığır larım vardı, çok iyi yaşıyorduk diyor. Ben ona dedim ki 'medanık', çok iyi yaşıyordun niye geldin. Biliyormuşuz ne diyor o efendi, diyor ki oranın kendi Rus milleti, geliyor oturuyor bizimle konuşuyor, diyorlar ki, ey Türk, buraları bizim toprakları, biz buraların sahibi, biz burada mesilli yaşıyoruz sizde bizi gibi yaşıyacaksınız. Bizden üstün olamazsınız, ben ne yapıyorsam sende onu yapacağın. Benim bir sığırım varsa sende bir sığırım olacak değil yok, benim bir domuzum varsa sende bir olacak, ben rakı-vodka içersen sende içeceğim diyormuşlar. İşte, bakıyorlar ki bizim ölüp-dinilmemiz boşuna, kalkıyor kaçıyor Türkiye geliyorlar. Orda kadehler var, her hangi hükümette böyle-böyle, kötü-kötü, büyük-büyük olaylar oluyor ise, hepsi hükümet tarafından oluyor. Eğer, hükümet izin, yol vermede, önlem alsa, hiç bir hükümetin milleti onu yapamaz. İşte, Ferğana olayını, özbekistanın cumhurbaşkanı Nişanov yaptırdı, kendi de kaçtı Moskova'ya gitti. Benim yaşadığım Kazakistan'da da olaylar yapacakları, Kazakistanın cumhurbaşkanı Nazarbaev izin, yol vermedi, önlem aldı, bütün yollara, sokaklara asker, polis köktü. Olayda, olmadı. Diyorlar ki balık baştan kolca, işte, bu söz gerçek değilmiş. Sayın, murat sürmeli, her hangi bir hükümetin özbe-öz milleti kendi vatanına, kendi milletine hayınlık, düşmanlık yapar mı tabiki yapmaz.

Bizim millet yabancı devletlerde yaşadık,
hiç o devletlere hayranlık, düşmanlık yapmadık
kendi vatanımıza "yaparız", hayır hiç bir
zaman. Benim dedemin dedesi, dedesinin dedesi,
bilmem kaçınıcı dedemiz varmış, Emin dede.
Dedemiz Türkiye'nin iç Anadolu'dan oralara
Osmanlı imparatorluğu zamanında oralara
düşmüş, orda kalmış. Bizim, soy adımız
o dedemizin adından "Emin" soy adı verilmiş.
Garcistan'da, eskide bizleri "Emingiller" diyorlardı.
Sonra, Sovyet hükümeti oldu, Eminler olduk,
Türkiye'ye geldik or iki erifi biraktık tekrar
Emin olduk. Bunu yazmamın sebebi, bizim türk
olduğumuzu, türk kökenli olduğumuzu bildirmek.
Türkiye'de, Emin adlı, Emin soyadlılar çok.
Sayın, alurad sürmeli, siz eğer ahiskalılar
doğrusunda bir kitap mı yazmak istiyorsanız.
Ben, bizim göç olayları doğrusunda bir
defter yazmışım, isterseniz size veririm.
Bir-kaçta şiirlerim var.

Mektubum çok güzel iyi değil.
Hatularım zaten çok.
Çünkü ben Kazanca, Rusça okudum.
Türkçe bene yazmak zor.
size de okumak zor olacak,
yine de okumayı rica ederim.

Hoşça kalın,
saygılarımla,
Enver Emin.

EK-2: Anket Formu

İÇDIR'IN DEMOGRAFİK YAPISI VE İÇ GÖÇ HAREKETLERİ

Bu anket formu İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Anabilim Dalı'nda yürütmekte olduğum yüksek lisans tezi için hazırlanmıştır. Hazırladığımız bu anket, Ahıska Türkleri'nin sosyo-ekonomik yapılarını inceleyerek, göç nedenleri ve göç sonrası yaşadıkları sorunları tespit etmeye dönüktür. Soruların tümünü cevaplamanızı bekler, ilgi ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

Murat Sürmeli

1. BÖLÜM

KİŞİSEL BİLGİLER

Her soruda durumunuza uyan seçeneğe lütfen X işareti koyunuz.

Ucu açık soruları da yazarak cevaplayınız.

- 1-) Cinsiyetiniz: Erkek Kadın
- 2-) Yaşınız: 18 - 20 YAŞ 21 - 30 YAŞ 31 - 40 YAŞ
 41 - 50 YAŞ 51 - 60 YAŞ 61 YAŞ VE ÜSTÜ
- 3-) Doğum yeriniz?
Ülke (.....) Şehir (.....)
- 4-) Medeni durumunuz: Bekâr Evli Dul
- 5-) 4. soruyu EVLİ olarak işaretlediyseniz lütfen eşinizin nereli olduğunu belirtiniz.
 Türkiye Ahıska Türkü Azerbaycan Kazakistan Özbekistan
 Rusya Türkmenistan Diğer (Lütfen Belirtiniz).....
- 6-) Çocuğunuz var ise kaç tanedir?
 1 Çocuk 2 Çocuk 3 Çocuk 4 Çocuk 5 Çocuk ve üzeri
- 7-) Eğitim durumunuz nedir?
 Okur-yazar değil Okur-yazar İlkokul mezunu Ortaokul mezunu
 Lise mezunu Üniversite mezunu Lisansüstü mezunu

8-) Türkçe'den başka bildiğiniz diller nelerdir?

(Birden fazla işaretleyebilirsiniz)

İngilizce Almanca Fransızca Rusça Diğer

9-) Mesleğiniz nedir?

İşsiz Memur İşçi Çiftçi Esnaf Ev hanımı (Diğer.....)

10-) Aylık geliriniz ne kadardır?

Gelirim yoktur. 250-500 TL 501-750 TL 751-1.250 TL 1.251-2.000 TL 2.001 TL ve üzeri.

11-) Arabanız var mı?

Evet Hayır

12-) Oturduğunuz evin mülkiyet durumu nedir?

Oturduğumuz ev bize aittir Kiracıyız, ev bize ait değildir

13-) Iğdır'da ev dışında sahip olduğunuz başka mülkiyetiniz var mı? (Tarla, Arsa, Dükkan vs).

Hayır Evet (Lütfen belirtiniz.....)

14-) Iğdır dışında hangi ilde mülkiyetiniz vardır? (Ev, Dükkan, Arsa, Tarla vs). (Örneğin; ...Van.. / ..Dükkan..)

(..... /

15-) Ailenizde siz dâhil Iğdır dışına çalışmaya giden var mı?

Hayır Evet (kaç kişi.....)

16-) Cevabınız EVET ise hangi ilde ve hangi sektörde çalışmaya gidiliyor? (Örneğin; ...Mardin.. / ..Turizm.. sektöründe)

(..... sektöründe)

17-) Kendinizi nasıl tanımladığınızı size uygun seçenikle belirtiniz?

- Türk olarak tanımlıyorum.
 Müslüman olarak tanımlıyorum.
 Ahıskalı olarak tanımlıyorum.
 Müslüman Türk olarak tanımlıyorum.
 Bu tür tanımlamalara gerek duymuyorum.
olarak tanımlıyorum.

II.BÖLÜM GÖÇ DURUMU

Her soruda durumunuza uyan seçeneğe lütfen X işareti koyunuz.

1-) Türkiye'ye nereden göç ettiniz?

Ülke (.....) Şehir (.....)

2-) Türkiye'ye ne zaman göç ettiniz?

(Yıl olarak belirtiniz)

3-) Türkiye'ye nasıl göç ettiniz?

- Aile birleşimi ile geldim
 Eğitim amaçlı geldim
 Akraba ve tanıdık vasıtasıyla geldim.
 Türkiye tarafından ve kanunla getirildim
 Diğer (Lütfen belirtiniz).....

4-) Türkiye'ye en önemli geliş nedeniniz nedir? (Birden fazla seçeneğe işaretleyebilirsiniz)

- Ekonomik imkânsızlık
 Aile birleşimi
 Eğitim
 Güvenlik kaygısı
 Anavatana dönüş

5-) Türkiye'ye geldikten sonra, geldiğiniz memleketinizle gidiş-geliş sıklığınız nedir?

- Hiç gitmedim Geldiğimden beri 1-2 defa gittim
 Yılda 1-2 defa 3-4 yılda 1 defa

6-) İğdir'a göç ettikten sonra yaşadığınız en önemli sorunlar nelerdir? (Önem sırasına göre numaralandırınız)

- İşsizlik Konut sorunu Yöneticilerin ilgisizliği
 Yerli halkın dışlaması Eğitim Sağlık Diğer.....

7-) Göçten sonra çocuklarınızın eğitim durumunu nasıl görüyorsunuz?

- Geldiğimiz ülkede daha iyiydi
 Türkiye'de daha iyidir
 Önemli bir fark yoktur
 Diğer.....

8-) İğdir'a geldikten sonra, sorunlarınızın çözümünde size yardım eden kurum ya da kuruluşlar hangileridir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

Valilik Belediye Diğer.....

9-) İğdir'dan hangi ile göç etmek istersiniz?

Göç etmek istemiyorum Bursa Antalya İstanbul Diğer....

10-) Bundan sonraki yaşamınızı hangi ülkede sürdürmek isterdiniz?

Gürcistan Rusya Kazakistan Özbekistan Kırgızistan
 ABD Türkiye İngiltere Almanya Diğer.....

11-) Türkiye dışında yaşayan Ahıska Türkleri'nin halen çözülmemeyen sorunları nelerdir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

İnsan hakları ihlali Yabancı Düşmanlığı
 Türk kimliğinin reddi Siyasete katılım
 Eğitim İşsizlik Diğer (Lütfen belirtin).....

12-) Türkiye'ye uyum sağlamanız açısından konut yerine tarım arazi verilmesi veya hayvan yardımı yapılması daha uygun olur muydu?

Evet Hayır Fark etmezdi

13-) Çocuklarınızın İğdir'da yerli halktan birisiyle evlenmesini nasıl yorumlarsınız?

Çok iyi İyi Orta Kötü Çok Kötü

14-) İğdir'da yerli halkın size bakış açısını nasıl yorumluyorsunuz?

Çok iyi İyi Orta Kötü Çok Kötü

15-) İğdir'da yerel yöneticilerin (belediye - muhtarlık) size bakış açısını nasıl yorumluyorsunuz?

Çok iyi İyi Orta Kötü Çok Kötü

16-) Türkiye'de olmaktan ve burada yaşamaktan memnun musunuz?

Oldukça memnunum Memnunum Fark etmez
 Memnun değilim Hiç memnun değilim.

EK-3: Mülakatlar ²⁶⁴

Mülakat -1

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 60

Geldiği Ülke: Rusya Federasyonu

Geldiği Şehir: Krasnodar

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Özbekistan'da Namangan'da doğdum. 1960 yılında Özbekistan'dan Azerbaycan'a geldik. İlk, orta ve Lise-yi Azerbaycan'da Haçmaz ilinde okudum. Üniversiteyi Kazakistan'da Cambul bölgesinde Karatavn (Siyah dağ) şehrinde okudum. İnşaat Yüksek Okulu Bölümü'nden mezunum. Kazakistan'da evlendim. Eşimde Ahıska Türkü'dür. 6 çocuğum var. Türkiye'ye geldikten sonra Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde inşaat teknikeri olarak çalışmaya başladım. Halen çalışmaya devam etmekteyim.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Ben üniversiteyi bitirdikten sonra tekrar Özbekistan'a çalışmaya geldim. Daha 1974 yılındayken aynı yerde çalışan Özbekler bize "Buralardan gidin, sizi istemiyoruz" şeklinde sözler söylerlerdi. Daha o yıllardan beri Türk olmamız nedeniyle bizleri dışlardı. Türk olmamız nedeniyle hep oradan oraya sürüldük. 1944 sürgününden sonra kimliklerimize küçük damgalar vurulmuştu. Bu damganın anlamı "güvensiz toplum ve insanlar" anlamındadır. Bu KGB'nin başvurduğu bir

²⁶⁴ Mülakata katılanlar isimlerinin yayınlanmasını istemediklerinden kimlik bilgileri gizli tutulmuş olup, fotoğrafları da kullanılmamıştır.

nevi fişleme yöntemidir. Bu damgaların manasını ancak 1989 Fergana olaylarından sonra anlayabildik. Kazakistan'da ve Özbekistan'da Ahıska Türkleri'nin önemli mevkilere ve konumlara gelmesi imkânsız bir şeydi. Devlet yöneticileri buna asla müsaade etmezlerdi.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

1993 yılı Aralık ayında Rusya'nın Krasnodar şehrinde uçakla Trabzon'a geldik. Trabzon'dan da otobüslerle Iğdır'a geldik. Bizi Iğdır'a Türkiye devleti kanunen getirdi.

Iğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik konutlarda kaldık. Verilen evler yeterliydi. 4 yıl kadar sonra da şimdiki konutlara yerleştik.

Iğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Bir sorun yaşamadık. Bize iyi davrandılar.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Eğitim yönünden bir sorun yoktur. Okumak çocukların kendi gayretlerine kalmış. Rusya'daki çocukların eğitimi çok iyiydi. Ancak iş hayatına atıldıklarında ayrımcılık yapıyordu.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Türk olmamız nedeniyle azınlık muamelesi yapıyordu. Mesleki alanda ilerlememize izin vermezlerdi. Yükselmemize izin yoktu. Sorunlar çözülsün bile dönmek istemem. Türkiye ata-baba yurdumdur, anavatanımdır.

Kazakistan devlet başkanı Nursultan NAZARBAYEV babası öldükten sonra, 2.Dünya Savaşı ve sonrasında Almaata yakınlarındaki Kaskelen ilçesi Çamalğan Köyü'nde Ahıska Türkleri arasında yaşayıp Ahıska Türkleri içinde büyüyor. Ahıska Türkleri ve Türkiye'ye yakınlığı buradan kaynaklanıyor. Hatta Kazakistan'da bizimkilere Kazaklar son zamanlarda NAZARBAYEV'i kastederek; "Sizinki yakında gidici. Ya ölecek, ya da Cumhurbaşkanlığı'ndan seçimle gittikten sonra sizi kim koruyacak? O zaman durumunuz nasıl olacak?" şeklinde tehditkâr sözler söylemektedirler.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Göçten önceki en önemli sorun azınlık haklarının ihlaliydi. Türkiye'deki sorunlar ise;

Bürokratik engeller. Verilen vaatlerin yerine getirilmemesi. Seçimden seçime hatırlanmak ve oylarımızı almak adına siyaseten istismar ediliyoruz. Verilen sözler yapılmıyor. Konutlarımızın olduğu sitenin kanalizasyonu yapılmıyor. 1997 yılından beri 13 yıldır kanalizasyon sorunumuz vardır. Servisler ve dolmuş hatları yetersizdir. Sosyal alanlarımız yoktur. Yeşil alan yok, park yok. Çevre sorunları ve altyapı belediye tarafından yapılmıyor.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Evet, mutlu hissediyorum. Anavatanıma geldim, mutluyum.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Eğer Iğdır'da iş imkanları olsaydı ben Iğdır'da kalmayı düşünürdüm. Çocuklarımızın iş bulamaması endişesini taşıyoruz. Çocuklarımız nerede iş bulurlarsa bizde oraya gideceğiz. Çocuklarımız şuan Antalya'dadır. İleri de bende gidebilirim. Gitme konusunda gayretimizde vardır. Eğer çocuklarımıza Iğdır'da iş imkânı sunulursa gidenler bile geri gelirler. 1993 yılında gelen 150 aileden 60-70 aile temelli Iğdır'dan gitti. Kalanlarda mevsimlik gidip-geliyorlar.

Mülakat -2

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Kadın

Yaş: 58

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Sırderya

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Özbekistan'ın Gülistan şehrinde 1952 yılında doğdum. İlk ve ortaokulu Sırderya şehrinde okudum. 1977 yılında evlendim. Eşimde Ahıska Türkü'dür. 4 çocuğum var. Eşim 1998 yılında Azerbaycan'da vefat etti. Türkiye'ye geldikten sonra çocuk bakıcılığı yapmaya başladım. Halen aynı işi yaparım. Aylık 400-TL maaş almaktayım.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

1989 Mayıs ayına kadar Özbeklerle ciddi bir sorunumuz olmamıştı. Özbeklerle çok nadir kız alış-verişimiz oldu. Birbirimize pek kaynaşmadık. Sadece dost ve komşu olarak gidiş-gelişlerimiz vardı. Karşılıklı düğünlere gider-gelirdik. Ben on yıl boyunca Özbeklerle aynı okulda okudum. Ben ve ailem bir kötülüklerini görmedik. Fergana olaylarından bir iki ay kadar öncesiydi, Vahide bacı bana gelip, Özbek komşularının 1 Mayıs'ta herkesin mitinge gideceğini, olaylar olacağını söylediğini dedi. Fergana olaylarının başladığı tarihe kadar insanlar arasında bu şekilde söylentiler ve tedirginlikler vardı. Özbekistan'da Fergana olayları duyduğum kadarıyla, pazarda çilek satılan yerde basit sözlerden kavga çıktığını söylediler. Daha sonra da Ahıskalıların evlerine saldırdılar. Kadın, çocuk, erkek demeden birçok insanı öldürdüler. Gelinlere, kadınlara tecavüz ettiklerini de duyduk. Komşumuz Sebile nenenin 20 yaşındaki oğlunu ve kocasını öldürdüler. Olaylar birdenbire

patlak verdi. Özbekler artık bizleri istemiyorlardı ve bir an önce Özbekistan'dan gitmemizi istiyorlardı.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahsedebilir misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

Fergana olaylarından sonra, 1 aylığına Kazakistan'a Cambul şehrine gittik. Olaylar bittikten 1 ay kadar sonra geri eve geldik. Eşyalarımız dağılıp, dökülüp, götürülmüştü. Evime yerleşen Özbek bir aile perdelerime kadar eşyalarımı almıştı. Evde kalan eşyalarımı topladım. Daha sonra erkeklerimizin gitmeyi kararlaştırdığı ve yerleşmek için yer buldukları Grozni'ye trenle Taşkent üzerinden gittik. Çeçenistan'a Grozni şehrine kendi isteğimizle gittik. 2 yıldan fazla bir süre Grozni'de kaldık. 1991 yılında Azerbaycan'a Bakü şehrine gittik. Bakü'de bizi iyi karşıladılar. 1998 yılında eşim Bakü'de öldü. 2005 yılına kadar Bakü'de kaldım. 2005 yılında Türkiye'ye daha önce gelen kızkardeşim, kaynım ve kardeşimin yardımlarıyla ben ve bekâr iki çocuğumla birlikte geldik. Yol güzergâhımız karayoluyla Azerbaycan, Gürcistan ve Türkgözü Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye geçtik. Aynı gün Ardahan üzerinden Iğdır'a geldik. Annem ve babamda bizimle birlikte Türkiye'ye geldiler. İlk önce 4 yıl boyunca valilikten oturum izni aldık. Aralık 2009 tarihinden beridir Türk vatandaşlığını aldım. Iğdır'a gelmemizin tek sebebi, bizi buraya getiren akrabalarımın Iğdır'da olmalarıdır.

Iğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Iğdır'da ben ve iki çocuğum ile annem ve babam ilk geldiğimizde birlikte kaldık. Kaldığımız ev kaynımın evidir. Kaynım Antalya'ya göç ettiğinden daha önce devlet tarafından verilen konutunda biz kalmaktayız. Kira vermiyorum. Sadece konuttan dolayı kaynımın devlete olan borcunun yıllık taksitini ödüyorum. O da yılda 60-TL'dir.

Iğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Hayır yaşamadım. Yerli halkın bir kötülüğünü görmedim.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye’de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Çocuklarımın Iğdır’da iş bulamama ve geçim sıkıntıları vardır. 2 çocuğumda Antalya’dadır. Kızım bibisinin oğluyula evlenip gitti. Oğlumda Antalya’da markette çalışıyor. Dayısının yanında kalmaktadır. Çalışma izni vardır. Antalya’da çocuklarım ev alsalar gideceğiz.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Özbekler bize hakaretler edip, öldürmek istediler. Can güvenliğimiz yoktu. Oğlum Fergana olaylarında daha 2 yaşındaydı. Kesinlikle geri dönmeyi düşünmüyorum. Bizler daha çocuktuk, amcalarımız Türkiye’ye gelmek istediler. Ama olmadı. Uzun yıllardır Türkiye’ye gelmek istiyorduk. Geri gitmeyi asla düşünmüyorum.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Gelecek kaygımız vardır. Oğlumun evlenip ev bark sahibi olmasını çok isterdim. Evi olsun, işi olsun. Diğer iki çocuğumun da Türkiye’ye gelmesini çok istiyorum. Benim 8 torumun var. 3 ü Bakü’de, 3 ü Rusya’da, 2 si de Antalya’dadır. Torunlarımı çok özliyorum.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Çocuklarım yanımda olmadığı için mutlu değilim. Keşke çocuklarımda yanımda olsaydı.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Çocuklarım neredeyse bende orada olmak isterim. Türkiye’de çocuklarım nerede olurlarsa bende orada olmak isterim. Antalya biraz ağır basıyor. Artık gidecek yol yok. Göçecek takatimiz kalmadı. Türkiye bizim için son duraktır. Başka gidecek yerimiz yoktur.

Mülakat -3

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 64

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Kokand

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Özbekistan'da doğdum. Tarımda Elektrikleştirme ve Makinleştirme Yüksek Okulu'nu Kokand'da okudum. Kokand'da evlendim. Eşimde Ahıska Türkü'dür. 6 çocuğum var. Türkiye'ye geldikten sonra ilk önce Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde elektrik teknikeri olarak çalışmaya başladım. Şimdi ise Sivil Savunma İl Müdürlüğü Afet İşleri Şube Müdürlüğü'ndeyim.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Özbekistan'da bizi Özbekler resmen kovdular. Bize "Türksünüz. Türkiye'ye gidin. Burada Türklere yer yok." diyorlardı. Azınlık olarak sürekli baskı gördük. 4 Haziran 1989 da Fergana'da evlerimizi yağmaladılar, bizlere sopalarla saldırdılar. 7 Haziran 1989 da da Kokand'da yine aynı olaylar oldu. Ahıska Türkleri'nden 200 e yakın kişiyi öldürdüler. Bu tamamen Rusların oyunuydu. Daha önceleri kardeş gibiydik. Tabir caiz ise etnik temizlik yaptılar.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

Fergana olaylarından sonra Rusya'da Smalensk'e gittik. 2 ay kadar sonra da Azerbaycan'a Alibayramlı ve daha sonra da Bakü'ye gittik. Azerbaycan'da yaklaşık 3,5 yıl kaldık. 09 Şubat 1993 de Bakü'den 30 aile uçakla Nahçıvan'a geldik. 10 Şubat

1993 ü 11 Şubata bağlayan gece Nahçıvan sınır kapısını geçerek Türkiye'ye geldik. İki ay kadar İğdir ili Aralık ilçesinde DSİ lojmanlarında kaldık. Daha sonra Nisan 1993 de geçici iskan evlerine yerleştirildik. Bu süre zarfında biraz zorluk yaşadık. Daha sonra da yapımı biten şimdiki konutlarımıza 1997 yılında yerleştik. Bizi İğdir'a devlet kanun gereği yerleştirdi.

İğdir'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik evlere yerleştirildik. 1997 yılında da şimdiki konutlarımızın inşaatı bitti ve yeni konutlarımıza yerleştik. İğdir'da çok ciddi konut sorunu yaşamadık.

İğdir'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Hiç sorun yaşamadık. Yerli halkla diyalogumuz iyidir.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Çocuklarım yönünden şimdilik bir kaygım yoktur. Eğitimlerine istedikleri gibi devam ettiler.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Türk olmamız en büyük sorundu. Geriye dönmeyi düşünmüyorum. Ben anavatanıma geldim. Zaten atalarımız da sınır olan Ahıska Bölgesi'ne Osmanlı İmparatorluğu döneminde Konya bölgesinden getirilerek iskân edilmişlerdir.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Ahıska bölgesinden Özbekistan'a sürgün edildikten sonra, 1944 ila 1956 Stalin Dönemi'nde seyahat özgürlüğümüz yoktu. Bir köyden diğer bir komşu köye gidip-gelmek bile Ahıska Türkleri için yasaktı. Ancak bu yasak yerli Özbek halkı ya da Kazaklar için geçerli değildi. Yasak sadece Ahıska Türkleri için

vardı. Bu dönemde Ahıska Türkleri sıkı bir denetim ve gözetim altındaydılar. Tabir caiz ise 1944-1956 yılları arasında sıkı yönetim vardı. 1956 da Stalin öldükten sonra, rehabilitasyon dönemi başladı. Yavaş yavaş Ahıska Türkleri'ne özgürlükler verildi, seyahat özgürlüğü geldi. İsteyen istediği yere gidip-gelmeye ve hatta yerleşmeye başladı.

Şimdiki konutlarımızın bulunduğu yerde ise kanalizasyon ve altyapı sorunumuz vardır. Belediye kanalizasyonumuzu 1997 yılından beridir yapmıyor. Atık sularımız konutların önündeki açık toprak tahliye kanalına akmaktadır. Bu da özellikle küçük çocuklarımız için ciddi sağlık sorunu yaratmaktadır.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Mutluyum. Anavatanımda yaşıyorum. Dinime, dilime, vatani-
ma, toprağıma kavuştum.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Sadece düşüncem var. Fakat nereye gideceğime karar vermedim. Emekli olduktan sonra kararımı vereceğim.

Mülakat -4

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 46

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Fergana

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Özbekistan'ın Fergana şehrinde doğdum. Orada okudum ve evlendim. Makine Teknikerliği'ni okudum. 3 çocuğum var. Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde makine teknikeriyim.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

1988 yılı Mayıs ayında Özbeklerle savaştık. 1989 da Ruslar Özbekleri gizliden gizliye bizlere karşı kışkırttı. Olayların arkasında KGB ve Ruslar vardı. Fergana'da Özbekler bize taşlar ve sopalarla saldırdılar. Olaylarda en az 150 Ahıska Türkü öldü. Bu planlı bir propagandaydı.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin İğdir olmasında neler etkili oldu?

Olaylardan sonra Rusya'nın Krusk şehrine gidip 2 ay kaldık. Sonra da Azerbaycan'ın Gence şehrine geçtik. Gence'de 2,5 yıl kaldık. 1991 yılında kendi isteğimizle Kazakistan'ın Issık şehrine gittik. Issık'ta dayılarım vardı. Azerbaycan'da da dayım vardı. Kazakistan'da Almaata'daki Türk konsolosu ile görüşmelerimiz oluyordu. Türkiye'ye gelme talebimizi kendilerine iletiyorduk. Bizi Türkiye'ye Turgut ÖZAL ve Süleyman DEMİREL getirdiler. Bayanlar, çocuklar ve ihtiyarlarımız Issık'tan uçaklarla Erzurum'a getirildi. Erzurum'dan da otobüslerle İğdir'a getirildiler. Biz erkekler ise karayolundan tırlarla sıra-

siyla; Kazakistan'a, Özbekistan'a, Türkmenistan'a, İran'a ve Doğubayazıt sınır kapısından da Türkiye'ye geçtik. Yolculuğumuz 18 gün sürdü. Iğdır'a yerleşmemizi devlet istedi.

Iğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik evlerimiz hazırды. 1997 de de şimdiki evlere taşındık. Konut sıkıntımız olmadı.

Iğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Memnunuz. İlk yıllarda gençlerimize sataşmalar oldu. Şimdi iyiyiz.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Türkiye'nin eğitimi iyi değildir. SSCB ve sonrasında eğitim iyiydi. Çocuklarımdan yana kaygılıyım. İyi bir eğitim alamama ve iş bulamama korkusu var.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Dışlanmışlık vardı. İlerlememize müsaade etmezlerdi. Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler Türklüğü kabul etmezlerdi. İnançlarımızı ve ibadetlerimizi gizli yapardık. Yerel yöneticiler bizi çok sıkıyorlardı. Ben geri dönmem. Vatanıma geldim. 70 yıllık hasretim bitti.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Azınlık haklarının ihlali vardı. 1964-1983 yılları arasında Brejnev zamanında iyiydik. 1983 yılından sonra, Brejnev sonrasında sorunlar arttı. 1989 da bölünmeler başladı. Merkezi otorite SSCB'de zayıfladı. Özbekistan'da Milliyetçi Birlik Partisi yerli Özbek halkını bize karşı kışkırtıyorlardı. O zamanlar bu partinin gizli bir örgütlenmesi vardı. Türkiye'ye geldikten sonraki sorunlarımız ise; iş imkansızlığı, bürokrasi ve verilen sözlerin

çabuk unutulması, eğitimin yeterli kalitede olmaması başlıca sorunlarımızdır. İlköğretime giden çocuklarımız 45-46 kişilik sınıflarda okumaktadır. Bir öğretmen 45 öğrenciyle iyi bir şekilde nasıl ilgilenebilir?

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Ben mutluyum. Vatanım burasıdır, özgürüm.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Antalya ya da Bursa'da yaşamayı düşünüyorum. Iğdır'da gelişme yok, iş imkânı yok. Çocuklarımın iş bulma kaygısını yaşıyorum. Iğdır'dan gitme konusunda çabam vardır. Tayinimi çıkaramıyorum. Bürokrasi var. Ayrıca tayin talebim dışında çocuklarımın üniversitede nereyi kazanacağını bekliyorum. Çocuklar nereyi kazanırsa bizde oraya gideceğiz.

Mülakat -5

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 60

Geldiği Ülke: Kazakistan

Geldiği Şehir: Issık

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Kazakistan'ın Issık şehrinde doğdum. Ortaokulu da orada okudum ve orada evlendim. 5 çocuğum var. Kazakistan'da çiftçiydim. Solhoz'da koyunlara bakardım. Türkiye'ye geldikten sonra da birkaç yıl Ardahan'da çobanlık yaptım. Şimdi briket fabrikasında bekçiyim. Ayda 400,00-TL maaş alıyorum.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Anavatana dönmek için geldim. SSCB dağıldıktan sonra, yerli halklar bize kötü davranmaya başladılar.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

Ben karayoluyla Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve nihayetinde Türkiye'ye geldim. Kanun gereği Iğdır'a yerleştirildik.

Iğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik evlerde kaldık. Mutfak dahil 2-3 odalı evlerdi. Sonra da şimdiki konutlara geçtik.

İğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Sorunumuz olmadı. Bize iyi bakarlar.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Çocuklarımın mesleği yoktur. Gelecekleri beni kaygılandırıyor. Yazları Antalya'ya gidiyorlar. Gençlerin İğdır'da iş imkânı yoktur. Bu da bizi endişelendiriyor.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Bizi azınlık görüyorlardı. Bizi dışlıyorlardı. Sorunlar çözülsede dönmeyiz. Çocuklarımız buraya alıştılar.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

İşsizlik en önemli sorundur. Ayrıca konutlarımızın altyapısı yetersizdir. Yerel yöneticiler bize ilgisizdirler.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Ben şuan Türkiye'de olmaktan çok mutluyum. İmkân verilse dışarıdaki akrabalarımızda buraya gelirler.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Bursa'ya gitmek isterdim. Orada çocuklara iş imkânı bulurdum.

Mülakat-6

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Kadın

Yaş: 72

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Kokand

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde Kilde Köyü'nde doğdum. 1944 yılının Kasım ayında, bizi trenlere doldurup 30 günlük yolculuktan sonra Özbekistan'ın Kokand şehrine yakın bir köy olan Emtees'e getirdiler. Oraya yerleştirildik ve orada yaşadık. İlk ve ortaokulu Kokand'da okudum. Emtees Hastanesi'nde başhemşire olarak 28 yıl çalıştım. 1958 yılında evlendim. Eşim baba tarafından akrabamdı. 2 kız 2 oğlum oldu. Eşimde sağlık memuruydu. Türkiye'de de 3835 Sayılı Kanuna göre 61 yaşında sınavı kazanarak işe girdim. Ancak 65 yaşında zorunlu olarak işten çıkarıldım. Hizmet yılım dolmadığından dolayı emekliliğe hak kazanamadım. Oğlumun yanında kalmaktayım.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

İlk sürgünümüz 1944 yılının Kasım ayında, Ahıska'dan Ruslar tarafından zorla çıkarıldığımızda yaşadık. Bizi trenlere, hayvan vagonlarına doldurup yola çıkardılar. Her şey aniden oldu. Bize hemen hazırlanmamızı söylediler. Yanımıza biraz yiyecek alabildik. Her şeyimiz orada kaldı. Yolda babamın annesi Hanım Nenem öldü. Karların içine attık. Tren vagonlarında amcamın 2 oğlu evlendi. Araya çarşafı çekip yeni evlilere yer yaptık. Trende şartlar zordu. Tuvalet vagonların ortasındaydı. İnsanlar tuvaletlerini yapabilmek için gece yarılarını bekliyorlardı. Yiyecek hatırladığım kadarıyla 1 öğündü. Yolculuğumuz yaklaşık 30 gün sürdü. Yolda bizimkilerden oruç tutanlar

vardı. Bizi Özbekistan'ın Kokand şehrine yakın bir köy olan Emtees'e getirdiler. Oraya yerleştirildik ve orada yaşadık. Yerli Özbek halk da oruç tutuyor, yaşlıları bizimkiler gibi camiye gidiyorlardı. Ancak Sovyetler karşı olduğundan gençlerden pek giden yoktu. Özbeklere bizler yaşamayı, yemek yapmayı öğrettik. Komşuluğumuz iyiydi. Düğünlerimize gelirlerdi, bizde onların düğünlerine giderdik. Fergana olaylarından önceydi, komşu Kadir gelip bana; "Teyze toplantı yapıldı. Bize herkes komşusunu öldürecek." dedi. Ben bu söyleneni pek ciddiye almadım. Beyimde ciddiye almadı. Kuvasay'da Haziranın üçünde yaşanan olayları duyduk. Beyim ve kaynım "Durum ciddiye tren vagonu ayarlayıp Azerbaycan'a gidelim" dediler. Azerbaycan'da baldızlarım, görümcelerim vardı. Beyimle kaynım çarşıya giderken Özbekler onları hırpalamışlar. Can havliyle eve geldiler. Ben torunum Firuze ve gelinim Muhabbeti alıp çalıştığım hastaneye gidiyordum. Özbek komşularım bize hitaben; "Bunlar kaçıyorlar" dediler. Biz hastaneye giderken, birlikte çalıştığım cildiye uzmanı Sali beyle karşılaştık. Doktor Salican bey; "Ben sizi evime alırsam beni de öldürürler. Türkleri kim evine alırsa onları da öldürürler" dedi. Bende küçede (sokak) yürümeye devam ettim. Oğlumun sınıf arkadaşı Melike'nin annesi ile karşılaştım. Bana "Hala beni sizden dolayı öldürseler de ben sizi evime alacağım" dedi ve bizi evine aldı. Ben o gece sabaha kadar uyuyamadım. Sabah gelinim ve torunum orada kaldı. Ben hastaneye gittim. Başhekim "Buraya gelin" dedi. Ben de gelinim ve torunumu alıp hastaneye gittim. Yolda bizi gördüler. Bizim hastaneye geldiler. Başhekim ve Ermeni olan Roza isimli başhemşire bizi bırakmadı. Gelenlere de "Burada Türk yok" dediler. Ambulansla bizi gizlice başhekim bayan Nurhan Corayeva getirdi. Terminalde otobüse bindirip 1,5-2 saat mesafedeki Tacikistan'ın Leninabat şehrine gönderdiler. Tacikler bize bir şey demediler. Evden çıkarken ayrıldığımız eşim ve 2 oğlumdan haberim yoktu. Ben oğlumun ve kocamın öldüğünü sonradan duydum. O kargaşada Özbekler oğlum ve eşimi öldürmüşler. Öldürülmelerini kaynım görmüş. Anlattığına göre, kalabalıkla karşılaşıyorlar ve kalabalık onları linç ediyor. O an eşim Özbeklere "Oğluma kıymayın.

Daha 20 yaşındadır, 20 gündür askerden yeni geldi. Annesi dayanamaz. Oğlumun yerine beni öldürün.” diye yalvarmış. Ama nafile, gözünü kan bürümüş Özbekler ikisini de orada öldürmüşler. Ben üç ay camın önünde oturdum. Oğlum ve eşim gelecek diye bekledim. Bir şey yiyemedim. Bağırsaklarım düğümlendi. Sonradan bana eşimin ve oğlumun öldüğünü dediler. Leninabat’ da 2-3 gün kaldık. Leninabat’ dan uçakla Rusya’ya Smalensk şehrine geldik. 4 ay kadar kaldık. Oradan trenle Azerbaycan’a Gence’ye geldim. Gence’ye bağlı Nametabat Köyü’nde eşimin kız kardeşleri vardı. Orada oğluma, eşime ve kaynımın oğluna 40 verdik. İnek kestik. Kırk’ı 3-4 aydan sonra verdik. Orada görümcelerimle birlikte 40 yaptık. Daha sonra da Eylül 1989 da olaylar yatıştı. Özbekistan’a gittim. Evim, eşğim her bir eşyam çalınmıştı. Evimi yağmalamışlardı, evim bomboştu. Ben 8 göz evimi ve bağımı bahçemi bir Jiguli marka taksiye sattım. Tekrar Azerbaycan’a geldik. Azerbaycan Devleti ilk geldiğimizde, bize bir ay boyunca yemek yardımı yaptı. Elçibey devlet başkanıydı, bize iyi davrandılar. Ben Mingeçvir Devlet Hastanesi’nde çocuk bölümünde 1991-1993 yıllarında hemşire olarak serviste çalıştım.

Türkiye’ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

1989 yılı Haziran ayındaki Fergana olaylarından hemen sonra, Tacikistan’a gelip 2-3 gün kaldık. Oradan uçakla Rusya’ya Smalensk şehrine gidip 4 ay kaldık. Rusya’dan da Azerbaycan’ın Gence şehrine geldik. 11 Şubat 1993 günü Gence’den 27 aile uçakla Nahçıvan’a geldik. Aynı gün Türkiye’ye geçtik. Iğdır ili Aralık ilçesinde 2 ay kaldık. Mart 1993 de Iğdır merkezde prefabrik evlere taşındık. Iğdır’a Türk hükümeti bizi getirdi. Bize başka bir şehre yerleşmek isteyip istemediğimizi kimse sormadı.

Iğdır’a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Iğdır’da ev konusunda sorun yaşamadık. Verilen evlere şükrettik. Canımızı zor kurtarmıştık. Evi düşünen kimdi.

İğdir'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Yerli halk bize eziyet vermedi. Bizlere iyi davrandılar.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Oğlum burada tekniker olarak Bayındırlık'da çalışmaktadır. Kızlarım Bursa'dadır. Çocuklarım ve torunlarım okullarını istedikleri gibi okudular. Kimse onlara engel olmadı.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Ayağımın altına altın da serseler ben geri dönmem. Bize ettikleri zulmü şimdi kendileri çekiyorlar. Kırgızlar da Özbeklere saldırıyorlar. İlahi adalet tecelli ediyor.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Kırk yıl çalıştım, halen emekli değilim. Elim boşta. Allah'tan can sağlığı ve sabır istiyorum. Allah beni imandan Kuran'dan ayırmasın.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Yaşadıklarımı unutamıyorum. İlk günlerde oğlumun ve eşimin yokluğunu daha çok arıyordum. "Ölüm var, ölüm kimin. Ölüm var, zulüm kimin." Ben bu zulümü yaşadım. Allah bu zulmü kimseye yaşatmasın. Oğlum daha 20 gündür askerden yeni gelmişti. 20 yaşındaydı. Dolapta kurbanlık eti bitmemişi ki oğlumu kurban verdim. Kaynımın kızı ile düğünlerde çıkıp oynardı. "Allah'ım on gözüm olsa da baksam" derdim. Fotoğrafı halen gözümün önündedir.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Benim oğlum nerede yaşamak isterse bende orada yaşarım. Bizde yaşlıları huzurevine vermezler. Ben sofraya oturmazsam

oturmazlar, ekmek kesmezler. İğdir'da yaşamaktan mutluyuz. Her yıl Bursa'ya akrabalarımı ziyarete giderim. En az 50 aile akrabamız Bursa'da yaşamaktadır. Allah oğlumun kesesine bereket versin. Bursa'ya gidip gelmek bir sürü masraftır. Benim bir şiirim var, okumak istiyorum.

*BEN BİR YOLÇU OLAYDIM,
YOL BAŞINDA DURAYDIM.
GELEN DE GEDEN YOLÇUDAN,
BEN YAVRUMU SORAYDIM.*

*ARMUT DALDA, DAL YERDE.
BÜLBÜL ÖTMEZ HER YERDE.
FELEK DE VURUP DAĞITTI,
HERBİRİMİZ HER YERDE.*

Mülakat -7

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 64

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Fergana

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

17 Şubat 1946 da Fergana'da dünyaya geldim. İlk, orta, lise ve üniversiteyi Fergana'da okudum. Fergana Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 1982 de mezun oldum. Fergana'da Kuvasay Emniyet Müdürlüğü'nde emniyet amiri olarak çalıştım. Fergana olaylarında görevdeydim. 07.05.1970 de evlendim. Bir oğlum ve iki kızım var. Türkiye'de Sosyal Bilgiler öğretmeniyim. Halen İğdir merkeze bağlı Erhacı Köyü İlköğretim Okulu'nda görev yapmaktayım.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Türkiye'ye anavatanımda yaşamak için göç ettim. 25 Mayıs 1989'da Kuvasay Emniyet Müdürlüğü'ne bir ihbar geldi. Bir restorantta toplanan 100-150 kadar yabancı Özbek taşkınlık yapıyormuş. Polisleri gönderdik. Telsizle bizi de çağırdılar. Restoranttaki Özbeklerin hiçbirisini tanıyamadık. Restoranta gittiğimde saat: 16:00-17:00 sularıydı. Bende bunların yabancı olduklarını ve esrar kullanan sarhoş insanlar olduklarını gördüm. Bu insanlar Belediye başkanı ile görüşmek istiyorlardı. Emniyet Müdürünü aradım. Takviye geldi. Zor durumda olduklarını ve yardıma ihtiyaçları olduğunu söylüyorlardı. O esnada yerli bir Özbek gizlice bana, 'bunların asıl maksatlarının Ahıska Türkleri'ne saldırmak olduğunu' söyledi. Bende Kuvasay'da yaşayan bizim Ahıskalılara haber gönderdim. Dikkatli olmalarını tembihledim. Daha sonra da bu yabancı

Özbekler restoranttan ayrıldılar. Tren vagonlarının çekildiği yerde sakladıkları sopalar, dirgenler, taşlar ve oradaki kırık dökük metal parçalarıyla Ahıska Türkleri'ne saldırdılar. Kuvasay'da Ahıska Türkleri de bunlara saldırdı. 126 Özbek yaralandı. Bir Özbek Ahıska Türkleri'nin av tüfeğiyle açtığı ateş nedeniyle öldü. Bu kavgadan sonra hepsi sağa sola kaçıştı. Bizlerde orada kaldık. Hatta çevreden takviye bile istedik. O günden sonra, Özbekler Lenin Meydanı'nda heykelin önünde toplandılar. Meydanda 1.500-2.000 civarında Özbek vardı. Ellerinde genellikle çivili sopalar, armaturalar (kesilmiş inşaat demiri), dirgenler, nacaklar, baltalar, bıçaklar vardı. Gündüz meydanda toplanıyorlardı. Geceleri de Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları sokaklara gidiyorlardı. Bu olaylar 03.06.1989'a kadar devam etti. Kuvasay'da Ahıska Türkleri toplu ve bir arada şehrin belli bir bölgesinde yaşıyorlardı. Bu süre zarfında biz emniyet görevlileri hep Kuvasay'da kaldık.

03.06.1989 günü Kuvasay'a 40 km mesafedeki Taşlak'da olaylar başladı. Emniyetin dikkati Kuvasay'da idi. 5-6.000 Özbek toplanıp Ahıskalılardan evlerine saldırdılar. Tecavüz olayları oldu. Taşlak'da ölenler de vardı.

Aynı gün ya da bir gün sonrasıydı, Vodstroı'de de olaylar oldu. Vodstroı Kuvasay'a 30-35 km mesafede küçük bir kasabadır. Çoğunluk Ahıska Türkü'dür. Yaklaşık 6.000 kişilik kalabalık bir grup, şehrin tek caddesine giriyor. Bir gün önceden kırmızı çaputlarla işaretledikleri Türklerin evlerine 10 ar 15 er kişilik küçük gruplar halinde saldırıyorlar. Girdikleri evde buldukları insanları öldürüp, ortalığı yakıp yıkıyorlar. Genç Türk kızlarını toplayıp kalabalığın önünde üstlerini soyup tecavüz ediyorlar. Ve kişileri de öldürüyorlar.

Klobzavot (Pamuk zavotu)'nda da Kalabalık grup ortalığı yakıp yıka yıka gidiyormuş. İnsanları dövüp evlerini yağmalıyorlar. Klobzavot'da 1 ölü vardı.

Fergana'da pazarın arkasında Yangıçek semtinde çoğunluk Ahıskalılar yaşıyordu. Lada arabasında giden baba ve iki oğlunu durduruyorlar. Arabayı ters çevirip linç edip üçünü de öldürüyorlar.

Kirgili'da da olaylar oldu. Daha önceden işaretledikleri Türklerin evlerine saldırıyorlar. Burada da tecavüzler ve ölümler oluyor. Hacımağız Köyü'nde 2 kişiyi öldürüyorlar.

Bu olaylar, Fergana şehrinde ve Fergana şehrine bağlı küçük yerleşim birimlerinde 03-04-05 Haziran 1989 da olan olaylardır. Fergana şehrinde Özbekler toplam 28 kişiyi öldürdüler.

05.06.1989 da benim ve ailemin yaşadığı Fergana merkezdeki Sodvin Solhoz (Şarap Çiftliği) da evimin önündeki arabamı ters çevirip yakıyorlar. Daha sonra evimi ve babamın evini yıkıp yıkıyorlar. O bölgede benim emniyet müdürlüğünde şube müdürü olarak çalıştığımı bütün Özbekler biliyordu. Fergana Emniyet Müdürlüğü beni korumadığı gibi, ailemi ve çocuklarımı dahi korumadılar.

Fergana Vadisi'ndeki Kokand şehri Fergana şehrine 90 km uzaklıktadır. 07.06.1989 da Kokand'da en kötü olaylar oldu. Duyduğuma göre olaylar şehir merkezinde başlamış. Demiryollarında çalışan 2 Ahıskalıyı öldürüyorlar. Emniyet Müdürlüğü'ne ateş açıyorlar. Şehirde Özbekler birçok yerde yangınlar çıkarmış. Birçok evi yağmalayıp yakmışlar. Sebile Nene'nin oğlunu ve eşini Kokand'da öldürdüler. Ayrıca başka ölenlerde vardı. Tecavüzler ve evlerin yağmalanması oldu. Kokand'da 10-15 kişi öldü.

Cezaevinden çıkarılan insanlara bu olaylar yaptırıldı. Polis ve asker kimseye müdahale etmedi, kimseyi tutuklamadı. Gözaltına alınan Özbekler, bir saat kadar sonra arka kapıdan bırakılıyordu. Emniyet teşkilatı isteseydi bu olayları daha ilk başladığı Kuvasay'da bastırabilirdi. Çünkü bu olaylar daha önceden planlanmıştı.

Fergana Olayları Vahabistler Partisi'nin planlarıydı. Bunlara Özbekçe Vahabiler derler. Vahabilerin ilk amacı; Türkler Özbekistan'da iyi yaşıyorlar, iyi evlerde kalıyorlar. 17.000 nüfusa sahip olan Ahıskalıları Özbekistan'dan çıkarmaya çalışıyorlardı. Vahabiler 1985 yılından beri Özbekistan'da gizlice çalışıyorlardı. Bunlar daha çok Afganistan tarafından gelenlerdi.

Vahabiler; Özbekleri SSCB'den ayırıp bağımsız bir Özbekistan kurma peşindeydiler. Onlara göre; Özbekistan'da sadece Özbekler yaşayacaktı. Ruslar, Ahıskalılar ve diğerleri Özbekistan'dan gideceklerdi. Bize yaptıklarıyla diğerlerinin de korkup gideceklerini düşünüyorlardı. Vahabiler Özbekistan'daki Ruslara saldırmaya cesaret edemediler. Çünkü Rusların arkasında Rus askerleri vardı. O tarihlerde Özbekistan'da ciddi sayıda Rus askerleri ve askeri birlikleri vardı.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

Ailem Paligondaydı. Beni de çağırdılar. Ailemin yanına gidebileceğim söylendi. Silahımı teslim edip Paligona ailemin yanına gittim. Bir hafta ailemle Paligonda kaldık. Daha sonra askeri uçakla Rusya'ya Kursky şehrine götürdüler. Kursky'de 3-3,5 ay kadar kaldık. Daha sonra Kazakistan'a kayınpederin yanına gittik. Kazakistan'da Issık şehrinde 3-4 yıl kalkık. Issık Emniyet Müdürlüğü'nde Şube Müdürü olarak çalıştım. 13 Nisan 1993 de eşim ve çocuklarım uçakla Türkiye'ye geldi. Biz erkeklerde karayoluyla 14 Mayıs 1993 de Türkiye'ye ve Iğdır'a geldik. Bizi devlet Iğdır'a getirdi.

Iğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Iğdır'da prefabrik evlerde kaldık.

Iğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Ciddi bir uyum sorunu yaşamadık. İlk geldiğimizde okulda çocuklarımız ufak tefek okul arkadaşlarıyla sorunlar yaşadılar. Onlarda basit ve önemsiz şeylerdi. Yerli halkın kötülüğünü görmedik.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye’de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

İğdir’den gitmeyi düşünmüyorum. Ama İğdir’de iş imkânı yoktur.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Orada azınlıktık. Buraya kendi vatanımıza geldik. Burada rahatız. Endişemiz yoktur. Gitmeyiz.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

İşsizlik en önemli sorundur. İş imkanı olsa İğdir’den kimsi gitmez.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Ben kendimi mutlu hissediyorum. Allaha şükür mutluyuz. Kimse demiyor ki buraya niye geldin? Niye buradasın? Dolaısıyla da Türkiye’de olmaktan dolayı mutluyum.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

İğdir’de yaşamayı düşünüyorum. Çünkü iki kızımın İğdir’de yerli halkla evlidir. İmkânım olsa İğdir’de oğluma da işyeri açmak isterim. Bana göre İğdir’in geleceği çok parlaktır. Son 10 yıldır İğdir çok gelişti. İğdir’de İran ve Ermenistan sınır kapıları da açılacaktır.

Mülakat -8

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Kadın

Yaş: 62

Geldiği Ülke: Kazakistan

Geldiği Şehir: Canbul

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Kazakistan'da Canbul ili Balyonevka ilçesinde doğdum. İlkokulu Balyonevka'da, ortaokulu da Canbul'da okudum. Ortaokul mezunuyum. Eskiden büyüklerimiz kızları okutmazdı. 1964 yılında evlendim. Eşim de Ahıska Türkü idi. 4 çocuğum var. Ev hanımıyım.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Kazakistan'da özellikle Canbul'da hiçbir sorun olmadı. Ancak 1990 yılında Almaata'da Kazaklar Ahıska Türkleri'ne saldırdı. Ev ve işyerlerini yağmaladılar. Ölü yoktu, fakat epey yaralı vardı. Devlet başkanı Nursultan NAZARBAYEV biz Ahıska Türkleri'ne çok iyi davranıyordu. Bizlerle ilgilenir, bizi severdi. 1990 da evimizi satıp Rusya'ya ait Krasnodar bölgesine geldik.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

Krasnodar'da 2 yıl kaldık. 1992 yılında Azerbaycan'a bağlı Gence şehrine geldik. Türkiye'ye göç etme çabamız hep vardı. 09 Şubat 1993 günü uçakla Bakü'den Nahçıvan'a geldik. Nahçıvan'dan da otobüslerle Iğdır ili Aralık ilçesine geldik. Aralık'da DSİ'nin boş olan lojmanlarına yerleştirildik. Yaklaşık 2 ay kadar burada kaldık. Daha sonra da Iğdır merkezde Doğubayazıt yolu üzerinde yapılan geçici prefabrik evlere yer-

leştirildik. 5 yıl kadar sonra da yapımı biten şimdiki konutlarımıza yerleştirildik. İğdır'a bizi devlet yerleştirdi.

İğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik evlere yerleştirildik. 5 yıl kadar sonra da şimdiki konutlarımıza yerleştirildik. İğdır'da konut sorunu yaşamadık.

İğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Yerli halkla herhangi bir uyum sorunu yaşamadık. Bize karşı genelde iyi davrandılar. Ancak, niye yerli halka da konut yapılmıyor diye devletin bize yapmış oldukları yardımı eleştirenlerde oldu.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Çocuklarımıza devlet çok güzel imkânlar yarattı. Özellikle 1993-2000 yılları arasındaki üniversite sınavlarında bizim çocuklarımıza ek puanlar ve kontenjanlar verildi. İsteyen çocuk istediği şekilde okudu. Ama bazen gelecekte çocuklarımın sorun yaşamasından endişe ederim.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Asla geriye dönmeyi düşünmüyorum. Kendi vatanıma, kendi bayrağımızın dalgalandığı ülkemize geldik. Orada çocuklarımız okula gittiğinde "Allah yoktur." Oruç tutanlara ise "Oruç tutmayın." derlerdi. Orada din özgürlüğümüz yoktu. Kazaklar dini inançlarımızdan dolayı bizimle alay ederlerdi. Bizlere "Aç oturmaıyla mı Müslüman oldunuz" derlerdi.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Ençok akrabalarımı özlüyorum. Annem ve 4 kız kardeşimle erkek kardeşim Kazakistan'dadır. Annem 96 yaşında olup, en

büyük ablam ise 78 yaşındadır. Onları çok özleyorum. Gidiş-geliş çok zor ve uçak biletleri çok pahalıdır. 17 yılda ancak 2 defa Kazakistan'a gidebildim. Hasretlik sorunumuz vardır.

Şu anda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Kendimi çok mutlu hissediyorum. Tek üzüntüm akrabalarımı çok özleyorum.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Bundan sonraki yaşamımı da Iğdır'da geçirmek isterim. Burada evimiz var. Başka yerde kirada yaşayamayız. Oğlumla birlikte kalıyorum. İleride ev alabilirsek İzmir'e ya da Bursa ili İnegöl ilçesine gitmek isterim. İzmir'de akrabalarım, Bursa'da da kızım var.

Mülakat -9

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Kadın

Yaş: 58

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Fergana

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Kazakistan'ın Issık şehrinde 01.01.1952 tarihinde doğdum. İlk-orta ve liseyi Issık'ta bitirdim. 1970 yılında annemin teyzesinin torunuyla evlendim. Özbekistan'a Fergana şehrine gelip yerleştik. Düğünümüz Özbekistan'da 07.05.1970 de oldu. Üç çocuğum var. Bir oğlan iki kızım var. Dokuz da torunum var. Özbekistan'da ayakkabı fabrikasında çalıştım. Şimdi Türkiye'de çalışmıyorum, ev hanımıyım.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Özbeklerle Fergana olaylarından önce sorunumuz yoktu. 25.05.1989 dan sonra olaylar başladı. Demir sopalar, armatürler, bıçaklar, dirgenler ve taşlarla bize saldırdılar. Bu olaylardan önce Ahıskalıların evlerine tek tek gelip, "Sen Türk müsün? Azerbaycan'lı mısın?" şeklinde sorular sordular. Ve bize bunun devlet işi olduğunu söylediler. Bizlerde genelde Türk olduğumuzu dedik. O sıralar büyük kızım Zülfiye bir gün okuldan gelerek; "Anne, Basmaç'ın kızıyla okulda tartıştık. Bana 'siz Türklerin hepsini yakında buradan süreceğiz' diyor" dedi. Ben kızım Zülfiye'yi önemsemedim. Fakat bunu kayınpederime anlattım. Kayınpederim de "Bu işte bir iş var" dedi. Bu arada gene beyaz gömleklili 2-3 kişi gelip komşu Sıddık'a "Settar'ın evini sen yakacaksın. Yakmazsan senin evini yakaçacağız" diyorlar. Sıddık'da beyaz gömleklilere "Ben yapamam" demiş. Bunu da bana Rus komşum Şura olaylardan çok sonra

anlattı. Olaylar başladığında kaynım Telman'ın evinde çocukları da alıp gittim. Hepimiz orada toplandık. Eşimin emniyet müdür yardımcısı olarak görev yaptığı Kuvasay'da olaylar olmuştu. Telefonda bize Vodstroï'de evleri yaktıklarını söylediler. Bizde de dirgen, sopa, balta vardı. Ayrıca şişelere benzin doldurup molotof kokteylleri hazırladık. Bizimkilerde silah yoktu. Bunlarla kendimizi savunmayı düşünüyorduk. Bu olaylar Fergana'ya bağlı Sodvin Solhoz'da oluyordu. O gece Özbekler gelmediler. O gece Telman beyin evinden Rusya'daki aile dostumuz olan albay Victor'u aradık. Bize "Moskova'da böyle bir olayın bilinmediğini" söyledi. Victor o tarihlerde devlet başkanlığı muhafız alayında albay olarak görev yapıyordu. Telman bey her şeyi Victor'a anlattı. Victor'da bize "Uçaklarla askerler Moskova'dan gelecek. Olayları bastıracak" dedi. Ama askerler birkaç gün geç geldiler. Burada olaylar başlamıştı. 05.06.1989 günü sabahleyin kaynatam ve tüm akrabalarımız hep birlikte Fergana Valiliği'nin önünde toplandık. Kocam Settar'da Kuvasay'da emniyet şube müdürü olarak görevi başındaydı. Valilikten kimse bize cevap vermedi. Bizimle hiçbir yetkili görüşmedi. Valiliğin önünde çoluk-çocuk 1.000'e yakın kişi idik. Bu arada Fergana'da yaşayan Ruslar, özellikle de bayanlar bize hitaben; "Özbekler ellerinde ucu çivili sopalar ve silahlarla bu tarafa geliyorlar. Çok kalabalıklar. Kalabalıktaki insanların çoğu kendisinde değiller. Sorhoşlar, uyuşturucu almışlar. 'Türlere ölüm. Onları öldürün' diye bağırıyorlar" diye bizi uyardılar. Bizim etrafımızda, meydanda 20-30 polis ya vardı, ya yoktu. Tüm ısrarlarımıza rağmen vali Umarıv bizimle görüşmedi. Kayın pederim bize "Bu iş tehlikeli boyutlara varıyor. Buradan gidelim. Bunlar bizi öldürecekler" dedi. Ve orada kaynatamla ayrıldık. Kayın pederim Sodvin Solhoz'daki evine gitti. Evindeki çocuklarını ve torunlarını toplamaya gitmişti. Ben ve üç çocuğum, Telman bey ve ailesi ile Enver bey ve aileleri ayakkabı fabrikasında birlikte çalıştığımız Luda isimli Rus bayanın evine sığındık. Evi dördüncü kattaydı. Sokaklarda ve caddelerde siyah gömlekli Özbekler motorsikletlerle dolaşp ellerindeki megafonlarla bağırarak; "Türleri kimse evine almasın. Kim evine Türk alırsa, onu da

öldüreceğiz” diyorlardı. Luda'nın evi Fergana şehir merkezindeki Puşkin Caddesi'ndeydi. Bu bölgede çoğunlukla Ruslar yaşıyordu. Luda'nın evinde bir gece kaldık. Hepimiz çok korkuyorduk ve tedirgindik. Luda'nın evinden Kazakistan'daki kardeşim Ahmet MÜRSEL'in evini aradık. Yaşanan olayları anlattık. Telefonda bize, 'hiçbir şey duymadıklarını, televizyonların bu olayları vermediğini' söyledi. Ahmet MÜRSEL oradaki Ahıskalıları toplayıp Nursultan NAZARBAYEV'le görüşmüşler. Özbekistan'da yaşanan olayları anlatmışlar. Sabah olunca, Luda'ya “Git bak, bizim Türklere ne yapıyorlar? Nereye götürüyorlar?” dedim. Luda dışarı çıktı. Ve bir saat kadar sonra eve gelip, “Ahıskalıları Paligon'a götürüyorlar” dedi. Paligon, askeriyenin şehrin dışındaki silah eğitimi ve atış alanıydı. Bizde akşamı bekledik. Akşama doğru Enver bey telefonla Sodvin Solhoz'da Kantora'yı aradı. Kantora salhozun idare edildiği sosyal ve hizmet binalarının bulunduğu yerdi. Kantora'dakiler bize “Son araba kalkıyor, yetişin” dediler. Akşam güneş battıktan sonra, Puşkin Caddesi'ndeki Luda'nın evinden çıktık. Hepimiz büyük bir panik içinde ve koşa koşa çoluk çocuk 700 metre kadar ilerideki Sodvin Solhoz'a gittik. Oğlum Ensar o sıralar 18 yaşındaydı. Hepimizden hızlı koşarak enson gidecek olan arabayı durdurdu. Bizlerde yetiştik. Üstü açık kamyon hepimiz bindik. Arabada daha önce binen insanlarda vardı. Yaklaşık arabanın üzerinde çoluk çocuk dahil 50-55 kişi vardık. Arabanın üstü çok sıkıştı. Kamyon hemen hareket etti. Bir öteki caddeden, Lenin Caddesi'nden 2-3.000 civarındaki kalabalık bir Özbek grubu Sodvin Solhoz'a girdi. Eğer şoför ters istikamete gitseydi, kamyon bu kalabalık Özbek grubunun içine düşecekti. Kamyon bizi üzüm bağlarının kenarından ve toprak patika yoldan Paligona götürdü. Paligona geldiğimizde, ağlaşan ve saçını başını yolan insanlarla karşılaştık. Taşlak ve Vodstroı'de tecavüze uğrayan genç kadınları ve kızları da getirmişlerdi. Tahminen 15-20 kadar genç kıza ve kadına tecavüz edilmişti. Tecavüze uğrayanları askerler ayrı bir çadıra yerleştirdiler. Aileleri de çocuklarına yapılan bu zulüm nedeniyle ağlaşıyorlardı. Kimisi eşini, kimisi çocuğunu kaybetmişti. Herkes ağlıyordu. Günlerden 06.06.1989 ve saat akşam 6 sıralarıydı. O

gece bizlere çadır verdiler. Kuru yerde muşambanın üzerinde yattık. Bu olaylar esnasında, biz arabaya binerken, kayınpederim Abdurrahman, Sodvin Solhoz'un idare binası Kantora'daki sinema kulübünde saklanıyor. Kayınpederim 2.eşini, çocuklarını ve diğer torunlarını bizim bindiğimiz son kamyona bindirmişti. Ancak kendisi, "Ben eve bakacağım" diyerek kamyona binmedi ve orada kaldı. Biz ayrıldıktan sonra, kalabalık Özbek grubunu görünce, kendisi gibi o an orada kalan akrabası olan Güldane abla ile birlikte sinema kulübünün bodrum katından çıkıp, üzüm bağlarının arasından sinerek ve sürünerek Paligon yoluna çıkmışlar. Bunları gören Rus askerleri de Paligon'a getirdiler. Paligonda bir hafta kadar sonra, bizlere "Olaylar yatıştı. Gidin eşyalarınızı alın, ölülerinizi alın" dediler. Hepimiz yanımızda Rus askerleriyle birlikte evlerimize gittik. Evlerimiz darmadağın olmuştu. Kanepe ve yataklar bıçaklarla yırtılmış, iyi eşyalarımız çalınmıştı. Götürmediklerini de kırıp dökmüşlerdi. Hepimiz yanımıza zaruri gördüğümüz battaniye, elbise vb. şeyler aldık. Sodvin Solhoz'da kalan bütün Türklerin evleri yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştı. Paligon'a döndüğümüzde, ölülerini bulanlar da büyük beyaz naylon poşetlere çoğu yanmış vaziyetteki cenazelerini getirmişlerdi. Herkes cenazesinin başında toplanmış ağlaşıp feryat ediyorlardı. Cenazesi olmayanlarda ölenlerin yakınlarını teselli edip, onlarla birlikte feryat ediyorlardı. Bu arada Paligon'un biraz uzağında düzlükte traktörlerin arkasına takılı kepçeler büyükçe bir çukur kazdılar. Cenazeler gördüğüm kadarıyla yıkanmadı. Çünkü yıkanacak vaziyette değillerdi. O esnada mollalık görevini yapan yaşlıca biri Kur'an okudu. Ve toplu cenaze namazı kılındı, dualar edildi. Daha sonra da Rus askerlerinin açtığı tahminen 2 metre derinliğindeki bu büyük çukura herkes kendi cenazesini yerleştirdi. Herkes son duasını bir kez daha okudu. Ve kepçelerle cenazelerin üzeri toprakla örtüldü. İnsanlar üzgün ve morali bozduktu. Birileri konuşuyor, bir diğeri ona müdahale ediyordu. Herkes birbirine girmişti. Kimin ne dediği belli değildi. Daha sonra Rus bakanı BAGATİN ve devlet başkanı RIJKOV geldiler. Bize "Sizi Rusya'ya götüreceğiz" dediler. Ben o sırada bakana hitaben; "Eşim nerede? Kocamın görevi çok

tehlikelidir. Onu bulun.” dedim. O da bana yardımcı olacağını dedi. Bir gün sonra da kocam Paligon’a bizim yanımızı geldi. Kocam silahını teslim edip gelmişti.

Türkiye’ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin Iğdır olmasında neler etkili oldu?

Kocam Paligon’a geldikten bir hafta kadar sonra, uçakla Rusya’ya Kusk’a gittik. Beşer aileler halinde bizleri ayrı ayrı solhozlara yerleştirdiler. Üç ay kadar sonra, çocuklarımı da alıp Eylül 1989 da Kazakistan’da Issık şehrine, babamın yanına gittim. Kocam da üç ay sonra yanımıza geldi. Orada babamla 8 ay birlikte kaldık. Daha sonra Issık’tan Almanya’ya göç eden Almanlardan ucuza ev alıp kendi evimize taşındık. Kızım ve oğlum Kazakistan’da evlendiler. 13 Nisan 1993 yılında Almata’dan uçakla Erzurum’a geldik. Gece havaalanına indik. Herkes, özellikle yaşlılar toprağı öpüyorduk. O geceyi kredi yurtlarda kaldık. 14 Nisan 1993 günü otobüslerle Iğdır’a geldik. Biz Iğdır’ı, Erzurum gibi büyük ve gelişmiş bir şehir olarak bekliyorduk. Iğdır’a girdiğimizde, o an Iğdır bize köy gibi gelmişti. Hepimiz şoktaydık. Özbekistan’da yaşadığımız Sodvin Solhoz Iğdır’a göre çok daha modern ve gelişmişti. Iğdır’da prefabrik evlere yerleştirildik. Bize Iğdır’a yerleşip yerleşmemek konusunda tercih hakkı verilmedi. Kanun gereği Iğdır’a geldik. Fakat daha modern ve gelişmiş bir şehre yerleştirileceğimizi düşünüyorduk. Ama zamanla alıştık. Çünkü yıllardır özlemine duyduğumuz vatanımıza gelmiştik. Burada azınlık değildik. Ölüm korkumuz yoktu. O dönemde Iğdır’da yaşanan terör olayları ve terör korkusu bile artık bizi tedirgin etmiyordu. Özbekistan’da ölümün kıyısından dönmüştük.

Iğdır’a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik evlerde kaldık. Kızılay bizim her türlü ihtiyacımızı dört yıl boyunca karşıladı.

İğdir'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

İlk geldiğimizde çarşıya çıktığımızda bizim Ahuskalı bayanlara çarşıda laf atanlar oluyordu. İlk başlarda bize kötü kadın gözüyle bakıp, yerli halktan laf atanlarda oldu. Sözlü tacizlerle aşağılayanlarda vardı. Yerli halk bizim kadınlarımıza yanlış gözlerle bakıyorlardı. Bunun nedeni de bizim Rusya'da eğitilmiş ve daha modern bir yaşam sürmemizdi. O dönemlerde İğdir'da yaşayan yerli halkın eğitim düzeyi, özellikle kadınların eğitim düzeyi bizlere göre daha düşüktü. İnsanlar geleneklerine bağlıydı. Ve dolayısıyla da bizleri yanlış değerlendiriyorlardı. Bu durum 5-6 yıl kadar sürdü. Son zamanlarda böyle bir sıkıntımız kalmamıştır.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

Buradaki yaşantıdan dolayı çok endişeli değilim. Ancak iş imkânı yok. Geldiğimiz yerde eğitim daha kaliteliydi. Özellikle SSCB döneminde eğitim çok detaylı ve kaliteliydi. Türkiye'deki gibi, okuyan çocuğun okulunun haricinde birde dershaneye gitmesi gibi bir durum yoktu.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüşe bakış açınız nedir?

Özbekistan'da bizi etnik bir azınlık olarak görüyorlardı. Gorbaçov öncesinde din özgürlüğü de yoktu. Orada yaşadığımız sorunlara çözüm getirilse bile dönmem. Kazakistan'ın Almatı şehri çok güzel bir şehirdir. Fakat oradaki güzel yaşamın bir sonu yoktur. Bir gün Kazaklar da Özbekler gibi Ahıska Türkleri'ne saldıracaklar ve kovacaklardır.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

İşsizlik sorunumuz var. Çocuklarımıza iyi imkânlar sunulmuyor. Çocuklarımızın geleceğinden endişeliyiz. Ayrıca benim gibi Türkiye'ye gelmeden önce çalışan insanların emeklilik

hakları yoktur, sosyal güvenceleri yoktur. Orada çalıştığımız süreler, Türkiye'de çalıştığımız hizmet sürelerimizle birleştirilmiyor. Bu konuda kanuni engeller var. Karşılıklı ve ikili ülke anlaşmaları yoktur. Dolayısıyla orada çalıştığımız süreler, Türkiye'deki emeklilik işlemlerimizde hiçbir şekilde sayılmıyor, dikkate alınmıyor. Bu sorunun çözümü için hiç kimsenin bir şey yaptığı yoktur.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Mutluyum. Ama çocuklarımın ailevi sorunlarından dolayı huzursuzum. Oğlumun sürekli bir işinin olmasını isterim.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Ben bundan sonraki yaşantımı Bursa'da sürdürmek isterim. Çünkü kız kardeşim ve Özbekistan'dan gelen birçok akrabamız Bursa'ya yerleşmiştir. Bursa'ya ya da başka bir yere yerleşmek için herhangi bir çabamız yoktur.

Mülakat-10

Mülakat yapılan kişiye ait bilgiler :

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 50

Geldiği Ülke: Özbekistan

Geldiği Şehir: Kokand

Etnik köken: Ahıska Türkü

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Özbekistan'ın Kokand şehrinde 1961 yılında doğdum. 1978 de liseyi ve 1983 yılında da üniversiteyi bitirdim. Tarım Ziraat Makine Meslek Yüksek Okulu'nu okudum. 1987 yılında Özbekistan'da evlendim. 3 çocuğum var. 1.çocuğum Özbekistan'da, 2.çocuğum Azerbaycan'da, 3.çocuğum Türkiye'de doğdu. Halen İğdir Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde makine teknikeri olarak çalışmaktayım.

Türkiye'ye göç etme sebebiniz nedir? Göç etmeden önce ne tür sorunlar yaşadınız?

Anavatana dönüş nedeniyle geldik. Azınlık sorunları, horlanma, can güvenliğinin olmayışı başlıca göç etme sebeplerimizdi. Bu sebepler gelemeyen ve orada kalan Ahıska Türkleri için halen devam etmektedir. Kırgızistan'da son günlerde yaşanan olaylar buna örnektir. Özbekler bizleri azınlık kabul edip dışladılar. O yıllarda bizlere sahip çıkan yoktu. O yıllarda SSCB'de yaşıyorduk. Güçlü SSCB'ye karşı Türkiye müdahale edemiyordu. O yıllarda biz Ahıska Türkleri Türkiye'de pek bilinmiyorduk, bize o yıllarda sahip çıkılmadı.

Türkiye'ye göç etme yolculuğunuzdan biraz bahseder misiniz? Yolculuk güzergâhında son adresin İğdir olmasında neler etkili oldu?

Fergana olaylarından sonra, 1989 da Rusya'nın Smolensk bölgesine gönderildik ve 4 ay kaldık. Daha sonra Azerbaycan'ın Bakü şehrine geçtik. Bakü'de 3 yıl kaldık. 1993 yılı Şubatında Bakü'den uçaklarla Nahçıvan'a geldik. Nahçıvan'dan da otobüslerle Türkiye'ye geçtik. Iğdır ili Aralık ilçesindeki DSİ'nin lojmanlarında 45 gün kaldık. Daha sonra da Iğdır merkeze getirilip prefabrik konutlara yerleştirildik. 1997 yılı Ağustos ayında da şimdiki konutlara geçtik. Bizi Iğdır'a devlet kanun gereği getirdi.

Iğdır'a ilk geldiğinizde nerede kaldınız? Ev bulma sürecinde zorluk yaşadınız mı?

Prefabrik evlerde kaldık. Ev sıkıntısı yaşamadık.

Iğdır'da yerli halk ile uyum sorunu yaşadınız mı? Yerli halkın size karşı bakış açısı nasıldır?

Sorunumuz olmadı. Karşılıklı diyalogumuz vardır. Yerli halkla dostluklarımız ve arkadaşlıklarımız gelişmiştir.

Bir ebeveyn (anne / baba) olarak çocuklarınızın buradaki yaşamı sizi kaygılandırıyor mu? Türkiye'de eğitimlerine istediğiniz gibi devam edebiliyorlar mı?

İşsizlik kaygısı var. Bu Iğdır'da yaşayan herkesin ortak kaygısıdır. Okullardaki sınıflarda öğrenci sayısı çok fazladır. Dolayısıyla da çocuklarımız iyi bir eğitim alamıyor.

Göç ettiğiniz yerde yaşadığınız sorunlara çözüm getirilirse geriye dönüş bakış açınız nedir?

Bana orada altından kafes yapsalar gene de dönmem. Ben vatanıma döndüm. Bundan ötesi mezardır.

Sizden sorunlarınızı sıralamanızı istesek, neler söylersiniz?

Özbekistan'da azınlık haklarının ihlali vardı. Demokrasi, can güvenliği ve fırsat eşitliği yoktu. Türkiye'de ise; işsizlik, sistemin yol ve kanalizasyon sorunu 1997 yılından beri devam ediyor. Geldiğim ilk yıllarda zaman zaman uyum sorunu yaşadım.

Şuanda kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Kısmen mutluyum. Sadece benim mutluluğumla mutlu olunmuyor. Komşularımda mutlu ve huzurlu olmalı.

Bundan sonraki yaşamınızı nerede sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Bu konuda bir çabanız var mıdır?

Çocuklarım şimdilik küçüktür. Iğdır'da kalmayı düşünüyorum. İleri de ne olur bilmem. Çocuklarım giderse giderler.

EK-4: Ahıska Türkleri İle İlgili Önemli Belgeler

Devlet Savunma Komitesi

*Yoldaş İ.V. Stalin*²⁶⁵

Gürcistan SSC'nin Türkiye ile sınırı olan bölgelerinde Türk nüfusu olmaktadır. Söz konusu nüfusun önemli bir kısmı yıllardır Türkiye etrafındaki akrabalarıyla temas kurmak suretiyle muhaceret eğilimi içinde olup kaçakçılık yapmakta, Türk istihbarat organları için casus elemanı angaje etme kaynağı oluşturmakta ve eşkiya gruplarına insan gücü temin etmektedir.

SSCB sınırının Gürcistan SSC kısmında sınır güvenliğini temin etmek amacıyla SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Ahıska, Adıgön, Ahılkelek, Aspinza ve Bogdanovka rayonları ile Acaristan Özerk SSC'ine bağlı bazı köy topraklarından Türk, Kürt ve Hemşinli olmak üzere 16.700 hanenin toplam 26.000 kişilik nüfusunun Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan SSC'ine tahliye edilmesini uygun görmektedir.

Türkler tahliye edildikten sonra, bu bölgeye Gürcistan'ın diğer bölgelerinden toprak sıkıntısı çeken 7.000 kolhozcu hanesinin iskan edilmesi uygun bulunmuştur.

Aynı zamanda sınırın söz konusu mahallinde SSCB Halk İşçileri Komiserliği'nce sınır rejimi yoğunlaştırıcı özel tedbirler alınacaktır. Dolayısıyla Devlet Savunma Komitesi'ne taslak getirmek üzere karar vermenizi arz ederim.

Önlemler konusunda Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Gürcistan SSC Halk Komiseri Şurası ile mutabakata varılmıştır (Yuridiceskaya Gazeta, 1991).

*SSCB Halk İçişleri Komiseri
Lavrenti Pavloviç BERIA*

²⁶⁵ Ayça Ahıskalı, a.g.e., s.71.

Devlet Savunma Komitesi Kararı²⁶⁶

Tamamen Gizli

Moskova, Kremlin
Sayı: 6279

31 Temmuz 1944

Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken şartların sağlanması için Devlet Savunma Komitesi, aşağıdaki kararları almıştır:

1. Gürcistan SSC'nin sınır şeridi olan Ahıska, Adıgön, Aspinza, Ahılkelek, Bogdanovka rayonlarıyla Acaristan Özerk SSC'den Türk, Kürt, Hemşin olmak üzere; toplan 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan 40.000'i Kazakistan SSC'ye, 30.000'i Özbekistan SSC'ye ve 16.000'de Kırgızistan'a tahliye (sürülüp boşaltma) edilsin.

Tahliye, SSCB Halk İç İşleri Komiserliği'nce gerçekleştirilsin. SSCB Halk İşleri Komiserliği (Yoldaş Beriya), tahliye işini 1944 yılı Kasım ayında gerçekleştirsin.

2. Gürcistan SSC sınırı bölgesinde tahliye edilen göçmenlere bütün değerli şahsi eşyalarını, paralarını, ev eşyalarını, giyecek, ayakkabı, kap kaçak, mobilya vb. ile aile başına 1.000 kg olmak şartıyla yiyecek almalarına izin verilsin.
3. Sınır şeridinden tahliye edilen göçmenlerin kendileriyle beraberlerinde almayacakları tarım ürünlerinin, ev hayvanlarının, tarım aletlerinin, diğer gayrimenkullerin teslim alınması için SSCB Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği, SSCB Halk Tedavi Komiserliği, Gürcistan SSCB Halk Toprak Mahsulleri Komiserliği ve Halk Maliye Komiserliği'nin iştirakiyle Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurası Başkanlığı'nda (Yoldaş Khoştariya) yardımcı komisyon kurulsun.

²⁶⁶ Ayça Ahıskalı, a.g.e., s.72-76.

Adı geçen komisyon, tahliye edilenlerin bırakacakları mal ve diğer eşyalarının tamamını teslim alacak, bıraktıkları tarım ürünleri, hububat, kuş, ev hayvanları ve meyve bahçeleri karşılığında göçmenlere her hane için ayrı olmak üzere takas makbuzu verecektir. Makbuzda bahçelerin tahmini değeri gösterilecektir.

Teslim alma işleri şöyle yapılacaktır; Atları SSCB Halk Tarım Komiserliği, diğer hayvanları ve kuşları SSCB Halk Et ve Süt Komiserliği, tarım ürünleri ve hububatı SSCB Halk Tedarik Komiserliği makamları, geri kalan bütün emlak ve meyve bahçelerini ise Gürcistan SSC Halk Komiserliği Şurası'nın kararıyla mahalli makamlar teslim alacaklardır.

4. Kazakistan SSC (Skvortsov ve Undasinov yoldaşlar), Kırgızistan SSC (Vagov ve Kulatov yoldaşlar), Komünist Partileri Merkez Komiteleri ve Halk Komiserleri Şurası adı geçen cumhuriyetlerin Halk İşçileri Komiserlikleri ile birlikte ilgili gerekli tedbirleri alacaklardır. Ayrıca:

- a) Gelecek göçmenleri kolhozlara yerleştirmek üzere, kolhozlarda gereken merkezlerin hazırlanması, gerekirse tamiri ve kış şartlarına göre hazırlanması,
- b) Göçmenlerin ve eşyalarının demiryolu istasyonundan yerleştirileceği mıntıkaya taşınması için gerekli araçların hazır bulundurulması,
- c) Gelen göçmenlere ev etrafında küçük toprak ile gereken ufak tefek aletler verilmesi sağlanacaktır.

Bu hazırlık işleri 1 Kasım 1944 tarihine kadar tamamlanacaktır.

5. Göçmenlerin Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan SSC'ye taşınmaları için Halk Nakliye Komiserliği (Yoldaş Kaganoviç) gereken katarları temin etmek ve SSCB Halk İçişleri Komiserliği'nin emri üzerine istasyonlara zamanında sevk etmekle görevlendirilsin. Göçmenlerin cumhuriyet sınırları içinde taşınması Gürcistan SSC Halk Komiserliği Şurası'nun isteğiyle gerçekleştirilsin.

6. Özel tahliyeye tabi tutulan göçmenlerin yollarda yaşelerini temin etmek üzere SSCB Halk Sağlığı Komiserliği (Yoldaş Miteryov) görevlendirilsin.

SSCB Devlet Planlama Komitesi, talep üzerine SSCB Halk Ticaret Komiserliği'ne gıda maddeleri ödeneği tahsis etsin. Böylece özel tahliyeye tabi tutulan nüfusun yolculuk yaşesi temin edilsin.

7. Göçmen halka yollarda ve iskân mahallinde sağlık hizmetleri verilmesi için SSCB Halk Sağlığı Komiserliği (Yoldaş Miteryov) görevlendirilsin.

8. Göçmenlere ellerindeki mübadele makbuzları karşılığında kendilerinden teslim alınmış ve hayvanları yerine vermek üzere SSCB Halk Ziraat Komiserliği (Yoldaş Andrejev), Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği (Yoldaş Smirnoff) ve Halk Tedarik Komiserliği (Yoldaş Subbotin); Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan Komiserleri Kurulları'yla beraber görevlendirilsin.

- a) 1 Mayıs 1945 tarihine kadar sığır, manda, koyun, keçi ve kümes hayvanları,
- b) 1 Nisan 1945'e kadar buğday, arpa ve diğer besinler,
- c) 1 Ocak 1946'ya kadar göçmenlerin iskân edildikleri kolhozlara (çiftliklere) atlar,

Şahsi makbuzlarda yer alan miktar ve vasıflarda teslim edilecektir.

9. SSCB Ziraat Bankası (Yoldaş Krastov), Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a gelen göçmenleri yerleşmek için hane başına yedişer bin ruble, yedi yıl vadeli kredi verilsin.

10. İşbu kararın birinci paragrafı gereğince göçmenler, çiftçiler olarak 1945 yılında para vergilerinden, devlete verilen aynı vergilerden ve resimlerden muaf tutulsun. Önceki yerlerinde bırakmış oldukları bahçe ve bağların bedelleri SSCB Halk Ziraat Komiserliği ve Gürcistan SSC Hükümeti'nin tespit edeceği fiyatlar üzerinden kendilerine ödensin.

11. Gürcistan Halk Komiserliği Şurası'na, birinci paragrafta adı geçen sınır ilçelerine toplam nüfusları azami 32.000 kişi olmak kaydıyla Gürcistan SSC'nin toprak sıkıntısı bulunan diğer bölgelerinden yedibin haneyi iskân etme müsaadesi verilsin. Bunların adı geçen bölgeye iskanı gerek yek pare çiftlik (kolhozlar), gerekse münferit halinde olarak gerçekleştirilsin. Sınır şeridindeki iskan yerleri Halk İçişleri Komiserliği Gürcistan Bölge Komutanlığı'yla mutabakat halinde tespit edilsin.
12. Gürcistan SSC'nin toprak sıkıntısı çeken bölgelerinden söz konusu sınır bölgesine iskan edilecek halkın geçim ve yerleşme meselelerini halletmek için Gürcistan Hükümeti'ne şunlar müsaade edilsin;
 - a) Sınır bölgesinde yeniden kurulan kolhozlara, buradan tahliye edilmiş olan nüfusa ait kamu ve ferdi yapıları tamamen karşılıksız olarak devretmek, eski halktan geriye kalan tarım aletlerini 5 yıl vadeli kredi şeklinde yeni getirilen hanelere teslim etmek,
 - b) Bölgeye iskan edilen çiftçiler sınır bölgesi için uygun görülmüş miktarlarda arsalara dağıtmak,
 - c) Buradan tahliye edilen nüfustan kalan kamu ve hususi bahçe ve bağları 7 yıl vadeli kredi şeklinde yeni gelenlere devretmek,
 - ç) Bu belgeyle iskan edilen nüfusu 1945 yılında her türlü vergilerden muaf tutmak,
 - d) İskan edilenlere Gürcistan Hükümeti imkan ve fonları çevresinde ev hayvanları vermek,
 - e) Boşaltılan bölgeye yeni iskan edilecekleri parasız nakletmek. Taşınma masrafları Gürcistan Hükümeti'ne özel olarak ayrılmış paralarla karşılanacaktır.

Yeni getirilecek nüfusun iskanı, buralarda nüfusun tahliyesi

bittikten hemen sonra Kasım ayında başlamak ve 3 ay içinde tamamlamak.

13. SSCB Halk Maliye Komiserliği(Yoldaş Zverev):

- a) Özel tahliyeye tabi nüfusun sürgünü, taşınmaları ve Orta Asya'da yerleştirilmeleri için SSCB Halk İçişleri Komiserliği'ne 30 milyon ruble tahsis edilsin.
- b) SSCB Halk Ziraat Komiserliği, Halk Tedarik Komiserliği ve Halk Et ve Süt Komiserliği ile beraber Gürcistan SSC'den tahliye edilen nüfusa ev ve kümes hayvanları ile bırakıp gittikleri diğer mal varlığı, gıda, emlak ve aletlerin bedellerini ödemek için SSCB Halk Komiserleri Kurulu'na teklif getirilsin ve adı geçen komiserliklerin tahliye işleri için yaptıkları harcamaların karşılanmasıyla ilgi önerge hazırlansın.

14. Glavneftsnab (Petrol Ofisi Yoldaş Şirokov) Ekim-Kasım aylarında özel tahliye işlemlerinin gerçekleştirilmesi için SSCB Halk İçişleri Komiserliği'ne 750 ton, Kazakistan Hükümetine 75 ton, Kırgızistan Hükümetine 35 ton, Özbekistan Hükümetine 70 ton ve Gürcistan Hükümetine de 100 ton fon dışı benzin tahsis etmekle görevlendirilsin (Yuridiçeskaya Gazeta, 1991).

Devlet Savunma Komitesi Başkanı

I. V. STALIN

28 Kasım 1944²⁶⁷

Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ.V. Stalin'e;
SSCB Halk Komiteleri Kurulu Başkanı Yoldaş V.M. Molotov'a;
Birlik Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanı
Yoldaş G.M. Melenkov'a;

Devlet Savunma Komitesi'nin kararı uyarınca SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Türklerin, Kürtlerin ve Hemşinlerin Gürcistan SSC sınır bölgesinde tahliye etme işlemlerini tamamlamıştır.

Türkiye'nin sınıra yakın kısmındaki nüfusla akrabalık bağları bulunan söz konusu halkın önemli bir çoğunluğu kaçakçılık yapmakta olup, muharecet eğilimi gösteriyor ve Türkiye istihbarat mercileri için casus angaje etme ve çete grupları oluşturma kaynağı oluyordu.

Tahliye işlemlerine hazırlık önlemleri bu yıl 20 Eylül gününden 15 Kasım gününe kadar alınmıştı. Nitekim tahliyeye tabi tutulan kişilerin sınırı geçmesini önlemek için Türkiye il devlet sınırimızın korunma ve gözetimini azami bir şekilde takviye edilerek kuvvetlendirilmişti. Adıgön, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka rayonlarında tahliye işlemleri 15-18 Kasım, Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde ise 25-26 Kasım tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Toplam 91.095 kişi tahliye edilmiştir.

Tahliye edilenleri taşıyan katarlar hareket halinde olup Kazakistan, Kırgızistan'daki iskan yerlerine doğru yol almaktadır. Tahliye işlemleri düzenli ve olaysız bir şekilde tamamlanmıştır.

Adı geçen sınır rayonlarına Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen bölgelerinden 7.000 köylü hanesi iskan edilecektir.

Ayrıca SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Gürcistan SSC ile Türkiye sınırındaki bölgede hudut güvenliğini artırmak için özel önlemler alınacaktır (Yuridiçeskaya Gazeta, 1991).

SSCB Halk İçişleri Komiseri
Laurenti Pavloviç BERIA

²⁶⁷ Ayça Ahıskalı, a.g.e., s.77, 78.

1956 yılında Kruşçev'in Komünist Partisi'nin 20.Kurultayı'ndaki gizli konuşmasından sonra, 31 Ekim 1956'da Yüksek Sovyetler'in yayınlanmamış bir kararnamesi Ahıskalıları gizli polis teşkilatının kontrolünde devam eden sıkı rejim şartlarından kurtardı. Fakat yurtlarına dönüş izni verilmedi. Elllerinden alınan malları da iade edilmedi.

SSCB-Yüksek Prezidyumu'nun 28 Nisan 1956 ve 31 Ekim 1957 tarihli kanunun ikinci maddesine göre çıkarılan kararname şu beyanları ihtiva ediyordu: "Eskiden Sovyet Gürcistan'ı, Acaristan, Ahıska, Ahılkelek, Adıgön, Bogdanovka bölgelerinde yaşayan Türkler, çalışma dolaşma hürriyetleri, bütün Sovyetlerde yaşama hakları bakımından diğer Sovyet vatandaşları ile aynı hakka sahiptirler. Siyasi hayatta görev alabilirler. Devletin parti ve sendikalarına üye olabilirler, başarıları ölçüsünde ödüllendirilirler."

Bu kararnameyi yorumlayan Conquest diyor ki, "Kararnameye göre bu insanlar bütün haklardan faydalanabilirler; ancak devamlı şekilde vatanlarından dışarıda yaşadıkları ve göçmen oldukları için bu hakları kullanamazlar!"

Ahıska Türkleri'nin sürgünü konusunda -açıkça olmasa da- yapılan ilk açıklama, SSCB Yüksek Prezidyumu'nun 30 Mayıs 1958 tarihli kararnamesidir. Böylece Stalin'in cinayetlerinden biri daha su yüzüne çıkmış oluyordu. Bu da çok garip bir belgedir. Zira bu kararnamede, devletin kusurlarından hiç bahsedilmemekte, Sovyetlerin böyle bir meselesi yokmuş gibi bir üslup kullanılmaktadır.

"Önceleri, Acara, Ahıska ve Ahılkelek havalisinde yaşayan SSCB vatandaşları, çalışma kanunu ve pasaport rejimine göre SSCB'nin diğer vatandaşları gibi istedikleri yerlerde yaşayabilirler. Eskiden Gürcistan'da, Türk, Kürt, Hemşin ve Azeriler, yaşadıkları yerlerde tamamen yerleşik hayata geçip çevreyle kaynaştıkları, vatandaşlık haklarından faydalandıkları, sosyal ve politik hayata katıldıkları, parti ve sendika kadrolarına seçildikleri, çalıştıkları yerlerde başarılı olanlara nişan, madalya ve şeref payesi verildiği not edilmektedir. SSCB'nin Başkanlık

Meclisi'ne, yukarıda adı geçen vatandaşların yaşadıkları yerlerde sosyal ve kültür kuruluşlarda, onların kültürel özellikleri göz önüne alınarak yardımcı olma görevi verilmelidir." denilmektedir.

Kararnamenin altında SSCB Yüksek Prezidyumu Başkanı N. Podgorni ve SSCB Yüksek Prezidyumu Sekreteri M. Georgadze imzaları bulunmaktadır.²⁶⁸

²⁶⁸ Ayça Ahıskalı, **a.g.e.**, s.79, 80.

